

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE
EŞME (1919-1923)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Ömer Osman UMAR

HAZIRLAYAN
Burhanettin ŞENLİ

ELAZIĞ-2007

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE

EŞME
(1919-1923)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu çalışma././2007 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman
Doç. Dr. Ö. Osman UMAR

Üye

Üye

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ././2007 tarih ve .sayılı kararıyla onaylanmıştır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Milli Mücadele Döneminde Eşme (1919-1923)

Burhanettin ŞENLİ

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Elazığ-2007, VII+146

İç Ege Bölgesinde bulunan Uşak ilinin Eşme ilçesi coğrafi konumundan dolayı ilkçağlardan beri çeşitli uygarlıkları barındırmış, Selçuklular, Türk Beylikleri ve Osmanlı Devletinin Sınırları içinde kalmıştır.

15 Mayıs 1919 'da İzmir'in işgal edilmesiyle, demiryoluna yakın olması ve azınlık nüfusunun az olması sebebiyle, Kuvayı Milliye Hareketlerine öncülük etmiş, önemli merkezlerden birisi olmuştur. Aynı zamanda Milli Mücadele döneminin başlangıcında Bekir Sami Bey kısa bir süre karargâh olarak Eşme'yi kullanmış ve bu sırada Mustafa Kemal Paşa ile haberleşmesini burada yürütmüştür.

28 Haziran 1920 'de Yunanlılar tarafından ilk defa işgal edilmiş, 11 Temmuz 1920'de işgalden kurtulmuştur. 05 Ağustos 1920'de ikinci kez işgal edilmiştir. İstiklal savaşımızın zaferle sona ermesi üzerine, işgalci Yunanlılar tarafından kışlaları ve hükümet konağı yakılmış, böylece ilçe merkezi bir harabeye dönmüştür.3 Eylül 1922'de Kahraman ordumuzun Takmak'a girmesiyle, Eşme düşman işgalinden kurtulmuştur.

Eşme ilçesi Milli Mücadele döneminde çeşitli çatışmaları görmüş ve işgal altında acı çekmiş, Yunanlar tarafından yakılıp yıkılmış, aynı zamanda Yunan işgallerine karşı başarılı mücadeleler vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Eşme, Uşak, Elvanlar, Takmak, Milli Mücadele

SUMMARY

Mastering Thesis

Esme During National Struggle (1919-1923)

Burhanettin SENLI

Firat University

Department of History

Elazig 2007, page VII+146

Esme is a district of Usak Province. Esme is located in the interior (west) part of the Aegan region. Because of its' geographical position various civilizations and Turkish principalities lived on it during history. Esme has a key position in the Kuvayi Milliye activities during the occupation of Izmir on 15 May 1919, because of lack of minority and having a railway. Also in the beginning of the National Struggle period, Bekir Sami Bey used Esme as a headquarter, for a short time and communicated with Mustafa Kemal Pasha.

As our War of Independence resulted in victory, the occupants evacuated the town, demolishing the military barracks and the government building and turning the distict center into a ruin. For the first time in 28 June 1920, occupied by the Greeks. Occupants left Esme on 11 July 1920. Second occupation was on 5 August 1920. Esme was liberated from foreign occupation, when our Heroic Army entered into Esme on 3 September 1922.

The Esme district lived many fightings, have suffered from occupation, and succesfully fought against Greek occupation

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
SUMMARY	II
İÇİNDEKİLER.....	III
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ.....	1
I. EŞME ADININ ANLAM VE KÖKENİ.....	1
II. EŞME İLÇESİNİN COĞRAFİ KONUMU	3
III. TARİH İÇERİSİNDE EŞME	4
1. İLK ÇAĞLARDAN OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNE KADAR EŞME.....	4
1.1. İlk Çağlarda Eşme.....	4
1.2. Selçuklular Döneminde Eşme	6
1.3. Anadolu Türk Beylikleri Döneminde Eşme	7
2. OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE EŞME8	
BİRİNCİ BÖLÜM	
İŞGAL DÖNEMİNDE EŞME	
I. İŞGAL ÖNCESİ EŞME VE ÇEVRESİ	11
II. İŞGALİN BAŞLAMASI VE YAŞANAN GELİŞMELER.....	23
İKİNCİ BÖLÜM	
KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİ EŞME VE ÇEVRESİNDE	
KUVAYI MİLLİYENİN FAALİYETLERİ	
I. ŞEHİT ALİ BEY VE FAALİYETLERİ.....	36
II. HACI MÜFTÜ VE FAALİYETLERİ	44
1. Hacı Müftü'nün Hayatı ve Yaptığı Görevler	44
2. Hacı Müftü'nün Milli Mücadelecileri Teşkilatlandırması	47
3. Hacı Müftü'nün Celal Bayar'la Birlikte Yaptığı Faaliyetler.....	51

4. Hacı Müftü'nün Şikayet Edilmesi ve Faaliyetleri	55
5. Hacı Müftü'nün Ankara Hükümeti Fetvasını İmzalaması	59
6. Hacı Müftü'nün Mustafa Kemal Paşa İle Görüşmeleri	61
7. Hacı Müftü ve Yunanlıların Geri Çekilişi	62
8.Hacı Müftü'nün Zafer Sonrası Faaliyetleri	63
III. BEKİR SAMİ BEY VE FAALİYETLERİ.....	66
1. Milli Mücadele Öncesi Bekir Sami Bey'in Hayatı ve Yaptığı Görevler	66
2. Milli Mücadele Dönemi Bekir Sami Bey'in Faaliyetleri.....	68
IV. MADANOĞLU MUSTAFA BEY VE FAALİYETLERİ	72
1. Madanoğlu Mustafa Bey'in Yüzellikler Listesine Alınması	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜZENLİ ORDUNUN MUHAREBELERİ VE EŞME'NİN KURTULUŞU

I. DÜZENLİ ORDUYA GEÇİŞ	79
II. DÜZENLİ ORDUNUN MUHAREBELERİ	80
III. EŞME VE ÇEVRESİNDEKİ TÜRK KUVVETLERİNİN ASKERİ FAALİYETLERİ	81
1. Birinci Ordunun 3 Eylül 1922 Günü Yaptığı Takip Harekatı	81
2. Birinci Kolordunun 3 Eylül 1922 Günü Yaptığı Takip Harekatı	82
3. İkinci Kolordunun 3 Eylül 1922 Günü Yaptığı Takip Harekatı ve Eşme Muharebesi.....	84
4. Dördüncü Kolordunun 2-3 Eylül Günü Yaptığı Takip Harekatı.....	86
5. Birinci Ordunun 4 Eylül 1922 Günü Yaptığı Takip Harekatı	86
6. Birinci Kolordunun 4 Eylül 1922 Günü Yaptığı Takip Harekatı	87
7. İkinci Kolordunun 4 Eylül 1922 Günü Yaptığı Takip Harekatı.....	88
IV. YUNAN KUVVETLERİNİN EŞME VE ÇEVRESİNDEN ÇEKİLİŞLERİ ...	89
V. YUNANLILARIN EŞME VE ÇEVRESİNDE YAPTIKLARI MEZALİM.....	91
1. Yunanlıların Mezalim İçin Tahrip Taburları Kurmaları.	100

2. Yunan Mezalimi Sırasında Ermeni ve Rumların Durumu	100
3. Yunan Mezaliminde Yangınlar	102
4. Yunan Mezaliminde Katliamlar	106
VI. EŞME'NİN DÜŞMAN İŞGALİNDEN KURTULUŞU	111
VII. ATATÜRK VE EŞME.....	114
VIII. SONUÇ	119
KRONOLOJİ	121
BİBLİYOGRAFYA.....	123
EKLER	127
ÖZGEÇMİŞ.....	146

ÖNSÖZ

Anadolu'daki konumu nedeniyle Eşme ilçesi İlkçağlardan itibaren üzerinde uygarlıklar barındırmış özellikle beylikler ve Osmanlı Devleti döneminde kah savaşlarla, kah çeyiz olarak sık sık el değiştirmiştir.

Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşında yenilmesiyle Anadolu Yunanlılar tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. Eşme ve çevresindeki Kuvayı Milliye Hareketi Bekir Sami Bey ve Yaveri Yüzbaşı Selahattin'in Eşme'ye gelmesiyle hızlanmıştır. Hacı Müftü'nün katkısı da çok önemli olmuştur.

28 Haziran 1920 'de işgal edilmesiyle Kuvayı Milliye Hareketi daha yoğunluk kazanmıştır. Şehit Ali Bey'in yaptığı baskın sonrası Yunan zulmü artarak devam etmiştir. Düzenli Ordunun kurulmasıyla çeşitli çatışmalar yaşanmıştır. Büyük Taarruz sonrası Takip Harekatında ise, Anadolu'nun çoğu yerinde olduğu gibi Yunan mezalimine maruz kalmış, askeri birliklerimizin yetişmesiyle 03 Eylül 1922 günü hem düşman işgalinden hem de tamamen imha olmaktan kurtulmuştur.

Yaptığımız bu çalışmada Eşme'nin Milli Mücadele dönemi öncesi ve işgal döneminde meydana gelen olayların bilinmeyen yönleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bana bu çalışmamda önemli katkılarda bulunan hocam Doç. Dr. Ömer Osman UMAR'a teşekkürü bir borç bilirim.

Burhanettin ŞENLİ

ELAZIĞ-2007

KISALTMALAR

a.g.a.	:Adı geçen arşiv
a.g.b.	:Adı geçen broşür
a.g.d.	:Adı geçen dosya
a.g.m.	:Adı geçen makale
a.g.e.	:Adı geçen eser
ATASE	:Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
b.	:Baskı
bkz.	:Bakınız
BSA	:Türk Tarih Kurumu Bekir Sami Arşivi
BTTD	:Belgelerle Türk Tarih Dergisi
c.	:Cilt
def.	:Defter
DİB	:Diyanet İşleri Başkanlığı
EHU	:Erkan-ı Harbiye-i Umumiye (Osmanlı Genel Kurmay Başkanlığı)
EHUR	: Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti (Osmanlı Genel Kurmay Başkanlığı)
ks.	:Kısım
kt.	:Kitap
K.H.O.A.	:Kara Harp Okulu Arşivi
R.	:Rumi Tarih
s.	:Sayfa
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİH	:Türk İstiklal Harbi
TTK	:Türk Tarih Kurumu
vd.	:Ve devamı

GİRİŞ

I. EŞME ADININ ANLAMINI VE KÖKENİ

Eşme kelimesi Büyük Larousse ansiklopedisine göre; Kumluk yerlerde eşilerek açılan kaynak anlamına gelmektedir¹.

Eşme ilçesi ve civarı uzun yıllardan beri Türkmen oymaklarının yurdu olmuş², Konar-Göçer/Yaylakçı hayatı yaşanmış ve bu durum yer yer günümüze kadar süregelmiştir. Eşme adı, bu addaki Yörük oymağından kalmadır. Bugün, Eşme'deki en büyük aşiret, Horasan'dan gelme oldukları bilinen Kargılı, Küşeli, ve Çıkılı adlı üç oymağı bulunan Kaçarlardır³.

Eşme ilçesinin adını Eşme'ye yerleşen Sicil'i Aşair Aşiretinin Eşmeli kolundan aldığı, Eşmeli oymağının da diğer aşiret oymakları gibi bu civara gelerek yerleştiği rivayet edilir. Eşmeli aşiretinin de diğer aşiret oymakları gibi bir kolunun yöreye gelip yerleştiği değerlendirilmektedir. Kocaeli'ndeki Eşme Nahiyesi ile Eşme'nin (Eşme köyünün) ilk sakinleri aynı aşiretin kollarındandır. Eşmeli aşiretin bu adı nereden aldığı kesin olarak bilinmemektedir. Eşme pınarların başına yerleşen aşiret oymağına veya göç kafilesine verilen isim olsa gerektir⁴.

Bir başka tanıma göre Eşme: 1. kazma karıştırma, 2.Şekil verme, 3.Sıcakta hayvan yatırılan kaya dibi anlamına gelmektedir⁵.

Eşme adına günümüzden 700 yıl kadar önce Germiyanoglu beyliğinde rastlanmaktadır. Eşme köylerinin boy ve oymaklardan kalan adları da, bu durumu açıkça göstermektedir. Eşme ilçesindeki köylerden 27'sinin Türkmen veya Yörük, boy veya oymak adını, taşıdığı görülür".

1- Ahmetler (Ahmetli), 2- Alahabalı (Allah-Abeli), 3- Araplar, 4- Aydınli, 5- Balabancı, 6- Beşikli, 7- Bozlar, 8- Caberler, 9- Davutlar, 10- Delibaşlı (Delibaşılı), 11- Dervişli, 12- Elvanlar (Eşme ilçe merkezi), 13- Emirli, 14- Eşmeli, 15- İsalar, 16- Harmandalı (şimdi mahalle, Danişmendlü-eli Türkmen Oymağı, "Harbendeli"den), 17-

¹ Büyük Larousse Ansiklopedisi, C.7, İstanbul, 1985, s. 3852.

² Recep Akıncı, *Eski Philadelphia, Bugünkü Alaşehir*, İzmir, 1949,s.187-188'de Türkmenlerin Eşme çevresine yerleşmiş olduklarını gösteren Osmanlı fermanının Türkçe çevirisi bulunmaktadır.

³ Neriman Görgünay Kırzioğlu, *Eşme*, Ankara, 1994, s.2.

⁴Eşme İlçesinden emekli öğretmen Mithat Kılıç'ın yaptığı yayınlanmamış incelemeler.

⁵ Bu konuda araştırma yapan ve Silifke'de yaşayan Dr. Ali Su'nun konu ile ilgili gönderdiği mektup.

Kandemirler, 18- Karaahmetli, 19- Karabacaklı (bir kolu Hatay'a kadar yayılmış ve tarikat adı ile de anılan oymaktan), 20- Karacaömerli, 21- Kazaklar, 22- Köselers, 23- Manavlı (Göçebe olmayan, asaletli yerleşik Türkmen anlamı da vardır), 24- Poslu, 25- Şehitli 26-Fakılı ve 27-Takmak Köyleri gibi. Bunlardan Kandemirler ve Kazaklar Köyleri, adlarını Kıpçak Boylarından almıştır.⁶

1894 yılındaki durumu şu şekildedir: Eşme kazası Saruhan sancağının batısında kurulmuştur. İzmir vilayetinin kuzey doğusuna düşer.Kuzeyinde Bursa vilayeti vardır. Güneyinde Denizli sancağının Alaşehir kazası Batısında ise Kula kazası vardır. Yüzölçümü 398 km² dir. 300 km² tarla 20 km² otlak 68 km² dağ ve 16 km² de ormandır. Güre isminde bir nahiyesi ve 79 köyü vardır.41 köy kaza merkezi Takmak'a bağlıdır. 38 köy ise Güre nahiyesine bağlıdır. Yönetici olarak bir Kaymakam bir Müdür'ü vardır.⁷

Kazanın genel nüfusu 26 bin 896 kişidir. Bunun 26 bin 128'i Müslüman Türk,768'i Rum Ortodoks'tur. Kaza merkezi Takmak olup Kula'nın 32 km güney doğusunda. Alaşehir'in ise 48 km kuzey doğusundadır. Takmak'ın nüfusu 4000 kişidir. Bunun 3892'si Müslüman, 108'i Rum Ortodoks'tur. Bölge, kökeni Horasan'dan gelen Türk aşiretlerinden oluşmaktadır.⁸

Okullar: Takmak'ta 23 okul vardır. 1 tanesi ortaokul, 20 tanesi ilkokuldur. Müslümanların 1 ortaokulu 65 öğrencisi, 20 ilkokulu 200 öğrencisi vardır. Rum Ortodoks'ların ise 2 ilkokulu ve 80 öğrencisi vardır.⁹

Yukarıda yazılanlardan anlaşıldığı şekilde Eşme adının kaynağı kesin olarak bilinmemekle birlikte bu yöreye göç eden Yörüklerin¹⁰ bir subaşına yerleşmiş olabileceği varsayılabilir.

⁶ Neriman Görgünay Kırzıoğlu, *a.g.b.*, s.2.

⁷ Vital Cuinet, *La Turquie D'Asie*, C.III, Paris 1894, s.575.

⁸ Vital Cuinet, *a.g.e.*, s.576.

⁹ Vital Cuinet, *a.g.e.*, s.577.

¹⁰ Neriman Görgünay Kırzıoğlu, *a.g.b.*, s.2 de: Eşme yerlilerinden öğretmen Elif Hale Akça hanımın dedelerinden aldığı bilgiler yayınlanmıştır. Bu bilgilere göre Eşme yöresine göç etmek suretiyle yerleşen Yörükler: İlçe merkezi Elvanlara, Antalya'nın Almalı yöresinden gelme, Sarı Keçilide denilen, Sarı tekeli Yörükleri, Banaz da Kızıl tekeli Yörükleri, Kıran köy de Manato Yörükleri; Eşme-Alaşehir arasındaki Zıyanlar Köyünde, Horasan Yörükleri, Hardallı ile Kayalı Köylerinde, Hardallı Yörükleri yerleşmişlerdir. Eşme ve öteki Yörük obalarından bilinenler, Acem-Yörükleri, Beşikli, Güllü, Kılıllar, Killiler ve Tülüler' dir.

II. EŞME İLÇESİNİN COĞRAFİ KONUMU

EŞme, UŞak ilinin batısında yer alan, nüfus ve yüzölçümü bakımından ilin en büyük ilçesidir. İl merkezine yeni asfalt Őose ile 61 km. ve demiryolu ile 69 km. mesafededir. Denizden yüksekliği 823 metredir. EŞme 38 derece 32 dakika Kuzey enlemi ve 36 derece 34 dakika doğu boylamları üzerinde yer alır. Doğusu Ulubey ve UŞak merkez ilçesi, batısı Alaşehir ve Sarıgöl, kuzeyi Kula ve Selendi ilçeleri, güneyinde de Güney ilçesi ile çevrilidir. 1990 sayımına göre ilçe merkezi 13 700 nüfusa, köyleri ile birlikte 40 956 nüfusa sahiptir. İzmir-Ankara demiryolu üzerindedir. UŞak-Alaşehir karayolu buradan geçmektedir.

İlçe içerisinde boy gösteren 1000 – 1200 m. civarında ki tepeleri Kemer, Omur baba, Ahmetler, Kurt Dağı, Ormansız ve Çıplak tepelerdir. Bu ilçenin yazın kuruyan, kışın gürleşen dereleri, kuzeydeki Gediz ve Büyük Menderes ırmaklarına karışır. Gediz'den başka, yaz ve kış devamlı akan, herhangi bir akarsuyu yoktur¹¹. Kışın yağmur suları ile beslenen Güllü ve EŞme dereleri vardır. Doğal bitki örtüsü yöre topraklarında ağaçlı ve otsu steptir, ağaçlık olan bölgeler genelde akarsu yanlarıdır. Kıyı Ege ile İç Ege arasında iklim bakımından bir geçit bölgesidir.

EŞme ilçe merkezi, daha önce Şimdiki kasabanın 5 km. kuzeydoğusundaki Takmak köyünde idi. Manisa İl Genel Meclisi Kararı ile ilçe merkezinin, Afyon-İzmir demiryolu üzerinde Elvanlar İstasyonu yanındaki araziye kurulması gerçekleştirilmiştir. 26 Mart 1934'de Kaymakamlık. Elvanlara taşınmıştır. Bu yeni ilçe merkezi kısa sürede gelişmiş, bugün UŞak'ın en büyük ve mamur bir ilçesi haline gelmiştir. EŞme ilçesi, 1953 yılına kadar Manisa İli'ne bağlı iken, aynı yıl il olan UŞak'a (UŞak Kütahya'nın ilçesi idi) bađlanmıştır¹².

İlçe ekonomisi tarıma ve dıŐa dönüktür. Tarımın yanı sıra, hayvancılık da gelişmiştir. Kasaba halkının geçim kaynaklarından biri kilimciliktir. Yılda orta boyda, 5–7 bin kilim dokunur, EŞme'nin Takmak, Kolonkaya, Bozlar, Karacaömer, Akçaköy. Emirler ve Fakılı köylerindeki el tezgahlarında dokunan kilimler, piyasada çok tutulmaktadır.

¹¹ EŞme İlçesinden emekli öğretmen Mithat Kılıç'ın yaptığı yayınlanmamış incelemeler.

¹² Neriman Görgünay Kırzioğlu, *a.g.e.*, s.4

III. TARİH İÇERİSİNDE EŞME

1. İlk Çağlardan Osmanlı Devleti Dönemine Kadar Eşme

1.1. İlk Çağlarda Eşme

Eşme de sürekli yerleşimler M.Ö. 2. YY.'dan itibaren yani Helenistik Çağdan itibaren başlar. Yörede en fazla dikkati çeken yerleşim alanı Düzköy yakınlarındaki MESOLİSTİMOLOS kentidir. Burada üçgen alınlıkları büyük kaya mezarlıkları ve yerleşim yeri bulunmaktadır¹³.

Diğer antik yerleşim ise Kemer Dağı'nın Doğu yamaçlarındaki Roma ve bilhassa Bizans yerleşimidir. Yine bu dağ üzerinde büyük çoğunluğu tahrip edilmiş Tümülüsler bulunmaktadır. Efes'ten başlayıp Susaya Kral yoluna tali yollarla bağlanan Eşme, Roma çağında Philadelphia (Alaşehir), Laodikeon (Denizli), Hierapolis (Pamukkale), Blaundos (Sülümenli) gibi yakın çevresindeki kentlerle de ticaret yoluyla bağlıydı¹⁴.

Frigya uygarlığının en önemli ve batıdaki sınırı olan Eşme'deki Mezarlığı ülkemizin en önemli tarihi belgelerinden biridir¹⁵. İlçe merkezinin 15 km ötesinde bulunan Düzköy'deki bu anıt mezarlar hakkında yapılan uzun bir çalışma sonucunda buranın daha sonra Bizans ve Türkmenlerce de kullanıldığı görülür. Beşikli köyündeki Kırk inler, Ahmetler Kasabası'ndaki Kale bu konuları araştırmak için çok önemlidir¹⁶.

Ayrıca Delibaşlı köyündeki antik kalıntılar, Kemer Tepesi'nde Romalılardan kalma antik kent ile Kaya pınar ve Yeniköyde'ki antik harabeler bize Bizans'ın önemli yerleşim merkezlerinden Eşme hakkında bilgi verebilecek düzeydedir.

TABALİA Şehri harabeleri: Sirge ve Hisar Köyleri ile Gediz Nehri'nin kuzey kıyısındadır. Şehrin tamamen toprak altında olduğu söyleniyor. Sirge Köy'ü, Nohut olanı harabesi, Sirge Köy'ünün ve nehir ile ovanın kuzeyindeki yüksekçe dağların orta yamacındaki geniş düzlüktedir. Delibaşlı Köyü, Kanlı tarla kalıntıları köyün 2 km kuzeyinde, kısık köyü ile Delibaşlı köyü arasındadır. Gediz Nehri'nin 300-400 m. güneyindedir. Mermer Direk Harabesi, Alanyurt (Sirge) vadisinin kuzeyindeki dağların üzerindedir. Davala Kalesi, Sirge Ovası'nın batısında Uşak-Manisa il sınırı boyunca

¹³ Yurt Ansiklopedisi, İstanbul,1981, C.10, s.7470; Haşim Tümer, *Uşak Tarihi*, İstanbul, 1971, s.14.

¹⁴ Recep Akıncı, *a.g.e.* s.3.

¹⁵ Yasin Bağış, *Eşme Gürses Gazetesi*, 25 Nisan 1984.

¹⁶ Haşim Tümer, *a.g.e.*, s. 9.

noktası aşılınca Gediz Çayı'nın ve asfaltın batısında oldukça yüksek ve üzeri geniş volkan püskürdüğü bir dağı bulunmaktadır.

Bu dağın üzerindeki geniş düzlükte büyük bir şehir kalıntısı ve şehrin kalesi kalıntıları yer almaktadır. Ürküden köyü (Armutlu) Kalkanca harabesi; köyün 3 km kuzeyindeki şosenin 2 km güneyinde Ürküden, Kıran köy yolunun doğusuna büyük bir köy harabesidir. Derbent Harabesi, Armutlu köyünün 5 km. kuzey batısındaki Kıran köyün güney batısındaki şosenin 3 km güneyinde Armutlu-Kıran köy yolunun batısındadır. Bozlar köyü; Gök kaya mevkiinde harabeler bulunmaktadır. Balabancı köyü, Kuzeyinde harabeler bulunmaktadır. Çay kışla (Yukarı Davala köyü); köyün 5 km güney batısında Hacı Hüseyin Damları'nın batı kıyısında bir kervansaray bulunmaktadır.

Frigya toprakları önce Lidyalılara sonra İran devletine ondan sonra İskender'e tabii olmuş ve nihayet (M. Ö. 1350 de) Romalılara geçmiş. Roma devletinin bölünüşünde tabii olarak Doğu Roma İmparatorluğuna ve ondan sonra da Selçuklular tarafından büyük kısmı fethedilerek İslam memleketlerine katılmış, Selçuklulardan sonra da orada kuvveti ile beliren Germiyan Hanedanı'na geçmiştir¹⁷.Uşak dolayları bir süre de Lidya Hükümdarlığı'nın sınırları içine girmiştir¹⁸. Lidler, saf ırkların karışımından oluşmuşlardır. M.Ö. 670'e doğru Frigya krallığını yıkarak yerine geçmiş krallığın kurucusu Gynes, Tarha (Tire) Prensi Marmanos'un oğludur. Onun için bu hanedana Marmanatlar denir. Bununla beraber yukarıdaki tarihten yani M.Ö. 670'ten önce de bir Lidya krallığı vardır. Bunun M.Ö. 800–670 yılları arasında 130 sene kadar devam ettiği sanılıyor.

Başkent Sard (Salihli civarı)dır. Marmanatlar bütün orta Anadolu'ya Kızılırmak'ın batısında kalan ülkelere sahip olmuşlar, M.Ö. 547'ye kadar iktidarda kalmışlardır.

¹⁷ Haşim Tümer, *a.g.e.*, s. 9.; Yasin Bağış,a.g.m., 25 Nisan 1984.

¹⁸ Haşim Tümer, *a.g.e.*, s. 12; Yurt Ansiklopedisi, s.7470; Recep Akıncı, *a.g.e.*, s.5; Lidya şimdiki Uşak dolaylarını içine alarak Manisa, Aydın ve İzmir'in bir kısmını kucaklayan yerler şeklinde tanımlanabilir.Eşme'nin doğusunda Lidyalılar'dan kalma Blaundos (Sülümenli) harabeleri vardır. Yine Eşme'nin hemen kuzeyinde Güre yakınlarında yapılan kaçak kazılarda çıkarılarak yurt dışına kaçırılan Karun hazineleri, yoğun çalışmalar sonucu Türkiye'ye getirilmiş ve şu anda Uşak müzesinde sergilenmektedir.(Bu günlerde Uşak müzesinde yapılan incelemelerde bazı parçaların çalınıp yerlerine sahtelerinin koyulduğu tespit edilmiştir. İncelemeler devam etmektedir.)

Gynes zamanında büyük haşmet kazanan krallık, sonraları ticarete dayanarak umumi refahı devam ettirmiştir... Gynes, Kimmerler ile yapılan savaşta ölmüş, yerine beş yaşındaki oğlu Ardys geçerek 48 yıl saltanat sürmüştür. Sonuncu kral olan Kroisos (Karun) çağında krallık, refahın zirvesine ulaşmış, (Karun kadar zengin sözü buradan çıkmıştır.)¹⁹

İran İmparatorluğu Büyük Cihangir Kirus (Keyhüsrev) M.Ö 547'de Lidyalılar'ı yenmiş, Karun'u esir etmiş fakat öldürtmemiş yanında bir dost ve müşavir olarak ömrünün sonuna kadar refah içinde yaşamında müsaade etmiştir.

Bu suretle Lidya krallığı ve Anadolu, İran (Pers) hakimiyetine geçmiş, Uşak dolaylarında Lidyalılardan sonra 200 sene kadar İranlılar'ın Satrab'lığı (Sadr ab: İranlıların işgal ettikleri memleketlere yerleştirdikleri valilere verilen isim.)devam etmiştir²⁰.

Lidya'yı İranlılar'dan da Büyük İskender almış, bunun vefatından sonra Bergama'ya ilhak²¹ ve 132 tarihinde de üçüncü Atal tarafından Roma devletine terk olunmuştur²².

Roma Devleti'nin bölünüşünde Doğu Roma İmparatorluğunda kalmış, sonra Selçukluların eline geçmiş onların yıkılmasından sonra da Saruhan Aydın, Germiyan Beylerinde kalmıştır.²³

1.2. Selçuklular Döneminde Eşme

1071 Malazgirt savaşından sonra, Anadolu içlerine hızla yayılan Türk güçleri Marmara Kıyıları'na dek ilerlerdiler. Alparslan'ın 1072'de öldürülmesi Türkler arasında sürüp giden saltanat kavgalarına yeni boyutlar kazandırdı. Başa geçen Melik şah, amcası Kavurd'un başlattığı ayaklanmayı bastıramayacağını anlayınca Anadolu'nun fethi ile uğraşmakta olan Arturk Bey'i geri çağırdı. Arturk Bey'in ayrılmasından sonra, Alparslan'a karşı ayaklanmış olan Kutalmışoğulları'ndan Süleyman Şah ile kardeşi

¹⁹ Haşim Tümer, *a.g.e.*, s.13; Yurt Ansiklopedisi, s.7469-7470.

²⁰ Yasin Bağış, *a.g.m.*, 25 Nisan 1984.

²¹ Yurt Ansiklopedisi, s.7470.; Recep Akıncı *a.g.e.*,s.5-6.

²² Recep Akıncı, *a.g.e.*, s.7; Yurt Ansiklopedisi, s.7471; Haşim Tümer, *a.g.e.*, s.13.

²³ Haşim Tümer, *a.g.e.*, s.13; Romalılar, Makedonya Kralı İskender'in yerine geçenlerle M.Ö 216'dan 197'ye kadar süren iki harp yaptılar. Birincisi 11, ikincisi 3 yıl sürdü. İskender'in yerine geçen Perseus,Pidna Meydan Muharebesi'ni kaybetti ve esir düştü bu sonuç ile Roma Cumhuriyeti'ne yakın doğu kapıları açıldı ve Anadolu'nun zengin bölgeleri ellerine geçti. M.Ö. 133'te Sulh yoluyla Bergama krallığı'nı ilhak etti. Anadolu'da Romalıların hakimiyetleri ikiye bölünene kadar devam eder. (M.S. 395).

Mansur Anadolu'ya girdiler ve kısa sürede Konya'dan İznik'e kadar olan bölgeyi ellerine geçirdiler²⁴. Anadolu Selçuklu Devletini kurdular (1075).²⁵

I. Manuel Komnesos, 1176'da Türkleri Anadolu'dan atmak amacıyla büyük bir sefer düzenledi. Anadolu Selçukluları Miryakefalon'da Bizanslıları büyük bir yenilgiye uğrattı. I. Manuel Komnesos'un barış istemesi üzerine Eskişehir'deki Bizans istihkamları yıkılmak koşuluyla anlaşma yapıldı. İmparator 1180'de öldükten sonra, yeni Fetih hareketlerine girişen Selçuklular, 1182'de Kütahya ile birlikte Uşak ve yöresini de ele geçirdiler. 1186'da II. Kılıçarslan ülkeyi on bir oğlu arasında paylaştırdı.

Oğulları paylarına düşen bölgeleri bağımsız olarak yöneteceklerdi. Kütahya, Uşak ve Uluborlu yöresi Gıyasettin Keyhüsrev'e verildi. Bir süre sonra taht kavgaları başladı. Babasının güvenini kazanan Gıyasettin Keyhüsrev, 1192'de devletin başına geçtiyse de kardeşlerini saf dışı edemedi ve 1196'da II. Süleyman Şah tarafından sürgüne gönderildi. Anadolu Selçukluları arasındaki bu çekişmeden yararlanan Bizanslılar Kütahya ve Uşak'ı geri aldılar. 1204'te İstanbul'da Latin İmparatorluğu'nun kurulması üzerine İznik'te varlığını sürdüren Bizans Devleti Kütahya ve Uşak yöresinde denetimini yitirmedi. Uşak bölgesi, Selçuklu egemenliği altında ancak I. Alaaddin Keykubat döneminde girdi (1233).²⁶

1.3. Anadolu Türk Beylikleri Döneminde Eşme:

Eşme, Selçuklu Devleti'nin çökmesinden sonra teşekkül eden ve eski tabirle "Tavaifi Mülûk" denilen beyliklerden, önce Karaman, Germiyan oğulları, Saruhan oğulları ve Denizli'de bulunan İnanç oğulları beyliklerinin sınır teşkil ettiği bölgelerde kalmış olup idari yönden Denizli'de bulunan İnanç oğulları'nın etkisi görülmektedir²⁷.

Germiyan oğulları, daha önce İran'da oturmakta idiler. Selçuk oğulları zamanında Anadolu'ya göç ederek Malatya havalisine gelmişler ve daha sonra Ankara ve Kütahya tarafına yerleşmişlerdir. Germiyan aşireti, "Celaluddin Harzemşah" bünyesinde Anadolu'ya gelmiş ve Celaluddin Harzemşah'ın katlinden sonra Selçukoğulları

²⁴ Recep Akıncı, *a.g.e.* s.17; Türk Tarihi Araştırma Kurumu C.2, s.230; Yurt Ansiklopedisi, s.7471

²⁵ Uşak Bir Eylül Gazetesi, Uşak, 1 Eylül 1994 s.4.

²⁶ Uşak Bir Eylül Gazetesi, Uşak, 1 Eylül 1994, s. 5.

²⁷ Haşim Tümer, *a.g.e.*, s. 21.

hizmetine girmişlerdir.²⁸ Bu Türkmen Boyunun (Harzem) Aşireti'nin devamı olduğu tahmin edilmektedir.²⁹

Beyliğin Başkent'i Kütahya idi. Sınırların en geniş şekli ile bugünkü Kütahya, Uşak, Denizli, Afyon Vilayetleri ile Manisa Vilayeti'nin Doğu kısmını kaplıyordu³⁰. Germiyanoglu Beyliği'nin toprakları, başkenti Kütahya'dan başka, Uşak, Gediz, Armutlu, Gököyük, Selendi, Kula, Tavşanlı, Banaz, Işıkli, Armutlu, Baklan, Tonuzlu, Hanaz, Dazkırı, Geyikler, Eşme, Homa, Eğrigöz, (Emet), Simav, Şeyhli vs. ilçeleri içine almakta idi³¹.

Beyliğin kurucusu Alişir Bey'den sonra Beylik başına oğlu I.Yakup geçmiştir.I.Yakup Bey ve babası Anadolu Türk Fatihlerinin başında gelirler. I. Yakup'tan sonra Mehmet Bey, ondan sonra da Süleyman Şah geçmiştir. Süleyman Şah hem Aydınoğlu Umur Bey'in kızı, hem de Mevlana Celalettin'in oğlu Veled Çelebi'nin kızı Mütahhare Hatun'la evlenmiştir.Mütahhare Hatundan olan kızı Devlet Hatun 1381 de Yıldırım Beyazıt'la evlenmiş, 1413 de ölmüştür.Bursa'da gömülüdür.

Germiyan Beyi Süleyman Şah, Hüdavendigâr'ın kızı Devlet Şah Hatun'u Yıldırım'la evlendirme teklifinde bulunmuş ve teklifin kabul olunması üzerine çeyiz olarak Kütahya, Simav, Emet ve Tavşanlı kalelerini vermiştir. Oğlu Yakup Beyi'de Padişahın hizmetine vermiştir. Germiyan Beyi Süleyman Şahın Umur Bey'in kızıdan üç oğlu, II.Yakup,İlyas Paşa ve Hıdır Paşa'dır.Son ikisi Osmanlı hizmetinde beylerbeyi olmuşlardır. II. Yakup ikinci hükümdarlığında kuvvetli bir Osmanlı dostu oldu. Ölümünde topraklarının tümünü vasiyet yoluyla II. Murat'a bıraktı (1429)³².

XIV. Asrın ilk yarısında Anadolu Beylikleri'nin en kuvvetlisi olan Germiyan Hükümeti 1428 yılına kadar ayakta durmuştur. Son Germiyan Hükümdarı II. Yakup Bey Hükümeti kız kardeşinin torunu Osmanlı Hükümdarı Sultan Murat'a vasiyet etmiş ve kendisinin ölümüyle de arazisi Osmanlı mülküne katılmıştır.

II. Yakup Bey, oğlu olmadığı için, ölümünden sonra beylik topraklarının Osmanlılara bırakılmasını vasiyet etti. 1428'de Edirne'ye gelip II Murat'la görüştükten

²⁸ Recep Akıncı, *a.g.e.*, s. 20.

²⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 32.

³⁰ Haşim Tümer, *a.g.e.*, s. 21.

³¹ Yaşar Yücel- Ali Sevim, *Türkiye Tarihi*, Ankara,1989, C.I, s. 224.

³² Haşim Tümer, *a.g.e.*, s. 21-22.

1 yıl sonra öldü (1429). Bu tarihte de Germiyanogulları Beyliği'nin toprakları tümüyle Osmanlıların eline geçti. Uşak ve çevresi Osmanlılara bağlandı.³³

2. Osmanlı Devleti Döneminde Eşme

Murat Bey, oğlu Beyazıt'a, Germiyan Beyi'nin kızı Devlet Hatun'u almış ve bu suretle Germiyan Şehirleri de Osmanlı mülküne katılmıştır.

Böylece büyük bir hakimiyet elde eden Osmanlı Beyliği karşısında Bizans çok küçülmüş ve Osmanlı Beyliği'nin elinde bir oyuncak haline gelmişti. Murat Bey Bizans İmparatoru "Yuvanavis Paleologos"u istediği gibi sevk ediyor ve kullanıyordu. 1389 yılında Yıldırım Beyazıt Osmanlı Hükümdarı oldu. Yıldırım Beyazıt kendisine karşı birlik kurmak isteyen Karaman, Aydın, Saruhan, Menteşe ve Germiyan Beylerini yenerek bunlara ait yerleri de Osmanlı mülküne katmıştır.³⁴

Yıldırım Beyazıt, Alaşehir'i eline geçirdikten sonra Avrupa topraklarına geçti. 60-70 bin kişilik haçlı ordusunu Niğbolu Meydan Savaşı'nda mağlup etti. Daha sonra İstanbul'u sıkıştırmaya başladı. 1395'te Bizans İmparatoru baskıdan baş kaldıramayacak bir duruma geldiği için vergi vermek suretiyle sulha başvurdu. Bu sırada doğudan Aksak Timur tehlikesinin baş göstermesi yüzünden Yıldırım Beyazıt sulha razı olup Timur'a karşı hazırlığa başladı. Türkeli, İran, Hindistan ve Suriye'yi zapt eden, Aksak Timur, memleketleri Yıldırım Beyazıt tarafından ellerinden alınan Anadolu Türk Beylerinin yanına sığınmasıyla Yıldırım Beyazıt üstüne yürüdü. 20 Temmuz 1402'de Ankara yakınındaki çetin savaşta Osmanlı ordusu mağlup oldu ve Yıldırım Beyazıt esir düştü.³⁵

Meşhur Yıldırım-Timur Ankara Meydan Savaşı'ndan sonra Germiyan toprakları 3-4 sene kadar "Timur Tatarları"nın egemenliği altında kalmıştır. Bahsedilen zaman 1402'de başlayan ve Fetret devri denen zaman içindedir.³⁶

20 Temmuz 1402 Ankara Savaşı'nda Yıldırım Beyazıt'ı mağlup eden Timur, Anadolu'yu istila etmeye başladı. Alaşehir'i tahrip etmeden işgal etti. Bizans elinde kalmış olan İzmir'i de 1402 Aralık ayında almak suretiyle Anadolu'yu eline geçirmiş oldu. Timur'u evvelce Yıldırım Beyazıt'tan kaçarak kendisine sığınmış olan Anadolu

³³ Uşak 1 Eylül Gazetesi, 1994, s. 5.

³⁴ Recep Akıncı, a.g.e., s. 29.

³⁵ Recep Akıncı, a.g.e., s.31.

³⁶ Haşim Tümer, a.g.e., s.23

Beylerini tekrar hükümetleri başına getirdi ve Anadolu'yu terk ederek memleketine çekildi. Bu arada Osmanlı Devleti tekrar hakimiyeti ele almış ve Timur Vaka'sından sonra ayaklanarak hüküm sürmekte olan beylikleri yavaş yavaş ortadan kaldırmıştır.³⁷

Bölge Osmanlı yönetimi altında uzun süre barış içinde yaşadı. Fakat bazı eşkıyalık hadiseleri olmuştur. Çevre oğlu Ahmet, kardeşi Süleyman ve adamları Uşak yöresinde olduğu gibi Eşme çevresinde de zorla mal ve araziler ele geçirdiler. Olayların giderek artması üzerine devlet Anadolu Beylerbeyine durumu bildirdiği gibi Eşme naibine de (kadı vekili) zanlıları mahkemede yargılaması için emir verdi. Eşme kazası içinde Çevre oğlu'nun zorla ele geçirdiği arazi ve mallar sahiplerine geri verilecekti. Ancak mahkeme bir türlü toplanamadı ve Çevre oğlu bir süre daha halka zulüm etmeyi sürdürdü.³⁸

Bundan sonraki durumu Osmanlı İmparatorluğuna bağlı kalmıştır. Hicri 1289 tarihinden 1325 tarihine kadar resmi bir gazete gibi her yılbaşında neşredilen ve o tarihlerde Bursa'da yayınlanan Salname (yıllık) 1867 tarihli cildinde (Uşak nüfusu maa göbek Uşak) diye Ulubey nahiyesinin Uşak kazasına bağlı olduğunu göstermektedir. Bu da bize Eşme topraklarının Kütahya Sancağı'na bağlı olmadığını ve sınır durumunda olduğunu gösterir³⁹.

³⁷ Recep Akıncı, *a.g.e.*, s. 32

³⁸ Uşak 1 Eylül Gazetesi, Uşak, 1 Eylül 1994, s. 5

³⁹ Aynı salnamenin 1982 yılında neşredilen nüshasında Kütahya sancağına bağlı olan kazalar; Uşak, Eskişehir, Gediz, Simav olarak gösterilmektedir. Bu resmi belgelere göre Eşme toprakları Kütahya sancağı içinde değildir.Eşme, Denizli Sancağı'na bağlı beş kaza adıyla anılan nahiyelerden birisidir.Bu beş kaza ismi ile anılan nahiyeler ise; Selendi, İnay, Güre ve Eşmenin eski kaza merkezi olan Takmak'tır ve Denizli Sancağı'na bağlı kalmaktadır; de geçen bilgilere göre: Eşme , Osmanlı Devleti zamanında Saruhan Sancağına bağlı 11 kazadan birisidir.Saruhan sancağına bağlı 11 kaza,12 nahiye ve 966 köy vardır.Manisa iline bağlı bir ilçe iken 1953 yılında Uşak il olunca Uşak'a bağlanmıştır. B.k.z.: Teoman Ergül, Kurtuluş Savaşında Manisa (1919-1922), İzmir, 1991, s..23

BİRİNCİ BÖLÜM

İŞGAL DÖNEMİ EŞME

I. İŞGAL ÖNCESİ EŞME VE ÇEVRESİ

Eşme, İzmir'in 15 Mayıs 1919 tarihinde Yunan güçleri tarafından işgal edilmesine duyarsız kalmayarak, Batı Anadolu'da milli direnişin önemli ve aktif merkezlerinden biri olmuştur. Yörenin ileri gelenlerinden Müftü Ahmet Nazif Efendi, Milli Mücadele hareketinin yanında yer almış, direnişin haklılığı ve gerekliliği konusunda halkı aydınlatarak, işgal sonrası 21 Mayıs 1919 tarihinde Kuva-yı Milliye teşkilatını tesis ederek, Eşme ve çevresindeki direnişin temellerini atmıştır.⁴⁰

Batı Anadolu'da Milli Mücadelenin önemli mimarlarından biri olan Bekir Sami Bey'in bölgeye 3 Haziran 1919 tarihinde gelmesiyle⁴¹, Eşme birkaç gün içinde aktif bir Milli Mücadele merkezi halini almıştır. Anadolu ve İstanbul'un her yeri ile haberleşme sağlanarak teşkilatlandırma çalışmaları hızlanmıştır.⁴² Celal Bayar Eşme'nin karargah merkezi olarak seçilmesinde teşkilatlanma esnasında kendinden yardım umulan Hacı Müftü'nün şahsi tesiri olduğunu ifade etmektedir⁴³.

Gerçekten de o günlerde Eşme'nin bir direniş merkezi seçilmesinde, sahip olduğu bazı özellikler etkili olmuştur. Bunlar; zamanın Eşme Müftüsünün Milli Mücadeleye taraftar ve nüfuzlu biri olması⁴⁴, Bekir Sami Eşme'ye gelmeden direniş taraftarı çalışmalarının filizlenmiş olması⁴⁵, demiryolundan uzak تنها bir yerde olması, istenildiğinde demiryolu ile bağlantı kurulabilecek bir yerde olmasıdır. (6 km.'lik Elvanlar – Takmak şosesi ile). Aynı zamanda coğrafi konumu itibari ile Bekir Sami'nin çalışma sahasına sınır bir yerde olan Eşme; Alaşehir, Kula ve Uşak'a karayolu ile çokta uzak sayılmayan bir mesafede bulunuyordu⁴⁶. Bölgede telgraf santrali bulunması

⁴⁰ Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede Din Adamları*, C.II, Ankara, 2002, s. 250

⁴¹ İlhan Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, C. 2, İstanbul, 2006, s. 86; Hamdi Gürler, *Kurtuluş Savaşında Albay Bekir Sami -Günsav-(Mayıs –Haziran 1919)*, Ankara, 1994, s.99

⁴² Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul, 1953, s. 137.

⁴³ Celal Bayar, *Bende Yazdım*, İstanbul, 1968, C. 6, s.1894.

⁴⁴ İlhan Tekeli – Selim İlkin, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi Ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Ankara, 1989, s. 97.

⁴⁵ Ali Sarıkoyuncu, *a.g.e.*, s. 250.

⁴⁶ Hamdi Gürler, *a.g.e.*, s.99.

dolayısıyla çevre kasabalarla iletişimin kolay sağlanabiliyordu. Bu dönemde Eşme nüfusunun tamamı dört aile hariç Türk'tü⁴⁷.

Eşme Mustafa Kemal Paşa'nın Ege cephesine ilk yazısını gönderdiği yerdir.⁴⁸

O güne kadar tecrübelerinin Bekir Sami Bey'de meydana getirdiği düşünce dolayısıyla Eşme'nin Rum nüfusa sahip olmaması da burada yapılacak olan direniş çalışmaları açısından merkez seçilmesi için tercih sebebi olmuştu⁴⁹.

Tüm bu olumlu sonuçlara rağmen Eşme ahalisi Alaşehir'deki Rum Metropolit'i'nden talimat alan dört Rum ailesinin propagandalarının etkisi altındaydı⁵⁰. Bunun sonucunda Bekir Sami Bey ve kafilesini Yunan askeri zannederek çocuklarının ellerine verdikleri Yunan bayrakları ile karşılaşmışlardı. Bu olayı İlhan Selçuk "Yüzbaşı Selahattin'in Romanı" adlı eserinde şu şekilde anlatıyor:

"Saat 15'e doğru uzaktan Eşme gözüktü, biz yorgun argın atlarla Eşme'ye doğru yaklaşıyorduk. Kasaba dolaylarına geldiğimiz zaman uzaktan bir sürü çocuğun ellerinde bayraklarla bize doğru koştuğunu gördük, bunu bize karşı yapılan bir karşılama sandık ama çocuklar yaklaştığı zaman hepsinin ellerinde Yunan bayrakları bulunduğunu gördük, Türk Eşme'de Türk çocuğu ve Yunan bayrağı bizi dehşete düşürdü. Durumu çocuklara sorduk öğrendiğimiz şu oldu:

Yunanlıların sabah akşam buraya geleceği, Yunan askerine sevgi gösterilirse fenalık yapmayacağı, aksi takdirde zulüm görecekları Eşme'de yayılmış. Her Türk evine bir Yunan bayrağı verilmiş ki Yunanlılar girince derhal çekilsin. Bizi uzaktan bir atlı grup olarak görünce Eşme'liler Yunan geliyor sanmışlar ve çocukların eline bayrak verip koşturmuşlar.

3 Haziran saat 17'de ıstırap içinde Eşme'ye girdik. Kumandan doğruca kaymakamın odasına çıktı, kaymakam fena halde bozulmuştu. Gelen atlıları Yunanlı sanarak çocukları karşılamaya yollamıştı. Halk da şaşırılmıştı, çünkü onlarda Yunanlıları

⁴⁷1894 Tarihinde Eşme'nin nüfusu 26 bin 896 kişidir.26bin 128'i Türk,768'Rum Ortodoks Nüfustan Meydana Gelmektedir.Bkz. Vital Cuinet, *a.g.e.*, s 576; 1914 Tarihine Gelindiğinde İse 33 Rum'un Yaşadığı Bilinmektedir. Bkz. Kemal H. Karpat, *Otoman Population 1830-1914*, London, 1985, s.122,174.

⁴⁸ Hamdi Gürler, *a.g.e.*, s.99

⁴⁹ Hamdi Gürler, *a.g.e.*, s.100.: İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s. 97.

⁵⁰ İlhan Selçuk, *a.g.e.*,C. 2, s. 87; İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*,s. 97.

bekliyordu. Bekir Bey kaymakama Eşme’de Rum olup olmadığını sordu. Dört Rum ailesinin oturduğunu bunların da fırıncı, kasap ve manifaturacı olduklarını öğrendik.

Bekir Bey çocukların ellerinde neden Yunan bayrakları olduğunu sordu konu biraz daha açıldı. Alaşehir ile ilişkileri bulunan Eşme’li Rumlar, Alaşehir metropolitinden aldıkları emir gereğince salt müşterilerine zarar gelmesin diye bayrakları getirtmişler ve halka dağıtmışlar. Kaymakamın konuşma biçiminden bu işi uygun gördüğü anlaşılıyordu ve adam iki de bir de:

—Halkı korumak için alınan tedbir iyidir ve bugün için alınacak başka tedbir yoktur, diyordu.

Bekir Bey sessiz ve soğukkanlı dinliyordu. Ben sinirden gerilmiş kaymakamın gırtlığına sarılmak için tetikte duruyordum, kumandanın:

(Yüzbaşı Selahattin)

—Bu herifi öldür! Demesini bekliyordum.

Bekir Sami dört Rum aile reisinin getirilmesini emretti. Dört Rum getirdiler. Kumandan bunlara adlarını ve işlerini sorduktan sonra bayrak olayını tekrar açtı, adamların verdikleri cevapların özeti şöyleydi:

—Buraları Yunanistan olacaktır. Yunan hükümeti ve askeri medenidir. Bazı vahşi Türkler gelen askerin bu memlekete ve bu halka yapacağı iyilikleri kavrayamamıştır, bunun için Yunan devleti fahimesine karşı masum halkı ayaklandırmaya çalışıyorlar ve masum halkın üzerine Yunan devlet-i muazzamasının gazabını çekiyorlar. Oysa Türkler iyi bir tebaadır işte bu gerçeği bilen Alaşehir’in kutsal pederi metropolit hazretleri fenalıklara meydan verilmemesi için çalışmamızı emretmiştir. Bizlerde Eşme’lileri kurtarmaya çalıştık. İsterseniz Yunan hükümetine karşı Alaşehir metropoliti kutsal pederin himaye ve şefkatini sağlamak için sizin içinde uğraşalım.

Rumların küstah ve tepeden bakışla söylediklerini dinlerken biz dişlerimizi sıkıyorduk, yalnız kaymakam başıyla söylediklerini onaylıyor ve davranışlarının doğru olduğunu bize benimsetmeye çalışıyordu.

Heriflerin sözleri bitince Bekir Sami gürlledi:

—Şimdilik hükümet kapısının önüne dört darağacı dikeceksiniz. Buraya gelirse Yunan devlet-i muazzaması da tüm Türkleri assın.

Emir hemen yerine getirildi ve bir saat sonra dört ceset hükümet konağı kapısının önünde sallanıyordu. O gece dört Rum aile bir kabile halinde Alaşehir'e sevk edildi, kasabada ki tüm Yunan bayrakları toplandı ve hükümet önünde parçalanarak yakıldı". Milli direniş hareketleri açısından Eşme'nin durumu Yüzbaşı Selahattin'in anlattığı gibi çokta ümitsiz değildi; çünkü Eşme müftüsü Milli mücadeleye taraftar birisiydi⁵¹.

Bekir Sami Bey Eşme'ye gelişinde yaşadığı bu tatsız olay sonrası derhal Kuva-yı Milliye kurulmasına yönelik çalışmalara başladı. İlk olarak Eşme müftüsü Hacı Nazif Efendi ile görüştü. Bekir Sami Bey Eşme Müftüsü Hacı Nazif Efendi ile karşılaşmasını şu şekilde anlatıyor: "Kaba, saba ve irfanı mahdut olan bu zat herhalde karakteri itibariyle bir şey yapabilecek bir haldeydi, fikirlerime hemen iştirak etti silah verirsem istediğim kadar adam bulabileceğini ve halktan bu hususta azami muavenet göreceğimi söyledi, çalış dedim çalışmak için ayrıldı"⁵².

Hacı Müftü Bekir Sami'nin fikirlerine hemen iştirak ederek istediği kadar adam bulabileceğini ve halktan bu hususta azami destek göreceğini ifade etmiştir. Bekir Sami'nin gelişiyile Eşme'de ki çalışmalar biraz daha hız kazanarak bu yöndeki etkinlikler daha da güçlenmiştir.

Eşme müftüsü imzasıyla Vali, Kaymakam, Belediye Başkanları, Anadolu Müftüleri ve Bucak Müdürlerine, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde tanınmış kişilere sürekli olarak mücadeleye çağrı yolunda bildiriler göndermişlerdir⁵³. Eşme önemli bir haberleşme merkezi halini almıştı⁵⁴. Mustafa Kemal Paşa de Batı Cephesine ilk yazısını 9 Haziran 1919'da Eşme'de Bekir Sami'ye göndermiş ve cevabi bilgi akışıyla Mustafa Kemal Paşa Batı Cephesinde olup bitenlerden haberdar edilmişti⁵⁵.

Bekir Sami'nin Batı Anadolu direniş hareketlerinin ortaya çıkmasındaki rolü bakımından Eşme bir dönüm noktası niteliğindedir. Bekir Sami Bey Eşme'de bulunduğu süre zarfında birçok yazışmalarda bulunmuştur. Bekir Sami Bey'in Eşme'de kaldığı süre içerisinde çok fazla yazışma yapmasının sebepleri şunlardır: Bu süre içinde Ödemiş'ten Alaşehir'e dönen Yüzbaşı Rasim 3 Haziran'da Alaşehir'den ayrılarak Kula'ya hareket etmiştir. Bekir Sami Bey Eşme'de bulunduğu sırada bir ara Bursa'ya

⁵¹ İlhan Selçuk, *a.g.e.*, 2.Kitap, s. 86-88.

⁵² Hamdi Gürler, *a.g.e.*, s.100.

⁵³ İlhan Selçuk, *a.g.e.*, s.92.

⁵⁴ Ali Fuat Cebesoy, *a.g.e.*, s. 137 .

⁵⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam 1919–1922*, C.II, İstanbul, 1999, s.151–152.

gideceğini söylemiş ise de gönüllü teşkilatların oluşmaya başlamamış olması ve Yunanlıların bazı bölgelerden çekilmeye başlamış olmaları onun bu kararını tehir etmesine (ertelemesine) neden olmuştur.

Bekir Sami Bey Eşme’de bulunduğu süre zarfında ayrıca bakaya ve hava değişimi durumundaki erlerden oluşan 68.alayın 1.taburunu takviye etmekle uğraşmıştır⁵⁶. Bekir Sami Bey Eşme’de Kuva-yı Milliye Hareketlerini canlandırmış ve ayrıca Eşme’ye yakın olan tüm bölgelerle birlikte kuvvet komutanlıklarına telgraflar yollamış, bunlara cevaplar almıştır.

Kula’da milli direniş hareketi oluşturmak için ilk çalışanlardan Yüzbaşı Rasim (Aktuğ) Ödemiş’ten döndükten sonra 3 Haziran 1919 da Alaşehir’den Bekir Sami’ye çektiği telgrafta Ödemiş’in 1 Haziranda işgal edildiğini söyleyerek o gün yani 3 Haziran’da Alaşehir’den ayrılacağını belirtmektedir⁵⁷.

Yüzbaşı Rasim’in Alaşehir’den sonra nereye gittiğine dair ceridede bir belge yoktur ancak 6 Haziran’da Kula’dan Eşme’de Bekir Sami’ye telgraf göndermesi onun Kula’ya gittiğini göstermektedir. Yüzbaşı Rasim Kula’da yakalanan firari erleri Eşme’ye sevk etmiş fakat bu erler jandarmaların da silahlarını alarak kaçmışlardır⁵⁸. Ayrıca Yüzbaşı Rasim Bekir Sami Bey’e 8 Haziran da gönderdiği telgrafta Yunanlıların Ahmetli’yi⁵⁹, 9 Haziran da gönderdiği telgrafta Turgutlu’yu⁶⁰, 10 Haziran da gönderdiği telgrafta da Akhisar’ı boşalttıklarını Bekir Sami Bey’e bildirmiştir⁶¹.

Yunanlıların Ahmetli’yi ve Akhisar’ı boşaltmalarında bölgedeki direniş hareketlerinin ve 14.kolordu komutanı Yusuf İzzet Paşa’nın verdiği emirlerle alınan tedbirlerin büyük etkisi olmuşsa da esas sebep Yunanlıların bu işgallerine İzmir’de bulunan İngiliz temsilcinin izin vermemesidir⁶².

14.kolordu komutanı Yusuf İzzet Paşa’nın 17 Haziran 1919 tarihli telgrafında Akhisar’ı ele geçiren Türk birliklerinin Manisa’ya doğru ilerlemelerini emreden bir

⁵⁶ Hamdi Gürler, *a.g.e.*, s. 101.

⁵⁷ Hamdi Gürler, *a.g.e.*, s. 102.

⁵⁸ Hamdi Gürler, *a.g.e.*, s. 103.

⁵⁹ Hamdi Gürler, *a.g.e.*, s.104; İlhan Tekeli – Selim İlkin, *a.g.e.*, s.130-131.

⁶⁰ Hamdi Gürler, *a.g.e.*, s. 104.

⁶¹ Hamdi Gürler, *a.g.e.*, s. 104, Akhisar 5 Haziran’da İşgal Edilmiş Ve Yunanlılar Akhisar’ı 9-10 Haziran Gecesi Boşaltmışlardır.

⁶² Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, C.II:, 1.Kısım s.157.: Türkmen Parlak’tan Nakil İle ‘Yunanlıların Akhisar’ı İşgalinin İzmir’deki Albay Zafiriu’dan İzinsiz Yapıldığını Bunun İçin Birliğin Komutanının 20 Gün Hapsedileceğini ve Akhisar’ın boşaltıldığını bildirmektedir.Ayrıca, Bkz. İlhan Tekeli–Selim İlkin, *a.g.e.*, s.115.

telgraf çekmiştir. Bunun üzerine, Bekir Sami Bey Alaşehir, Salihli ve Kula kaymakamlıklarına oralara gelecek olan askerlerin iaşesinin temini için hazırlık yapılmasını ve askerlere katılacak gönüllülere mani olunmamasını emrini aynı gün çektiği telgrafta bildirir. Ayrıca ilave tedbir olarak Bekir Sami Bey Yüzbaşı Rasim'i 11 Haziran 1919 tarihli çektiği telgraf emriyle Salihli'ye göndermiş ve ona oraya gelecek olan askerlerin iaşesinin hazırlanması ve birliklerin takviyesi için gönüllü toplanması görevini vermiştir⁶³. Yüzbaşı Rasim'in Kula'dan Salihli'ye gönderilmesinde Harbiye Nazırı'nın 11.6.35 'te Bekir Sami'ye Ahmetli'nin derhal işgal edilmesine dair verdiği emir etkili olmuştur⁶⁴. Yusuf İzzet Paşa'nın Manisa'ya doğru ilerleyeceğini söylediği birlikler Yunanlıların Bergama'yı işgal edeceklerinin anlaşılmasından sonra Akhisar'dan Bergama tarafına sevk edilmişlerdir⁶⁵.

Bekir Sami Bey aldığı istihbarata dayanarak EHUR.'ye 4 Haziran 1919 tarihinde verdiği bilgilere göre toplam nüfusa göre çok fazla Rum olmamasına rağmen Haziran 1919 başlarında Salihli halkı mülki idarecilerinde tesiriyle Yunanlılara çekilecek ziyafet için Rumlara hatırı sayılır bir para vermişler ve şehirde zafer takları inşa edilmesine karşı çıkmamışlardır. Fakat halkın düşüncesi olayların seyrine göre sık sık değişmekteydi örneğin bölgede Yunanlıların bazı yerleri tahliye etmeleri sonucu, Yüzbaşı Rasim'in 10 Haziran 1919 tarihli telgrafında belirttiği gibi Salihli'de Müslüman ahali Hıristiyanlara karşı boykot davranışında bulunmuştur.

Bekir Sami Bey Alaşehir ve Kula kaymakamlıkları ile birlikte Salihli kaymakamlığına da Akhisar'ı ele geçiren Türk askerinin oraya gelmesi durumunda iaşenin temini için 11 Haziran 1919 da emir vermiştir. Kaymakama güvenmediği için iaşenin temini ve gönüllü askerlerin toplanması maksadıyla Yüzbaşı Rasim'i 11 Haziran 1919 tarihli emriyle Salihli mevki komutanı olarak görevlendirmiştir⁶⁶.

Bekir Sami Bey'in Eşme'de iken Gördes'le ilk ilişkisi 10 Haziran 1919 tarihinde Denizli ve Gördes jandarma kumandanlıklarına Nazilli ve Akhisar'da ki Yunan faaliyetlerini sorduğu telgraflardır. Kaymakam Galip Bey ve jandarma komutanı Ali'nin gönderdiği telgraflarda Yunanlıların 5 Haziran Perşembe günü 400 askerle Akhisar'ı işgal ettikleri ve 10 Haziran Salı gecesi de Akhisar'dan çekilerek Kayışlar mevkesine

⁶³ Hamdi Gürler, *a.g.e.*, s.104.

⁶⁴ Hamdi Gürler, *a.g.e.*, s.105.

⁶⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, C.II, 1.Kısım, s.160-161.

⁶⁶ Hamdi Gürler, *a.g.e.*, s.107

gittikleri bildirilmişti. Bekir Sami Bey Gördes Kaymakam'ı ve Jandarma komutanının telgraflarında gördüğü iyi niyet sonucu 11 Haziran'da kaymakam'a bir telgraf çekerek 12 veya 13 Haziran akşamına kadar 50 kişilik bir gönüllü kuvvetinin Salihli mevki kumandanlığı emrine gönderilmesini bildirmiş ve ahalinin gösterdiği olumlu davranışlarına teşekkür etmiştir⁶⁷.

Gördes Kaymakamının Bekir Sami'ye cevaben gönderdiği telgraf Milli Direniş hareketleri açısından önemli bir belgedir. Bu telgrafta kaymakam; Bekir Sami'nin emrini alır almaz 25'er kişiden oluşan iki gönüllü kuvvetin Akhisar'da oluşturulan kuvvetlerle birlikte Ahmetli yönüne gönderildiğini aslında 100 kişilik oluşturulan bu kuvvetin geriye kalanlarında silah olmadığı ya da bozuk olduğu için gönderilmediğini belirtmiştir. Bekir Sami Bey'in Gördes kaymakamının göndermiş olduğu bu telgrafa cevaben yazdığı telgraf çok önemli bir belge niteliğindedir bu telgrafta Milli Mücadelenin öneminden ve Gördes'te yapılması gerekenlerden bahsedip bunları 7 maddede sıralandırmıştır⁶⁸.

1)Millet arasında ki hizipleşmeyi ortadan kaldırmak ve bir reddi ilhak cemiyeti heyeti teşkil etmek.

2)Akhisar ve diğer bölgelere gönderilen çetelere oradaki alay ve kıtaat kumandanları ile irtibat sağlayarak onların vereceği emirlere göre hareket etmelerini temin etmek.

3)Gidecek gönüllü erlerin ailelerinin himayeleri çok önemlidir, bu hususu düşünmüş olmanız takdire şayandır, bu durumun devam etmesi zaruridir.

4)Gerekli görülecek yerlere gönderilmek üzere iaşe ve para temin etmek.

5)Silahsız asker sevk etmemek.

6)Akhisar ve çevresinde alınacak haberler ile yapılacak işlerden Bekir Sami Bey'in de haberdar edilmesi

7)Yerli Hıristiyanlardan bilhassa gereksiz taşkınlık yapmış olan Rumlara Türk ve İslam asaleti ruhiye(asil ruhunu) ve himayesini göstermeye devam etmek.

Gördes Kaymakamı Galip Bey (Ali Galip) Bekir Sami Bey'in 13 Haziran 1919 tarihli bu telgrafına 16 Haziran 1919 da cevap vermiştir. Gördes Kaymakamı cevabi telgrafında; Seferihisar Jandarma kumandanı İsmail Bey'in, Gördes Milli teşkilatında

⁶⁷ Hamdi Gürler, a.g.e, s.109

⁶⁸ Hamdi Gürler, a.g.e, s.110.

çalışmak üzere 15 Haziran 1919 da Gördes'e geldiğini, hemen bir reddi ilhak cemiyeti teşkil ettiğini, gönüllüler için gerekli olan 2000 kuruşun toplanmasına başladığını ve İsmail Bey'in emri ile Sındırgı gönüllüleriyle birlikte Soma yönüne gönderilmek üzere silahlı ve silahsız gönüllü toplanmasına başladığını bildirmiştir⁶⁹.

Bekir Sami Bey'in Alaşehir ile bu dönemde ilk yazışması Akhisar'ı ele geçiren Türk birliklerinin Manisa'ya doğru ilerleyeceği haberi ile askerlerin Alaşehir'e gelmesi halinde iaşe temini için 11 Haziran 1919'da Kaymakam'a yazdığı telgraftır⁷⁰. Milli Direniş hareketinde en önemli sorunlardan biri olan iaşe temini hususunda Alaşehir kaymakamı Bezmi Nusret, Bekir Sami'nin telgrafına olumlu yanıt vermiştir⁷¹. Fakat Alaşehir askeri iaşe komisyonu reisi Halit Bey'in maliyeye devredilmesi gereken kumları ve keresteleri satarak 3 Haziran 1919 da Uşak'a gittiğini ve halen orada olduğunun anlaşıldığını belirterek kendisine gerek olup olmadığını telgrafla sormuştur.

Bekir Sami Bey cevaben gönderdiği telgrafta; bir iaşe-i askeriye heyeti (Askeriye Lojistik heyeti) oluşturmaya gerek olmadığını oraya gönderdiği mevki komutanı (Yüzbaşı Süleyman Sururi) ,Askerlik şubesi başkanı ve kaymakam tarafından birlikte temin edilebileceğini belirtmiştir⁷². Bekir Sami Bey'in Alaşehir milli direniş hareketiyle ilgili en önemli faaliyeti Yüzbaşı Süleyman Sururi'yi oraya mevki komutanı olarak atamasıdır⁷³. Bekir Sami Bey Sururi'nin göreve başladığına dair telgrafı daha almadan 13 Haziran 1919 da mevki komutanlığı ve askerlik şubesi başkanlığına bir yazı göndererek; çok çalışarak 100 kişilik bir kıta oluşturmalarını ve bir iki gün içinde oraya ulaşacak nizami birliklere katılacak şekilde hazır bulunmaları emrini verir⁷⁴.

Süleyman Sururi 14 Haziran'dan itibaren görevine başlar⁷⁵. Yüzbaşı Süleyman Sururi 17 Mart 1920'de İstanbul'dan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği bir yazıda

⁶⁹ Hamdi Gürler, *a.g.e.*, s.111.

⁷⁰ Hamdi Gürler, *a.g.e.*, s.112.

⁷¹ Kaymakam hatıralarında bu olaydan hiç bahsetmemektedir. Bkz. Hamdi Gürler, *a.g.e.*, s.112.; İlhan Tekeli – Selim İlkin, *a.g.e.*, s.54, adlı eserde de bu yazışma yoktur.

⁷² Hamdi Gürler, *a.g.e.*, s.112.

⁷³ Süleyman Sururi'nin tayin tarihi ile ilgili ceridede bir bilgi yoktur, ancak Bekir Sami 13 Haziran 1919 da Alaşehir mevki komutanlığına telgraf çektiğine göre bu tayin 13 Haziran'dan önce yapılmış olması gerekir. Tülay Duran *a.g.m.* s.10, Bezmi Nusret Kaygusuz ise *a.g.e.*,s.175'te tarih belirtmeksizin bu tayinden bahsetmektedir. Bkz. Hamdi Gürler, *a.g.e.*,s.113.

⁷⁴Hamdi Gürler *a.g.e.*, s.113

⁷⁵Süleyman Sururi'nin Rumi 14 Haziran 35 tarihinde Alaşehir'den gönderdiği telgraf, Yüzbaşı Sururi daha öncede Alaşehir'de bulunmuş, fakat daha sonra Uşak ve Eşme'ye gitmiştir. Bkz. Tülay Duran, "Akşehir-Kütahya Kuvayı Milliyesi Hakkında Mustafa Kemal'e Gönderilen Rapor", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, İstanbul, (30 Ağustos), 1985, s.8,10, Bezmi Nusret Kaygusuz, *a.g.e.*, s.175.

faaliyetlerini şöyle anlatmaktadır: “Teşkilat milli hareket aleyhinde fiili olarak bulunanlardan birincisi kaza kaymakamı Bezmi Nusret Bey idi, Bezmi Bey’i görevinden atmak için elde kuvvet ve bölgede istek görmedim. Halkın nefretini kazanmış hırsız ve rüşvet yiyen jandarma kumandanı Kıdemli Yüzbaşı Cemil Bey vardı, bu adam metropolite katılacak kadar alçalmış idi bir tezkere ile memuriyetinden alarak yerine yerli bir ihtiyat subayı atadım”⁷⁶

Eşme’de bulunduğu süre içerisinde de Bekir Sami daha önceden olduğu gibi Batı Anadolu’daki Yunan askeri faaliyetleri ve Milli direnme çalışmaları hakkında düzenli denilebilecek bir şekilde harbiye nezareti ve EHUR.’yi haberdar etmeye ve işgalden kurtulma konusunda çareler önermeye devam etmiştir. Bekir Sami Bey 8 Haziran’a kadar gönderdiği telgraflarında; Yunanlıların Ahmetli, Salihli ve Akhisar yakınlarında ki faaliyetleri hakkında Harbiye Nezareti ve EHUR.’ye bilgiler vermiştir⁷⁷.

Harbiye Nezareti’nin Batı Anadolu’da ki Milli direniş hareketleri konusundaki tavrı ile ilgili bilgi veren 8 Haziran tarihli telgrafi üzerinde durulmaya değerdir⁷⁸. Harbiye Nazırı bu telgrafta Yunanlılara karşı direnme göstermiş olan Ayvalık Kumandanı Ali Bey’i (Çetinkaya) takdir ederek, teşekkür etmektedir. Aynı telgrafında Harbiye Nazırı Ali Bey’in bu davranışının bütün kumanda heyetlerince örnek alınması gerektiğini belirtmiştir⁷⁹. Harbiye Nezareti bu arada ordu teşkilatı da bazı yeni düzenlemeler yapmış ve bu düzenlemeleri 15 Haziran 1919 tarihinden itibaren geçerli olduğunu 7 Haziran 1919 tarihli telgrafta Bekir Sami Bey’e bildirmiştir⁸⁰.

Bekir Sami Bey’in müteaddit uyarı ve tekliflerine; yanında bulunan askerlerin sayısının çok az olduğunu belirtmiş olmasına rağmen harbiye Nezareti yinede mevcut

⁷⁶ Cemil Bey’i görevden alma işini kaymakam kendisinin yaptığını söylemektedir. Bkz. Tülay Duran, *a.g.e.*, s. 8-13. Süleyman Sururi’nin raporu ile Bekir Sami’ye Cemil Bey’i görevden aldığına dair gönderdiği telgrafi arasında çelişkiler vardır. Süleyman Sururi Mustafa Kemal’e gönderdiği raporunda; Cemil Bey’in yerine yerli bir ihtiyat subayını tayin ettiğini belirtmesine karşın Bekir Sami bey’e 16 Haziran 1919’da gönderdiği telgrafında Cemil Bey’in yerine cemil bey’in muavini olan jandarma mülazım-ı evveli (üsteğmen) Tahsin Efendi’yi vekaleten tayin ettiğini belirtmektedir. Bkz. Bezmi Nusret Kaygusuz, *a.g.e.*,s.177

⁷⁷ 8 Haziran 1919’a Kadar Bekir Sami, EHUR.’ye 3, Harbiye Nezaretine 2 telgraf göndermiş olup, toplam 4 tane göndermiştir. Telgraflardan bir tanesi Harbiye Nezareti ve EHUR.’ye birlikte gönderilmiştir. Bkz. Hamdi Gürler, *a.g.e.*,s.115

⁷⁸ Hamdi Gürler, *a.g.e.*, s.115, Harbiye Nazırının (Rumi 10 Haziran 35 Tarihli),Telgrafın fotokopisi için ayrıca bkz. Kazım Özalp : *Milli Mücadele 1919-1922*, C.1-2, Ankara, 1988, s.131

⁷⁹ Bu Telgrafın Cevat Paşa tarafından gönderildiği, Ali Bey ve Bekir Sami Bey’in faaliyetlerinin bu telgraf ile takdir edildiği belirtilmektedir. Bkz. Kazım Özalp: *Milli Mücadele 1919-1922*, C.1, Ankara, 1988, s.20; Ayrıca Bkz. Hamdi Gürler *a.g.e.*,s.115-116.

⁸⁰ Hamdi Gürler *a.g.e.*, s.116

asker ile boşaltılan yerlerin ele geçirilmesi emirlerin vermeye devam etmiştir anlaşılır odur ki Harbiye Nezareti Batı Anadolu'da vuku bulan olayların ciddiyetini tam anlamıyla vakıf değildir⁸¹.

Eşme'de kaldığı süre zarfında Bekir Sami Bey'in 14.kolordu ile ilk haberleşmesi kolordunun Soma'dan 8.tümen aracılığı ile 4 Haziran'da gönderilen fakat Eşme'ye ancak 11 Haziran'da gelebilen telgraftır⁸². Bekir Sami'nin 14.kolordu ile yaptığı yazışmalarda daha çok Eşme'de yanında bulunan birliğin asker bakımından takviye edilmesini istediğini görüyoruz. 14.kolordu komutanlığı Bekir Sami'nin bu isteğine olumlu cevap vermiş ve bölgede bulunan askerlik şubelerine emir vermiştir⁸³. Fakat bu konuda yine aksaklıklar olmuş ve bazı şubeler yakalanan firari askerleri Eşme'ye sevk etmemişler, nitekim Bekir Sami bey 16 Haziran'da 14.kolordu komutanlığına çektiği telgrafta bu konuyu dile getirmiştir⁸⁴.

26 Mayıs 1919 da mıntıka olarak Ayvalık mevki komutanlığı sorumluluğuna verilen Bergama'dan bu dönemde de Bekir Sami bey'e telgraf gelmiştir. Bergama komisyon reisi Nuri imzası ile Soma'dan 5 Haziran 1919 da çekilen telgrafta; Bergamalı olmayan 30 asker gönderilmediği takdirde silah ve cephaneye deposunu teslim etmek ya da havaya uçurmak mecburiyetinde kalınacağını bildirmiştir⁸⁵.

11 Haziran 1919 akşamı Yunan kuvvetlerinin yaklaştığını anlayan Nuri Bey silah ve cephanelerin bulunduğu depoyu havaya uçurmuştur⁸⁶.

Bekir Sami Bey'in 3-17 Haziran 1919 tarihleri arasında haberleştiği önemli merkezlerden biriside Denizli'dir. Denizli İzmir'in işgali ile birlikte mukavemet hareketlerinin hemen başladığı bir bölgedir. Denizli ile yaptığı haberleşme 5 telgraftan ibarettir. bu telgraflardan bir tanesi 17.Kolordu komutanlığı süvari bölük komutanı Ekrem'in 6 Haziran 1919 da Denizliye gelerek 57.Tümen emrine girdiğini bildiren telgraftır⁸⁷. İkinci telgraf ise 10 Haziran 1919 da Bekir Sami Bey'in Gördes jandarma

⁸¹ Hamdi Gürler ,a.g.e., s.117.; Harbiye Nezaretinin bu tutumu hakkında ayrıca bkz. Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C1., İstanbul, 1991, s.286.

⁸² Hamdi Gürler, a.g.e., s.118

⁸³ Hamdi Gürler, a.g.e., s.119

⁸⁴ Hamdi Gürler, a.g.e., s.118

⁸⁵ Hamdi Gürler, a.g.e., s.120

⁸⁶ Bkz., İlhan Tekeli- Selim İlkin, s.116.

⁸⁷ Hamdi Gürler a.g.e., s.121.: 17. Kolordu Süvari Bölüğü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan Tekeli -Selim İlkin, a.g.e., s.141.;; Nuri Köstüklü, *Milli Mücadelede Denizli, Isparta, Burdur Sancakları*, Ankara, 1999 s.125.

komutanlığı ile birlikte Denizli jandarma komutanlığına da gönderdiği ve Nazilli ile Akhisar hakkında bilgi istediği telgraftır.

Diğer telgraflardan iki tanesi Denizli'den 11.tümen kalem reisi Miralay Tevfik Bey'in Bekir Sami Bey'e gönderdiği, bir tanesi de, Bekir Sami'nin Miralay Tevfik'e gönderdiği telgraftır. Denizli'den 2 Haziran 1919 da gönderilen fakat Eşme'de Bekir Sami'nin eline 11 Haziran 1919 da geçen telgrafında Miralay Tevfik Bekir Sami'nin iki telgrafının alındığını ve gerekenlere tebliğ edildiğini belirtmiştir.

Bekir Sami Bey,11 Haziran 1919 tarihinde 11.Kalem Riyasetine (Denizli 11.tümen kalem riyaseti)gönderdiği telgrafında; Yunanlıların bazı bölgeleri tahliye ettiklerini ve Akhisar'ın Türk askerlerince ele geçirildiğini haber vererek şubelerde bulunan firari tebdili durumunda ki erlerin seri bir şekilde celp edilmelerini istemiştir⁸⁸. 21 Mayıs 27 Haziran 1919 tarihleri arasında Denizli'den gelen veya oraya gönderilen başka bir yazı yoktur konu ile alakalı bazı araştırmalarda ise maalesef Bekir Sami Bey'in Denizli ile olan yazışmalarına hiç yer verilmemiştir⁸⁹.

Bekir Sami Bey Alaşehir'de bulunduğu sırada 31 Mayıs 1919 da Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı telgrafa ancak Eşme'de iken cevap alabilmişti,9 Haziranda Havza'dan gönderilen telgraf 11 Haziran 1919 da Bekir Sami Bey'in eline geçmiştir. Bekir Sami Bey 14 Haziran 1919'da da Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf göndermiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın 9 Haziran 1919 tarihli telgrafında "Vaziyetinizden ve o taraflar teşkilatı milliyesinden ve cereyanı vukuattan sık sık malumat buyurmanızı rica ederim" dediğini görüyoruz Bu istek üzerine Bekir Sami Mustafa Kemal Paşa'ya Yunan askeri faaliyetleri hakkında bilgi vermiştir⁹⁰.

Bekir Sami Bey'in haberleşme yaptığı diğer önemli komutanlık Konya'da ki 2.Ordu müfettişliği ya da diğer adıyla yıldırım kıtaatı müfettişliğidir. Bekir Sami'nin Konya'ya gönderdiği ilk telgraf daha öncede bahsettiğimiz 31 Mayıs 1919 da aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa'ya da göndermiş olduğu telgraftır. Yıldırım kıtaatı müfettişi Ferik Cemal Bekir Sami'nin 31 Mayıs tarihinde ki telgrafına cevabını Akşehir'den 11 Haziran da göndermiştir, telgrafında Aydın vilayeti dahilindeki Yunan

⁸⁸ Hamdi Gürler, *a.g.e.*, s.121

⁸⁹ Nuri Köstüklü,*a.g.e.*, s.40.; İlhan Tekeli –Selim İlkin, *a.g.e.*, s.54.

⁹⁰ Hamdi Gürler, *a.g.e.*, s.124; Bekir Sami,Rumi 14 Haziran 35'te, 9.Ordu Müfettişliği, Konya'da Yıldırım Kıtaatı Müfettişliği, Ankara'da 20.Kolordu ve Balıkesir'de 14. Kolorduya gönderdiği telgraf. Mustafa Kemal'in Nutuk'unda bu telgraflardan hiç söz edilmemektedir. Bkz. Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, C1, Ankara, 1981, s.21.

askeri hareketleri hakkında bilgi vermiş ve kendi verdiği bilgiler dışında bilgisi olup olmadığını sormuştur⁹¹.

Bekir Sami Bey Eşme'de bulunduğu süre zarfında yukarıda belirttiğimiz komutanlıklardan başka diğer askeri ve sivil makamlar ile de bilgi alış verişinde ve asker toplama konusunda bazı yazışmalarda bulunmuş,ve 17 Haziran 1919 sabahı 15 Subay ve 30 asker ile birlikte Eşme'den hareket ederek aynı gün Kula'ya gitmiştir⁹².

Eşme Müftüsü Hacı Nazif Efendi beraberindeki kuvvetlerle birlikte Bozdağ cephesi'nin kurulmasında faaliyetlerde bulunmuş, bölgede Yunan kuvvetlerine karşı başlatılan girişimlerde-Salihli Baskını'nda olduğu gibi yer almıştır. Alaşehir Kongresi öncesi, Alaşehir-Bozdağ Cephesi beş bölgeye ayrılmıştı. Bu beş bölgeden biri olan Eşme bölgesinde, Müftü Efendi'nin idaresinde, karargahı Elvanlarda olmak üzere Türkmenlerden oluşturulan bir kuvvet bulunuyordu(Hacı Müftü Eşme ve Burdur Hapishanelerinde bulunan mahkumları serbest bıraktıracak Kuvayı Milliye'ye katmıştır)⁹³.

16-25 Ağustos 1919 tarihi'nde toplanan Alaşehir Kongresi ne Eşme temsilcileri olarak, Belediye Başkanı Yunus Efendi (Kara Yonis) ve Eşme bölgesi Kuva- yı Milliye Kumandanı Nazif Efendi katılmıştır. Yine Eşme II. Nazilli Kongresi ne Nazif Efendiyi göndererek⁹⁴,yerel direniş faaliyetlerinin yanı sıra, Batı Anadolu da Yunan işgaline karşı başlatılan teşkilatlanma faaliyetlerinden de, uzak kalmayarak bu kutsal savaşta bütün benliğini kendince ortaya koymuştur. Sivas Kongresi toplandığı sıralarda ise, Eşme yöresi halkından teşkil edilen milli kuvvetler Salihli Cephesinde yer alıyorlardı⁹⁵.

Önceleri Alaşehir sonraları Uşak, Heyet-i Merkeziyesi'ne bağlı olarak çalışan Eşme'deki milli hareket, milli direniş esnasında cephenin her geçen gün artan ihtiyaçları için gerekli kaynakların sağlanması hususunda; gerek aynı gerekse nakdi konularda üzerine düşeni yerine getirmeye çalışmıştır. Uşak Heyet-i Merkeziyesi'nce, 29 Eylül 1919 tarih ve VIII. Sayılı yazısından anlaşılacağı üzere Alaşehir Kongresi'nde alınan kararlara paralel, 6 ay süreli bir bütçe yapılmıştır.400 bin lira olarak öngörülen bu bütçenin %5,6 sının Eşme tarafından karşılanmasına karar verilmiştir. Kısa bir süre

⁹¹ Hamdi Gürler, *a.g.e.*, s.125.

⁹² Hamdi Gürler, *a.g.e.*, s.126.

⁹³ Hacı Müftü'nün oğlu Turgut Yılmaz'ın yayınlanmamış hatıralarından.

⁹⁴ Enver Konukçu, *a.g.e.*, s.64.

⁹⁵ Ali Fuat Cebesoy, *a.g.e.*, s.177.

sonra bu miktarın yetersiz kaldığı anlaşılınca finansman ağı biraz daha genişletilerek çalışmalara devam edilecektir.

Eşme üzerine düşen parasal istekleri fedakarca temin ile yerine getirmeye çalışmıştır⁹⁶. Bununla birlikte Eşme Müdafaa-i Hukuk Riyaseti, milli harekete katılacak yöre halkından uygun şahısların toplanması ve sevki konusunda Uşak Heyet-i Merkeziyesi ile koordineli olarak çalışmış ve merkezce uygun görülen bedel-i nakdileri toplayarak merkeze ulaştırmıştır⁹⁷.

Eşme aynı zamanda cephenin iase ihtiyaçlarının karşılamasında da üzerine düşeni yerine getirmeye çalışmıştır. O günlerde çekirge istilasına maruz kalınmasına rağmen⁹⁸, Milli Mücadeleye gerekli olan zahire ihtiyacı (arpa, buğday, nohut, börülce vb.)⁹⁹ fevkalade fedakarca, Güre, Kışla, Anbar, Sirge, Karacaömerli (Oruçlu) gibi çekirgeden korunmuş bölgelerden¹⁰⁰ sağlamaya çalışılmıştır. Gün geçtikçe cephenin artan et ihtiyacının karşılanabilmesi amacıyla Heyet-i Merkeziyece önceleri %1 sonraki günlerde artan ihtiyaç doğrultusunda, %2 nispetinde tespit edilen vergi gereğince. Eşme ve köylerinden toplanan etlik hayvanlar, cephenin et ihtiyacını karşılamada da önemli bir katkıda bulunmuştur¹⁰¹.

Eşme direniş esnasında lojistik hizmetlerin sağlanmasında önemli olan nakliye hayvanlarının ve gereçlerinin temini¹⁰² ve mücadelede önemli bir yere sahip olan demir yollarının muntazaman işletebilmesi için trenlerin ihtiyaç duyduğu ihtiyaç yakıtı da (odun) İnay, Elvanlar, Ahmetler, Güney istasyonları aracılığı ile sağlamıştır¹⁰³. Ayrıca Eşme Müdafaa-i Hukuk Riyaseti, bölgedeki asayiş temin etmekteydi¹⁰⁴. Bu doğrultuda heyet-i Merkeziye Eşme Müdafaa-i Hukuk Riyaseti ne gönderdiği 4-4-1920 tarihli yazıyla bölge demir yolu güzergahı üzerinde bulunan dört büyük köprü ile 21 tünelin güvenliğinin sağlanmasını istemiştir¹⁰⁵. Eşme direniş yönetimi, Yunan işgal ve

⁹⁶ İlhan Tekeli – Selim İlkin, *a.g.e.*, s.263,392.

⁹⁷ İlhan Tekeli – Selim İlkin, *a.g.e.*, s.465, 468, 471, 478, 486, 490, 491, 562, 655.

⁹⁸ İlhan Tekeli – Selim İlkin, *a.g.e.*, s.452, 456, 528, 536.

⁹⁹ İlhan Tekeli – Selim İlkin, *a.g.e.*, s.459, 500, 542.

¹⁰⁰ İlhan Tekeli – Selim İlkin, *a.g.e.*, s.456,457

¹⁰¹ İlhan Tekeli – Selim İlkin, *a.g.e.* s.453, 454, 457, 494, 500, 502, 543.

¹⁰² İlhan Tekeli – Selim İlkin, *a.g.e.*, s.534, 564, 567.

¹⁰³ İlhan Tekeli – Selim İlkin, *a.g.e.*, s.477, 523.

¹⁰⁴ İlhan Tekeli – Selim İlkin, *a.g.e.*, s.419, 448.

¹⁰⁵ İlhan Tekeli – Selim İlkin, *a.g.e.*, s.501, 502.

zulmünden kaçan ve Eşme ye gelen ahaliye de erzak temin ederek yardımcı olmaya çalışmıştır ki,¹⁰⁶ işgale değin bu çalışmaları sürdürecektir.

II. İŞGALİN BAŞLAMASI VE YAŞANAN GELİŞMELER

Birinci Dünya Savaşında müttefikleri yenildiği için Osmanlı Devletinin de yenilmiş sayıldığı bilinmektedir. Mondros Mütarekesi 30 Ekim 1918 de imzalanmış fakat aradan bir buçuk yıl geçmiş olmasına rağmen İtilaf Devletleri tarafından Osmanlı Hükümeti ile her hangi bir barış antlaşması üzerinde kesin bir görüşme yapılmamıştır. Türk Milleti beklediği adil bir barışa kavuşmamıştır. İtilaf Devletleri, Türkiye’den koparacakları toprakları önceden ele geçirmek ve sonradan yapılacak antlaşmayla hukuken sahiplenmek fikrini benimsediklerinden barış antlaşması yapılmasını geciktirmişlerdir.

19–26 Nisan 1920’de San Remo Konferansı düzenlenmiş ve Türk topraklarının İtilaf Devletleri arasında nasıl taksim edileceği hususunda çıkan anlaşmazlığı ortadan kaldırmak için bazı kararlar almışlardır. Yunanistan, İngilizler tarafından unutulmamış, İtalya’nın Venizelos – Tittoni anlaşmasıyla vazgeçmiş olduğu Türk Aydın vilayetinin Yunanlılara bırakılması gündeme getirilmiştir. Bu kararlarına uygun bir kılıf uydurmaya çalışan İtilaf Devletleri “Harpten önce İzmir bölgesinde Rum halkı çoğunlukta bulunduğundan, Aydın dahil olmak üzere, İzmir sancağı, idari bakımdan Yunanistan’a bırakılmakla beraber, padişahın Türk halkı üzerindeki egemenliği kabul edilecek ve İzmir Kalesi’nde Türk bayrağı çekili kalacaktır”¹⁰⁷.

Yunanlılar İngilizlerin kendilerine sağladığı bu kolaylıktan istifade ederek 15 Mayıs 1919’da İtilaf Devletlerinin desteği ile İzmir’i asker çıkartmak suretiyle işgal ettiler. İç Anadolu’ya doğru işgali genişleten Yunanlılar Eşme’yi ilk defa 28 Haziran 1920 tarihinde işgal etmişlerdir. 11 Temmuz 1920 tarihinde işgalden kurtulmuştur.

Eşme’nin ikinci işgali 5 Ağustos 1920 tarihinde başlamış ve 3 Eylül 1922 tarihinde ordularımızın gelişiyle son bulmuştur.

Eşme’nin ilk defa düşman işgaline uğrayışına ait belgenin yeni Türk harflerine çevirisi dir.¹⁰⁸:

¹⁰⁶ İlhan Tekeli – Selim İlkin, *a.g.e.*, s.413, 571.

¹⁰⁷ Kazım Özalp, *a.g.e.*, s.131.

¹⁰⁸ Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu; Klasör No:1398 ,Dosya No:41, Belge No: 2-2.

“Büyük Millet Meclisi, Umur-u Dahiliye vekaleti (İçişleri Bakanlığı),İdare-i Mahsusa Müdüriyeti Umumisi, 2270 Hususi, 11703 Umumi.

Müdafaa-yı Milliye Vekalet-i Celilesine 8 Mayıs 1339 (1923) tarih ve 1764 numrolu tezkireye zeyildir (ekdir).

“Ahiren (son) istihlas olunan (kurtarılan) vilayet, liva ve kaza merkezlerinin işgal ve istirdat (geri alınışı) tarihlerini irae eder (gösterir) mütekaddim (önceki) cetvelin lahikası (eki olarak) alınan malumatın ilavesiyle takdim olunan nüsha-yı mahsusası (özel sureti) leffen takdim kılınmıştır(ilişikte sunulmuştur).

Saruhan Sancağı

“Eşme'nin İşgal Tarihi: 28 Haziran 336 (1920)

İstirdat(geri alınış) Tarihi:3 Eylül 338 (1922)”

Eşme'nin ilk defa düşman işgalinden kurtarılışına ait belgenin yeni Türk harflerine çevirisi:

“Maraş'da Adana Cephesi Kumandanlığına:

Ankara -1- Garp(Batı) Cephesinde Bursa'nın şarkında (Doğusunda) düşman faaliyetleri görülmemiştir. Merkezde evvelce Eşme ve cenubunu(Çevresini) işgal eden düşman Alaşehir istikametine çekilmiştir. Eşme kıtaatımız(Askerimiz) tarafından işgal olunmuştur. Çatakdere üzerinden Sarayköy istikametine takarrüb eden (Yönelen) düşman dahi Buldan'da bir keşif kolu terk ederek Alaşehir istikametine çekilmiştir.

11 Temmuz'da Şark ve Garb cephelerine, 3.Kolorduya ve Adana cephesi kumandanı Miralay Ref'et Bey'e arz olunmuştur.

11 Temmuz 1336 (1920)”

Eşme'nin ikinci defa düşman işgaline uğrayışına ait belgenin yeni Türk harflerine çevirisi¹⁰⁹:

“12. Kolordu Kumandanlığına

5.8.36 (05. Ağustos.1920) saat 9 sonrada (saat:21.00) Ahmetli'den yazılan rapora nazaran aynı günde ezani saat 8'de tahminen düşmanın 250 piyade, 250 kadar süvari bir kuvvetle Eşme'yi işgal ve 150 piyadesiyle 50 süvarisinin Kolonkaya istikametine ilerlediği ve bu düşmanın Kolonkaya – Ahmetli ilerlemesi haline göre tertibat ittihaz kılındığı (tasarlandığı), Ahmetli'den hücum taburu kumandanı İsmet

¹⁰⁹ Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu; Klasör No:725, Dosya No:4, Belge No:5.

Bey'den bildirilmiştir. Şu halde Elvanlar – Eşme hattı düşman tarafından işgal edilmiş elde bazı ve herhalde Günay – Gediz ve Kula'da başka kuvvetleri bulunduğu anlaşılmaktadır. Eşme'den ilerleyen düşmanın tesiratından (etkisinden)dolayı 5 - 6 .8.36'da (5-6 Ağustos 1920) Elvanlar'a müretteb baskın hareketinin yapıp yapılmadığını henüz haber alamadım.Düşmanın hareketi takip olunuyor.”

Eşme'nin son defa düşman işgalinden kurtarılışına ait belgelerin yeni Türk harflerine çevirisi:

“4.9.38 (04.Eylül.1922) saat 1.40

131. Alay Kumandanlığı'na

Eşme sağ cenahımızdaki kıt'a tarafından istirdat edilerek (geri alınarak) ilerlemekte olduğu ma'ruzdur (arzedilir).”

İşgal günlerine canlı şahitlik etmiş olan Eşme ahalisinden Süleyman Çoban kendisi ile yaptığımız görüşme neticesinde Eşme'nin işgal altında bulunduğu zamanları bize şu şekilde anlatıyor:¹¹⁰

“Ben o dönemde 12 yaşlarında bir çocuktum, 1919'da Yunan askerleri İzmir'e 3 orduyla çıkartma yaptı. İlk ordu komutanı General Sarıyani İzmir'e adımını atar atmaz meydanda ki bayrağı indirerek yerine Yunan bayrağı çekti. Hükümet konağında bulunanlar buna karşı çıkıyorlar ve içlerinden bir yazıcı Sarıyani tarafından şehit ediliyor Sarıyani'in emri ile:

Birinci ordu: Aydın, Nazilli, Çivri, Dinar, Boğat'a doğru hareket etti

İkinci ordu: Manisa, Akhisar, Balıkesir, Bursa

Üçüncü ordu: Muğla, Akşehir, Eşme, Uşak;

Hattına ilerledi.

Üçüncü ordu Eşme üzerinden ilerlemeye başladı ve Eşme'ye bir taburunu bırakarak iç Anadolu'ya doğru ilerlemeye devam etti Eşme'nin Yunan işgalindeki en önemli stratejisi Elvanlar'da bulunan istasyondur. Yunan ordusunun tüm sevkıyatı bu demiryolundan yapılmakta bu nedenle Eşme işgalde büyük rol oynamaktaydı.

¹¹⁰ Süleyman Çoban'la yapılan röportaj 1996 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu röportaja Süleyman Çoban, Çanakkale gazisi Gazi Hüseyin Öztürk, Milli Mücadele'de jandarma karakol komutanlığı yapmış Sadık Sönmez, 1996 yılı Eşme Kaymakamı Şükrü Görücü, röportajın video çekimini yapan Ali Altay ve aynı yıl Eşme İlçe Jandarma Komutanlığı yapmakta olan Jandarma Yüzbaşı Burhanettin Şenli katılmıştır.

Yunan taburunun başında Kara Yüzbaşı adı verilen bir komutan bulunmaktaydı. Bu tabur komutanı buranın asayişini ve demiryolu güvenliğini sağlamakla görevliydi, Tabur komutanı öncelikle Eşme’de bulunan köylerde sayım yaptırdı. Sayımda kaç erkek kaç kadın kimde kaç hayvan ve ne kadar arazi olduğunu saptadı.

O zamanlar biz Elvanlar köyünde ki okulda okumaktaydık. Yağmurlar yağmaya başladığı için tabur komutanı Kara Yüzbaşının emriyle çadırlarda kalmakta olan askerlerin evlere, camiye ve okula istihdamı yapılacak dediler. İki odalı evi olanın bir odası askere verilecek cami ve okul temizlenerek askere tahsis edilecekti. Bunun üzerine bizi eskiden koyun damı olarak kullanılan penceresiz bir yere yerleştirdiler ve biz burada eğitim alamaya devam ettik. Birkaç gün sonra Kara Yüzbaşı askerini yerleştirdiği yerleri teftiş etmeye geldi. Yanında muhtar ve tercümanlık yapan Kula’dan yerli Rum Padik vardı. Askerin kaldığı yerleri gezerken bizim okula girip çıktığımızı görerek tercüman Padik vasıtasıyla muhtara bu çocuklar orda ne yapıyor diye sormuş, muhtar bizim orada okuduğumuzu söyleyince muhtara oraya gidip bakalım demiş. Biz içeride otururken geldiler hoca onları görünce bizi ayağa kaldırdı Kara Yüzbaşı kapıdan şöyle bir baktı içerisi karanlık pencere yok ağır bir koku var. Sadece tavanda bulunan bir delik vasıtasıyla içeri ışık giriyor ve hava değişiyordu.

Tüm bu olup bitenden sonra Kara Yüzbaşı bağırmaya başladı. Muhtar tercümana ne söylediğini sorduğunda “Türk çocuğu böyle bir yerde okumaz çabuk burayı boşaltın yeni bir yer bulun” dediğini söyledi. Bunun üzerine hoca ve muhtar birbirlerine baktılar ve Kara Yüzbaşı tekrar bağırmaya başladı. Tercüman hemen çevirdi “biz harpte ölürüz öldürürüz ama işgal ettiğimiz bir yerde Rumca muamele ederiz çabuk boşaltın burayı” dediğini söyledi.

Aşağı caminin yanında iki katlı bir ev vardı. Bize orayı tahsis edip oranın temizliği ve yerleşmesi yapıldıktan sonra biz eğitime orada devam etmeye başladık. Birkaç gün sonra Kara Yüzbaşı yanında tercüman Padik ve muhtarla beraber tekrar geldi. Okuduğumuz iki katlı evi gezdi ve sonrasında muhtara dönerek “bu ev çok güzel olmuş çocuklar bundan sonra bu evde okuyacaklar” dedi. O zamanlar bizlere çok iyi davranıyorlardı. Çünkü iyi davranarak halkın desteğini alacaklarını düşünüyorlardı. Aslında bu düşünceleri boşa değildi, çünkü onların bize olan bu yakın davranışları halk arasında onlara sempati duyanların ortaya çıkmasına sebep oluyordu”.

Süleyman Çoban o dönemde Yunan taburunun ve Eşme’de yaşamakta olan dört yerli Rum ailesinin kendilerine çok iyi davrandıklarından bahsederken gözleri dolu dolu ağlamaya başlamıştı.¹¹¹ Çünkü onların bu tavırlarının ve davranışlarının yıllardır üzerinde yaşadıkları atalarının, babalarının topraklarını işgal etmiş olan bu kişilerin kendilerini bu toprakların sahibi ve Türk ahalisinin de azınlık olduğunu kabullendirmeye çalışmak olduğunu daha 12 yaşında bir çocukken bile anlayabiliyordu. Süleyman amcaya; Size hep bu şekilde iyimi davrandılar? Diye sorduğumuzda bize şu şekilde cevap verdi.

“Yok, be oğul elin gavuru hiç iyi davranır mı Türk’e, köyün ne kadar genci varsa hepsini Angaryaya götürürlerdi. Yunan taburu Eşme’de kaldığı süre zarfında yapılması gereken tüm ağır işleri yerli halka yaptırırdı. İstikam işlerini hamallık işlerini tüm ağır işleri yerel halk yapardı. Sabah şafak sökmeden köyün tüm çıkış noktalarını askerler çevirirdi. Maksudları angarya yapılacağından dolayı kimse kaçmasın. Eğer kaçmaya çalışan olursa düdük çalarlar geri çevirirlerdi. Yinede kaçan olursa yakalandığı zaman çok fena döverlerdi gün doğunca rütbeli askerler gelirdi. Muhtarla birlikte angarya yapılacağını bağırırmaya başlarlar ve tüm ahali meydana toplanırdı.

Halkı sıraya soktuktan sonra kendisine adam lazım olan kişiler gelir bana “bana istihkam için 15 kişi lazım” der ve alır götürürdü. Bir diğeri “inşaata 15 kişi” falana bu kadar filana bu kadar diyerek, köydeki eli tutan herkesi bir yerlerde çalışmaya götürürlerdi. Köy meydanında sadece yaşlılar ve çocuklar kalırdı. Onları da daha önceden tespit ettikleri hayvanları taburun yemeklerinde kullanmak üzere köylerden almaya gönderirlerdi.”

Yunan askerinin Eşme’yi işgal etmesinin ardından kısa süre zarfında bölgede kendi kanun ve kuralları doğrultusunda hüküm sürmeye başlamışlardı. Sanki burası yüzyıllardır onlarınmış gibi bu rahat ve can sıkıcı hareketleri Eşme halkının Milli Mücadele’ye vermiş olduğu sonsuz desteğin temelinde yatmakta olan sağlam bir taş gibi duruyordu(Eşme’lilerin milli mücadeleye destek vermesinin en önemli sebeplerinden birisidir.).

¹¹¹ İlhan Selçuk, *a.g.e.*, C.2, s. 95-96.

Süleyman Çoban o günlerde yaşanan olayları tüm çıplaklığı ile bize anlatmaya devam ediyor ve bakın Yunan askerinin Eşme’de nasıl bir hükümdar gibi hareket ettiğini anlatıyor.

“Yunan taburu Eşme’ye yerleştikten sonra asayişini sağlamak ve buranın kendilerine ait topraklar olduğunu vurgulamak amacıyla askeri ve sivil mahkemeler kurdular. Sivil mahkemeye Güney köyünden Papa Yorgi bakardı, verdikleri cezalara birkaç örnek vermek gerekirse bir başkasını haksız yere dövdüğünde seni çok kötü bir şekilde döver sonrada köyde yaptıkları tel örgüden hapishaneye atarlardı 2-3 gün aç susuz kalır, ölürsen ölünü ölmezsen dirini yakınların alır götürürdü. Askeri mahkemeye tabur komutanı Kara Yüzbaşı bakardı ve çok katı kuralları vardı, eğer casusluk yaptığın ispatlanırsa ölüm cezası verirdi. Kuva-yı Milliye’ye yardımda bulunduğunu görürseler döve döve öldürürlerdi.” Yunan askerlerinin İzmir’i işgalinden kısa bir süre sonra tüm Anadolu’da olduğu gibi Batı Anadolu’da da Kuva-yı Milliye hareketleri boy göstermiş ve büyük bir Millet’in kurtuluşuna vesile olacak bu hareket kısa süre zarfında teşkilatlanmaya başlamıştı. Kuva-yı Milliye Hareketinin can bulmasını sağlayan büyük önder Mustafa Kemal Paşa’nın emirleri doğrultusunda Bekir Sami Bey ve arkadaşları hummalı bir çalışmaya atılmışlardı¹¹².

“Harp Hiledir” sözü esası ile birçok köye ve kasabaya casuslar göndererek, bölgede bulunan Yunan askeri, ona bağlı Rumlar ve Ermeniler hakkında bilgi toplatmaya başlamıştır. Maalesef tüm bir ulusun yok olması arzusu ile kilometrelerce mesafeleri kat edip gelenlerin yanı sıra asırlar boyunca iç içe yaşadığımız, kız alıp kız verdiğimiz, ticaretimizde asla kendi soydaşlarımızdan ayırmadığımız, komşuluk haklarımızı inisiyatifimiz doğrultusunda devamlı kullandığımız ve neredeyse bizlerden birileri olarak kabul ettiğimiz yerli Rum ve Ermeniler Türk Milletinin bu candan yakınlığını, iyi niyetini ve azizliğini hiçe sayarak Yunan işgaline ortak olup bizleri sırtımızdan vurmak için bir an bile tereddüt etmemişlerdi. Bu bağnazlık ve nankörlük sadece bununla sınırlı kalmamıştır. Yunan askeri stratejisi gereğince yerli Rumlar ile Ermeniler Türk halkı üzerinde psikolojik baskı ve dayatmalarla bezginlik oluşturulması konusunda başarılı olmuşlardır. Bunu daha sonra bahsedeceğimiz Bekir Sami Bey’in Eşme’ye girişinde yaşadıkları açıklamaktadır. Ayrıca Bekir Sami’nin göndermiş olduğu

¹¹² İlhan Selçuk, *a.g.e.*, C.2, s.194

casusların deşifre olmaları da yine bu psikolojik baskıların etkilerindedir. Öyle ki Süleyman Çoban bize bu konu hakkında şu şekilde bilgi vermektedir;

“Çanakkale harbinde kayalı köyünden Mustafa'nın makineli tüfek çavuşluğunu yapmış olan “Çalılı” diye biri harpten sonra ilan edilen terhisi müteakip Kuva-yı Milliye hareketine katılmış ve buradan yunan taburunun Eşmeye yerleşmesinden sonra bilgi toplamak için gönderilmiş. İlk olarak kayalı köyünden Mustafa'yı aramaya başlamış, köye geldiğinde köyün girişinde iki gence rastlamış, gençlere Mustafa'yı aradığımı söylemiş neden aradığımı sorduklarında ”asker arkadaşım olur yolum buraya düştü göreyim” demiş Mustafa'nın Elvanlar köyüne taşındığını söylemiş. Bunun üzerine Çalılı oradan ayrılıp Elvanlar köyüne doğru yola çıkıyor. Yol üzerinde hayvan güden iki gence daha rastlıyor ve siz neredensiniz diye soruyor. Gençler Elvanlardan olduklarını söylüyorlar kayalı köyünden Mustafa'yı tanıyor musunuz? Diye soruyor gençler tanıdıklarını söylüyorlar. Bizim köyde küçük Mehmet'in evinde kalıyor diye ekliyorlar. Çocukları samimi bulan Çalılı onlara Mustafa'nın asker arkadaşı olduğunu ve burada yerleşen taburun durumunu öğrenmek istediğini bu sayede bu tabura baskın yapabileceklerini anlatıyor. Çocuklara;”siz gençsiniz angaryaya gitmişsinizdir taburun girişi çıkışı nerden hangi yolları kullanıyor kaç kişi var yaklaşık? Gibi stratejik sorular soruyor onlarda bildikleri kadarını Çalılı'ya anlatıyorlar Çalılı çocukların kim olduğunu soruyor biri “bana Gavşal Mehmet derler” diğeri bana da Dedeli Mehmet derler” diye isimlerini söylüyorlar Çalılı çocuklara teşekkür edip Elvanlara doğru yola çıkıyor. Çalılı Elvanlara vardığı zaman orada oturmakta olan kişilere “Kayalı köyünden Mustafa'yı arıyorum buraya göçmüş tanır mısınız?” Diye sordu orada bulunanlar “caminin üstünde küçük Mehmet'in evinde kalıyor” diye tarif ettiler. Çalılı, Mustafa'nın evine vardı. Kucaklaştılar Mustafa ona nerden geldiğini sorunca Çalılı;”Ben terk-i silah etmedim Kuva- yı Milliye'ye katıldım onlarda beni burada bulunan tabur hakkında bilgi toplamaya gönderdi. Yolda gelirken iki gençten epeyce bilgi aldım sende bana yardımcı olursan bayağı bilgi toplamış olacağım” dedi. Mustafa ona karakolun bulunduğu yeri gösterdi Çalılı karakolu gözetlemeye başladı. Mustafa ona hainlik ederek, o karakol yakınlarında bilgi toplarken casus var diye bağırmağa başladı ve Çalılı'yı tutuklattı. Çalılı yakalandıktan sonra elleri ve kolları bağlanıp aşağı camiye götürülüp sabaha kadar orada beklettiler. Sabah olduğunda tercüman Padik'i de yanlarına alıp muhtar ve Kara Yüzbaşı ile köyün önde gelenleri Çalılı'nın yanına geldiler.

Kara Yüzbaşı Tercüman Padik vasıtasıyla orada bulunanlara Yunan kanunlarına göre harp esnasında düşmana casusluk yapan kim olursa olsun ölüm ile cezalandırılırdı. Eğer bu adama iftira atıyorsanız bunun kayıtlara sizin adınız yazılırdı, kanı bozuk Mustafa oradan hemen atılıp diyor ki bana inanmıyorsanız Elvanlar'dan iki genç ile daha görüşmüş Dedeli Mehmet ile Gavşalı Mehmet onlara sorun bunun üzerine iki gencide oraya getiriyorlar. Yaşları 15–16 civarı olan çocuklar korktukları için Çalılı aleyhine konuşuyorlar ve Mustafa'nın doğru söylediğini Çalılı'nın burada bulunan tabur hakkına Kuva-yı Milliye'ye bilgi topladığını kendilerine söyleyip bilgi aldığını itiraf ediyorlar.

Çalılı'yı oradan çıkartıp, başka bir yere götürüyorlar. Elvanlardan sözü geçen Balıklı Mustafa dayıyı yanlarına alıp şahit olmasını söylüyorlar. Balıklı Mustafa dayı bize sonradan anlatıyor; Çalılıya yaptıkları işkenceleri ve bende bizzat onun ağzından dinledim “evvela gözlerini oyduklar, sonra kulaklarını kestiler, sonra burnunu kestiler, sonra bacaklarını kesip orada bulunan büyük bir taşın üstüne attılar. Onu öldürmediler acı çeke çeke ölsün diye ve öldükten sonrada gömmediler taşın üstünde çürüsün diye, o taş hala orada durur ben muhtarla konuştum eğer kaymakam beyde yardımcı olursa o taşın bulunduğu yere bir şehitlik yapmak istiyoruz. Balıklı Mustafa dayı tüm bu olup biteni köy meydanında toplanan ahaliye bir bir anlattı bunu anlatmasını Yunanlılar istemişti. Amaç ibret olsun ve kimse Kuva-yı Milliye'ye casusluk etmesin diye.”

Bu anlatılanlardan da anlayacağımız üzere Yunan işgali sadece toprak işgali değil aynı zamanda psikolojik bir işgal haline dönüşmeye başlamıştır. Yerli Rum ve Ermeni ahalisinin propaganda çalışmaları neticesinde daha sosyal daha rahat ve daha medeni bir hayat yaşayacağına inandırılan zavallı Anadolu insanı cephede omuz omuza savaşım “Çanakkale geçilmez” destanını asırlarca kalacak bir destan olarak yazmalarına rağmen arkadaşını deşifre edip hunharca katledilmesine neden olmuştur.

Bu psikolojik soykırımı tüm Rum ve Ermeni ahalisini dahil etmek tabii ki haksızlık olacaktır. Yüzyıllar boyunca birlikte yaşayıp Anadolu insanın yaşam şekli olan dayanışma ve kardeşlik ilkelerini benimseyip onlarla özleşmiş bir hayat yaşayan Rum ve Ermeni ahali de mevcuttur. Hala günümüzde, Dünya'nın dört bir tarafında soykırımı uğrayan ya da kendilerine soykırım teşebbüsünde bulunulan dili, dini, ırkı ve memleketi fark etmeksizin hunharca katledilen insan ve toplumların başlarına gelenler hafızalarımızdan silinmiş değildir. Tarih sahnesinde iyi ya da kötü bir şekilde yer alan

kişi, kurum ve milletler elbette bir gün hak ettikleri ceza ya da mükafatı alacaklardır. Bu kaidenin farkında olan insanlığa ve komşularına karşı sorumlu olduğunu düşünen Eşme’li Rum ve Ermeni bazı aileler ve fertleri bu psikolojik soykırım hareketi karşısında insanlıktan yana tavır koymuşlardır. Bu tavırların güzel bir örneğini yine Süleyman Çoban vermektedir.

“Şimdi ki hastanenin üst tarafında bir Rum yaşardı o vakitler Selanikliydi Onlar Türkçe bilirdi ve çok insancıl kişilerdi Atinalı olanlar Türkçe bilmez ve her türlü kötülüğü yaparlardı. Bizim bostanımız Selanikli Rum’un evinin yanındaydı ve bostanın diğer tarafında bir kuyu vardı. O kuyudan su alırdı ve bizden de karpuz alırdı. Üç çeşit paraları vardı Mangır, Makuşlu ve kağıt bir paraları vardı bostandan karpuz aldıkları zaman parasını verirlerdi. Gerek Selanikli Rum gerekse taburda ki askerler tabi o zamanlar yunan ordusu galip bir şekilde ilerliyordu. Halka sevimli görünmeye çalışıyorlardı ta ki Ordularımız Sakarya’da onları yenene kadar. Bir gün ben ekmek almak için evden çıktım Selanikli Rum yolda beni gördü başımı okşadı ve bizde köpek olup olmadığını sordu ben eve döndüğüm zaman anneme ve babama yolda ki hadiseyi anlattım bizim bir köpeğimiz vardı onu bir çuvala koyup götürmemi söylediler bende öyle yaptım onların evine gittim köpeği görünce çok sevindiler onu yıkadılar taradılar meğer köpekleri çok severlermiş bana hangi mahallede oturduğumu sordular bende yukarı mahallede oturduğumuzu söyledim kimler var orada deyince bende gavurlar var dedim çocuk akli ne bileyim ben öyle der demez hemen ağzımı kapattı sakın başkasının yanında gavur diye konuşma seni döverler eziyet ederler dedi bende peki o zaman ne diyeyim dedim bana asker de Rum de dedi. Bağ bozumu olup ta bostanı bozduğumuz zaman bize gelmiş beni sormuş, beni de bir sıtma tutmuş, ateşler içinde hasta yatıyorum. Anneme Süleyman nerede diye sormuş, annemde hasta olduğumu yattığımı söylemiş, sonra benim kaldığım yere getirdi onu ben zangır zangır titriyorum cebinden ince bir çubuk çıkardı benim koltuğumun altına koydu ne bilelim o zamanlar meğerse dereceymiş ateşimi ölçmek için koymuş dereceyi aldıktan sonra ateşimin çok yüksek olduğunu ve sıtmaya yakalandığımı anneme söyledi. Cebinden tavşan dışkısına benzer 10–15 tane hap çıkardı anneme verdi ve sabah öğle akşam bu hapları almam gerektiğini söyledi hapları iki gün kullandım ve onlar beni ayağa kaldırdı ateşten sıtmadan eser kalmadı”.

Uşak'ta 1 Ağustos 1920 tarihinde 23.fırka (tümen) komutanlığı görevine başlayan İzzettin Çalışlar o günleri günlüğünde şöyle anlatıyor:

01 Ağustos 1920 günü Uşak'a vardım ve fıkra cephesini ve kumandanı Aşir (Tümg. Altı) beyden devir aldım 23. fıkra aslında kuvvet, techizat, talim ve terbiye itibariyle henüz bir kuvvet teşkil etmiyordu. Efradın pek çoğunun ayakları çıplak, üniforma, elbiseden mahrum, maneviyat sıfır, firar pek çok idi. Fırkanın kuruluşu ve konusu şu: 131. Alay; taburlarında ikiyüz er, tüfek ve iki makinalı tüfek 69. Alay; taburlarda yüzyirmi tüfek, bütün alayda dört makinalı tüfek. 13. Alay Bölme köyde, 69. Alay Ulubeyde, 68. Alay Karahasanda. Bunun mevcududa 69. Alay gibi. Ayrıca Çerkez ve Arnavut çetelerden kurulu Binbaşı Abdi Bey komutasında yüzelli kişide İnay istasyonundaydı. Fırkanın topçusu iki dağ topundan ibarettir.

Kolordu ambarlarından hiçbir şey temin edemiyordum. Müdafai Hukuk Cemiyetleri askeri teşkilatı değil, milli teşkilatı destekliyorlar. Simav'da bulunan Çerkez Ethem Uşak'taki hususi memurları vasıtası ile istediği herşeyi tedarik edebiliyordu. Bende Ethem'e muavenet etmek hususunda emir aldım. Ethem eski ünvanı yerine şimdi, birinci kuvaye seyyare ünvanını almış. İkinci kuvayı seyyarede Yozgat'ta bulunan çolak İbrahim Bey komutasındaki kuvvetler.

Uşak'ta bir gönüllü süvari alayı da teşkil ettim. Birde ihtiyat efrattan mürekkep Uşak milli taburu teşkil ettim. Bu taburun mevcudu üç yüz kadar silahlı. Garp cephesi kumandanlığının emriyle, emrimdeki en kuvvetli ve muntazam cüzü tam olan 131. Alayı Demirci muharebesinde birinci kuvayi seyyarenin taviyesi olarak gönderdim. Bunun yerine bana Afyonkarahisar'dan iki taburlu zayıf bir kuvvet olan 176. Alay gönderildi.

Yunanlıların casusları, mütemadiyen hareketlerimizi ve halimizi tetkik ederek bilgi alıyorlardı. Demiryolu memurlarının çoğu Rum ve Ermeni olduklarından Yunanlılara çalışmalarını tabi telakki ediyorum. Birde Eşme mıntkasında faaliyet gösteren Musa namında bir hain vardı. Bunun adamlarında her türlü malümatı Yunanlılara yetiştiriyor. Bende mukabil istihbarat için fedekar zabitler aradım. Uşak'lı Alaaddin Bey milisleri arasında çalışan Giritli mülazım Nuri Efendi bu işi deruhte etti.

Yunan işgali altında ve cephe yakınlarındaki ahalideden de faydalanamıyorduk. Sebebi Ethem kuvvetleri ve kuvayı seyyarenin bu yerlerde köylere yaptıkları baskınlarla verdikleri eziyetlerdir. Eşme müftüsünden de bu çetelerin zulmünden şikayet eden bir

mektup aldım. Bu çetelerin esasen cepheye gelmekten maksatları, kargaşada servet sahibi olmak, mal ve para edinmektir. Bu çetelerin hal ve hareketleri hakkında garp cephesine yazdığım yazılar sonunda Arnavut milis müfrezesinin Bolu tarafına gönderilmek üzere cephe emrine celbine dair emir geldi. Çerkez İlyas müfrezesini de ben dağıttım. Cepheyi terk etmeye mecbur ettim. Bu kuvvetler inzibat kabul etmiyor. Bizzat milli gaye ve şuura da sahip değil.

27 Ağustos 1920

Düşman Elvanlar istikametinde 1500 kadar mevcutlu bir yürüyüş kolu görüldü. Karargahımla Karakuyu istasyonuna gittim. Külköyu garbı, Karakuyu şarkı, Karahasan Köyü hattında eskiden yapılmış bazı zayıf tahkimat vardı. Bugün emrimde 345 mevcutlu 176. alay, 299 mevcutlu 68. alay, 305 mevcutlu 69. alay, 52 mevcutlu Uşak hücum bölüğü, 30 mevcutlu milis süvari takımı, 40 mevcutlu karargah süvari bölüğü var. Bir gün evvel, 68. alay 3. aburdan 120 er firar etmiştir. Karargahım o gün, fırkaya iltihak eden Erkanıharp Yüzbaşı Fevzi Bey, Fırka Divanıharp Reisi Süvari Binbaşı Remzi Bey, Emir Zabiti Yüzbaşı İbrahim Bey, yaverim Mülazım Behçet Efendi, Mülhak Mülazım Selahattin Efendi, Karargah Kumandanı Mülazım Faik Efendi, Süvari takım Kumandanı Mülazım Abbas Efendi.

Karşımızdaki kuvvet Atina ve Eğriboz fırkaları isimli, asgari on beş bin mevcutlu iki fırka. Telefonla Afyon'da 12. Kolordu Kumandanı Miralay Fahrettin (Altay) Bey'i aradım. Kendisi kıtalarını Uşak cenubundaki Karaseyiz, Tebekler mıntıkasında toplamayı ve muharebeyi orada kabul etmeyi düşündüğünü söyledi ve benim mütalaamı sordu. Mütalaa bildirmedim. "Kıtaların kabiliyetini biliyorsunuz, karar size aittir" dedim. Bana mevcudu dolgun bir istihkam taburu ile yine kuvvetli ve ayrıca topçusu da olan 172. alayın emrine verileceğini ancak bu kuvvetin Afyon'dan Uşak'a naklinin tarafımdan temin edilmesini söyledi. Kendisine düşmanla temas halinde bulunduğumu, düşman taarruzunun hemen başlamak üzere olduğunu, geriden nakliyatın tarafımdan temin edilmesinin imkansızlığını, esasen hatta çalışan memurların tamamının Rum ve Ermenilerden teşekkül ettiğine göre nakliyatı temin etmenin de mümkün olmayacağını söyledim.

Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Afyon'a gelmişler. Kolordu kumandanıyla görüşüp, işin cephe kumandanlığına aksettirilmesini kararlaştırmışlardır. Cephe

kumandanı Uşak'ın muharebesiz terk edilmesini doğru bulmadı ve 23. fırkanın Uşak garında düşman taarruzunu ve muharebeyi kabul etmesi emri verildi.

28 Ağustos 1920

Düşman Eşme'den ve Elvanlar istikametinden Ahmetli istikametine ilerledi.69. alay 2. taburdan 30 nefer ve bir zabitten ibaret müfrezeye taaruz etti. Müfreze çekildi. Piyade bölüğü mevcudunun yarısını kaybederek, 15 neferle Kışla dağlarından geriye gelebildi. Bu kuvvetin kumandanı Mülazım Akif Efendinin raporunda düşmanın üç bin kadar piyade ve bin beş yüz kadar süvari olduğu yazılıydı. Bu kuvvetin tesiriyle 69. alayın 2. taburu bir bölük eksiğiyle ve Uşak hücum taburunun 2. bölüğü Karahasan'a geldi.

Düşman süvarisinden bir kısım Ulubey'i işgal etti. Düşmanın kısmi küllisi fırkanın sağ cenahına doğru yürüyüşe devam etti. Karakuyu, İnay istikametindeki bir süvari zabit kolumuz, üç kilometre uzunluğuda, sunufu muhtelifeden (çeşitli sınıflardan) mürekkep bir düşman yürüyüş kolunun Umurca istikametinde ilerlemekte olduğunu ve büyük kısmının ormanlık dahilinde istirahata geçtiğini rapor etti. Bu sırada üç bölük kadar düşman süvarisinin de Köseler ve Sandıklı köylerine girdiği görülüyordu. Taarruz eden Yunan Kuvvetlerinin baş tarafında Musa isimdeki hain adamın çeteside bulunuyor ve Yunanlılara kılavuzluk ediyor. 23. fırkaya hafifçe tahkim edilmiş olan Külköy garbı, Karahasan hatını işgal ettirdim. Düşman hareketi ve alınan tedbirleri 12. kolordu kumandanına telefonla söyledim. Fahrettin (Altay) Bey, fırkanın Uşak'ı sağda bırakarak, Kalfaköy, Tabaklar hattına çekilmesini düşündüğünü söyleyerek, benimde mütaalamı sordu. Fırkanın pek zayıf olduğu ve Uşak'a gelen istikametler üzerinde açılmak itibariyle geniş bir cephe üzerinde bulunduğundan, muharebeyi kabul etmeyerek, gece Kalfaköy, Tabaklar hattına çekilmenin mufavık olacağını söyledim. Bana fırkanın 172. alayla takviye edileceğini ve bulunduğumuz hatta muharebeyi kabul etmemi söyledi. Ayrıca Ethem Bey kuvvetlerinin de yarın öğleye kadar Uşak'a yerleştirileceklerini de ilave etti. Bana bir de tahriri emir vererek, 172. Alayı kendisinin tahrik edeceğini ve fırkanın bulunduğu hatta muharebeyi kabul etmesini bildirdi.¹¹³

¹¹³ İzzettin Çalışlar, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, İstanbul,1999,s.327-328.

İKİNCİ BÖLÜM

KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİ EŞME VE ÇEVRESİNDE KUVAYI MİLLİYENİN FAALİYETLERİ

I. ŞEHİT ALİ BEY VE FAALİYETLERİ

Yunanlıların İzmir ve Ege bölgesini işgal etmeleri üzerine, diğer hatlarda olduğu gibi İzmir-Afyon Demiryolu hattını da Yunanlılar kendi kontrolleri altına almışlardır. Batı Anadolu'ya kadar işgal ettikleri bölgelerdeki orduların asker, cephane ve mühimmat ihtiyaçlarının sevkıyatını tren ulaşımıyla yapıyorlardı.

Düşmanın lojistik desteğini bu hatlar üzerinden sağlandığı bilindiğinden, bu bölge üzerindeki köprü ve tünelleri tahrip etmek için sayısız akınlar düzenlenmiştir. Yunan askerleri bu baskınlardan dolayı köprü ve tünelleri çok sıkı bir korumaya almış, ama bölgenin çok dağlık oluşu, köprü ve tünellerin geniş bir alana yayılmış olması, her iki taraf içinde hayati önem taşıması, baskınları engelliyememiştir.

Kurtuluş Savaşı hatıraları arasında unutulmuş bir olay, birinci fıkranın Elvanlar İstasyonuna topçu, süvari ve piyadeden oluşan büyük bir kuvvetle olumlu bir saldırı icra etmesidir. Düşman gerilerine sarkmak maksadıyla yapılan bu harekatta dördüncü akıncı (Yenice-i Vardar) müfrezesi kumandanı Ali Bey şehit düşmüş ve gösterdiği cesaretle bir hatıra bırakmıştır¹¹⁴.

Şehit Ali Bey Mekke'de sıhhiye Veznedarı iken esir düşmüştür. Esaretten kurtulduktan sonra Balıkesir'e, Anzavur'un takibine konmuş olan Ali Bey, Yunan ileri hareketi esnasında teşkil ettiği Vardar müfrezesi ile Yenişehir civarında Barçın mevkiinde bulunan Yunan kuvvetlerine ehemmiyetli bir darbe indirmiş ve bunun mükafatı olarak Muvazzaf Süvari Mülazımlığı rütbesine yükseltilmiştir.

Birinci ve İkinci İnönü harplerinden evvel kumanda ettiği beyaz serpuşlu müfreze ile düşmana büyük bir korku veren Ali Bey Birinci Süvari fırkasıyla birlikte Birinci ve İkinci İnönü harplerinde sağ cenahda muhabereye girmiştir. İkinci İnönü'nün ateşli bir zamanında Kandilli Mevkiinde mühim bir keşif yaparak orduya mühim hizmetler ifa etmiştir. O cenahtaki kıtaya kumanda eden Rafet Paşa'nın takdirine mazhar olmuştur¹¹⁵.

¹¹⁴ Abdurrahman Özgen, *Milli Mücadelede Türk Akıncıları*, Ankara, 1971, s.71.

¹¹⁵ Abdurrahman Özgen, *a.g.e.*, s.73.

İkinci İnönü'den sonra düzenlenen akıncı müfrezelerinden dördüncüsüne, eski müfrezesinde bulunan yerleştiren Ali Bey, yeğeni küçük Ali Bey'le birlikte en önemli baskınlar, Güneyköy, Kıranköy, Elvanlar baskınlarını icra ettikten sonra Yunan ileri hattının tam 120 kilometre gerisinde bulunan Elvanlar İstasyonuna meşhur hücumunu Temmuzun altıncı günü yapmıştır.

Dört misli büyüklükte düşman kuvveti önce bir ecnebi bayrağı çekerek orduyu tereddüde düşürmek istemiş ve sonra teslim bayrağı çıkararak 25 metre kadar sokulmuş olan Büyük Ali Bey'i kalbinden vurmuştur¹¹⁶.Dördüncü Akıncı Müfrezesi düşmana doksandan fazla zayıat verdirerek kumandanlarının şahadetinin intikamını almış ve bundan sonra geri dönmüştür.

Şehit Ali Bey'in ailesinin kökeni Yenice-i Vardar'dır. (Yunanistan Selanik'e bağlı bir nahiye; Ailenin fertleri ile yapılan görüşmede ailenin Osmanlı imparatorluğunun uç beylerinden Sartukoğullarından oldukları ve Anadolu'dan muhtemelen Konya civarından Selanik'e göç ettikleri, kurtuluş savaşı sonrası akrabalarının mübadele ile İzmir Bergama'ya yerleştikleri, ailede başka şehitlerin de olduğu, Şehit Ali bey'in kardeşi Şükrü bey'in Mekke'de yanında, onbaşı olarak askerlik yaptığı ve ağabeyi M.Derviş Paşa'nın Kurtuluş Savaşı Kahramanlarından olduğu ve Kurtuluş Savaşında Tümen Komutanlığı yaptığı öğrenilmiştir.)

Annesi: Sıdıka Hanım

Babası: Hacı Tevfik Bey

Kardeşleri: M. Derviş Bey (Paşa), Nusret Hanım ve Mehmet Şükrü Bey'dir.

Derviş Bey (Paşa)Askeri Rüştüye, Ali ve Şükrü Bey Rüştüye mezunu olup mübadele ile önce Bursa ve İstanbul'a oradan da Bergama'ya yerleşmişlerdir¹¹⁷.

Ali Bey'in kardeşi Şükrü Bey 12 Mart 1337 tarihinde babasına yazdığı mektupta asker olduğunu ve ağabeyi Ali Bey'in firkasında ve yanında onbaşı olarak görev yaptığını bununla da gurur duyduğunu dile getirmiştir¹¹⁸.

¹¹⁶ Abdurrahman Özgen, *a.g.e.*, s.74.

¹¹⁷ Derviş Paşa Ali Bey'in büyük abisidir. Derviş Paşa (1884-1932) Milli Mücadele dönemi süvari tümen komutanlarındandır. Hacı Müftü'nün Oğlu Turgut Yılmaz yayınlanmamış hatıralarında Derviş Paşa'nın Ali Bey'in şehit düştüğü haberini aldığından olanlardan şu şekilde bahsediyor. "Ali Bey Elvanlar baskını gerçekleştirip şehit düştükten sonra müfrezede geri kalan askerler yaralıları Kıranköy sırtlarına taşırken Derviş Paşa geliyor ve neler olduğunu sorduğunda oradaki askerlerden biri Ali Bey'in şehit düştüğünü söylüyor. Derviş Paşa "vah! Benim kardeşim" diye yere çökerek orada ağlıyor". Turgut Yılmaz'la 11 Haziran 1996'da Yapılan Röportaj.

¹¹⁸ Şehit Ali Bey'in akrabaları Ali Tevfik ve Taner Bolel'den alınan vesika. Vesikanın orijinali için Bkz. Ek.1.

Mehmet Şükrü Bey Ocak 1922’de İstanbul’a gitmek için hareket etmiştir. O dönemde Batı Cephesi Kumandanı olan İsmet Paşa da Mehmet Şükrü Bey’in İstanbul’a gitmesine engel olunmaması için gerekli yerlere emir vermiştir¹¹⁹. İsmet Paşa’nın böyle bir emir vermesi Mehmet Şükrü Bey’in görevli olarak İstanbul’a gönderilme ihtimalini güçlendirmektedir.

Günümüzde, Anne, Baba, kız ve erkek kardeşleri Bergama’da Derviş Paşa İstanbul’da gömülüdür.(Mezarının yeri bilinmemektedir.)

Vardar Müfrezesi Kumandanı Ali Bey Ertuğrul Grubu Kumandanı Miralay Kazım Bey’in emrinde de faaliyet göstermiştir. Miralay Kazım Bey, Ali Bey’in düşmana karşı gösterdiği üstün başarı ve hizmetlerden dolayı 1 Eylül 1336 tarihli yazısıyla onu takdir etmiştir¹²⁰.

Başka bir belge Şehit Ali Bey’in adı Ali Vasfi Bey olarak geçmektedir. Yenişehir ve Havalisi Kumandanı 4.11. 1336 tarihli yazısında; Ertuğrul Kumandanlığının emriyle Kütahya’da grup emrine maiyetiyle çağrılan Vardar Müfrezesi Kumandanı Ali Vasfi Bey’in müfrezesiyle üç buçuk ay içerisinde müfrezenin icra ettiği keşif taarruzlarının hepsine katılmış ve daima ön saflarda bulunarak, fevkalade hizmetler yapmış ve bu uğurda birçok arkadaşları şehit ve yaralı düşüğünü vurguladıktan sonra kendisi ve maiyetindekilerin taltif edilmeye layık olduklarından bahsetmektedir¹²¹.

Ali Bey’in şahadeti hakkında en küçük kardeşi Şükrü Bey’in kızı Bedia Yenice Hanımefendi şunları anlatmaktadır.

“Birinci Cihan Savaşı sırasında Yunanlılar İzmir ve civarını ele geçirdikten sonra Uşak ve Eşmeye girmeleri yer yer Türk ordusu ile çarpışmalara sebep olmuş. Civardaki birliklerin idaresi Mustafa Kemal Paşa’nın Silah arkadaşı Derviş Paşa’ya ve onun emrindeki Ali ve Şükrü (Kardeşleri) beylere verilmiştir. Ali Bey Uşak ve havalisini korumaktadır. Uşak-Eşme yönüne hareket eden Yunan ordularıyla çarpışan ordumuz, yer yer galibiyetler elde ederek ilerlemektedir. Yenilgiye uğrayan Yunan ordusu teslim bayrağı çekerek Tren istasyonuna kadar yaklaşır. Sonradan anlaşıldığında bu teslim oluş bir Yunan oyunudur. Buna kanan Ali Bey ve yanındaki birkaç eri; Bayrağı teslim almaya giderken Yunanlıların açtıkları ateş sonucu Eşme istasyon mevkiinde Şehit

¹¹⁹ Şehit Ali Bey’in akrabaları Ali Tefik ve Taner Bolel’den alınan vesika. Vesikanın orijinali için Bkz. Ek.2.

¹²⁰ Şehit Ali Bey’in akrabaları Ali Tefik ve Taner Bolel’den alınan vesika. Vesikanın orijinali için Bkz. Ek.3.

¹²¹ Şehit Ali Bey’in akrabaları Ali Tefik ve Taner Bolel’den alınan vesika. Vesikanın orijinali için Bkz. Ek.4.

olurlar. Çatışmada Düşman Eşmeden atılır, Şehitler oldukları yerde gömülürler. Ali Bey'in şahadetinden sonra mermi isabet etmiş camı kırılmış bir dürbün, elbiseleri üzerinde kan lekeleri bulunan eski Türkçe mektuplar ailesine gönderilmiştir. “

Ali Bey'in Şehitliği İle İlgili Bilgiler:

- 1.Sıra no.....: 2
- 2.Şehitliğin adı.....: Uşak Eşme Şehitler Abidesi
 - a.İli.....: Uşak
 - b.İlçesi.....: Eşme
 - c.Bucağı.....: -
 - d.Köyü.....: -
- 3.Bakım ve onarım ile ilgili.....: Eşme Belediyesi makam
- 4.Şehitliğin Kuruluş tarihi.....: 1969
- 5.Şehitlikte yatan Şehit adedi....: 3
- 6.Şehitliğin şimdiki durumu.....: Müstakil Abide halinde
- 7.Şehitliğin alanı.....: 64 metrekare
- 8.Şehitliğin kime ait olduğu.....: Yer Belediyeye ait.Kurtuluş Savaşı Şehitleri
- 9.Şehitliğin bakıcısı varmı.....: Yok
- 10.Şehitlik tapulumu.....: Tapusuz¹²².

Ali Bey'in şahadeti esnasında yanında bulunan ve yakın arkadaşı olan Akıncı Süvari Müfreze Kumandanı Yüzbaşı Abdurrahman Özgen'in Milli Mücadelede Türk Akıncıları adlı hatıralarını yazdığı kitapta Ali Bey'in şahadetinden şu şekilde bahsetmektedir;

“Aldığımız malumatlardan ve yapılan keşiflerden anlaşıldığına göre Yunanlılar'ın Afyon bölgesine karşı trenler dolusu fazla miktarda cephane ve mühimmatı Afyon cephesini idare etmek için sevk ettikleri öğrenilmişti. Bu bölgede düşman gerilerine sarkarak yığınak yaptıkları mühimmat depolarını imha etmek maksadıyla 6–Temmuz–1921 günü bir baskın yapacaktık. Baskına; 14. süvari tümeni ile 1. süvari tümeni birlikte Eşme Kaymakamlığından alınan resmi bilgidir katılacaktı. Bu cephaneleri imha etmek için 14. süvari tümeninin 54.alayından 1.bölük (benim bölüğüm), 1.süvari tümeninden

¹²² Eşme Kaymakamlığından alınan resmi bilgidir.

14.alay, 11. alay 3. alay dahil bütün birliklere hareket emri verilmişti 11.alay kumandanı (Yarbay) Hacı Remzi Bey olup 3.alay komutanı Şefik Bey ile birlikte hareketi idare edeceklerdi¹²³.

Baskın şu şekilde oluştu: Birlikler Simav istikametinde ilerlerken, ani bir emirle güneye doğru döndük. Kula'yı sağımızda, Uşak'ı solumuzda bırakarak düşmanın gerisine sarktık. Gediz nehrinin kenarına geldiğimiz vakit tümen kumandanı alay kumandanlarını toplayarak bir toplantı yaptı.

Tümenin vazifesi Elvanlar istasyonu ve sağındaki büyük köprü ile Eşme'nin ilersindeki küçük köprüyü tahrip etmektir. Bunun için ben her hedefe bir alay göndermeyi düşünüyorum, siz ne dersiniz diyerek alay kumandanlarının fikrini sordu.

14. Alay Kumandanı Hacı Remzi Bey ile 11.Alay Kumandanı Kamil Bey bu teklifi muvafık(uygun) bularak kabul etmişlerdi. Yalnız 3.Alay Kumandanı Yüzbaşı Şerif Bey itirazda bulunmuştu itiraz şöyleydi:

Süvari birliklerinin toplu olarak harekete geçirilmesini ileri sürüyordu Kumandanlar bunu kabul etmiyordu. İlk verilen emir üzerine gece saat 12 de hareket edecek şekilde herkes yerlerini almış taarruz emri bekliyordular.

Bana da düşen vazifeyi tebellüğ etmek için akıncı süvari kolu müfrezesi kumandanı olarak beni(Abdurrahman Bey'i) de çağırdılar. Tümen kumandanlarının yanına geldim. Bana şöyle bir teklif yaparak, alayla birlik de mi içeri girmek yani düşman gerisine sarmak yoksa müfrezemle yalnız olarak mı girmek daha iyi ve daha kolay olacak? diye sordular.

“Senin için hangisi uygun?”,diye hem sordu hem de emir veriyordu. Bende cevaben “benim için hepsi birdir Paşam ölüm yorganda da var urganda da var. Biz bugünler için çarpıştık, yinede çarpışacağız. Ben yalnız gidersem daha iyi olur” dedim. Yapacağım hareketi fırka(Tümen) kumandanına izah ettim memnun kaldı”. İyi öyleyse hava kararınca müfrezeni al derenin içinden sessiz sedasız düşmanın gerisine sarmaya bak. Mümkün olduğu kadarda cephaneliğe yakın gitmeye gayret ediniz” dedi.

Atların ayaklarına keçeler bağlayarak nal seslerini duyulmamasını sağladık. İcap eden tertibatı alır almaz, harekete geçtik. Cenab-ı Allah'a niyaz ederek yola koyulduk.

¹²³ Abdurrahman Özgen, *a.g.e.*, s.73.

1. Bölük süngü taktı ve 50m. ye kadar yaklaştığı zaman düşmana hücum edeceği yerde düşmana ateş açtı. Düşman nöbetçileri geriye fırlayarak, derhal silahlanıp diğer arkadaşlarıyla birlikte mevzilere girerek bizim ateşimize karşılık verdi.

Dış kısımda olan alay ve bölükler çok yanlış bir hareket yaparak bizi düşman içinde yalnız bıraktılar. Az bir mukavemetten sonra da ricat etmişler. Tabi biz düşman içinde kalarak ölümle burun buruna geldik. Müfrezemde ki efrat(personel) telaşa düşmeye başladı. Şimdi ne olacak kumandanım diye sesleniyorlardı, arkadaşlara lazım gelen her şeyi anlattım.

Biz buraya geldik (Elvanlar) ,vazifemizi yapmak için bakalım şu cephanelik bize ne kadar yakındır. Bu çıkmazı belki de aşmamız imkansız olacak ama en azından buraya gelme sebebimiz olan şu cephaneliği ortadan kaldırmalıyız. Bu esnada arkadaşım Ali Bey (Şehit Ali Bey) söze karıştı.

“Abdurrahman Bey kardeşim dışarıdaki alay kumandanlarının bilhassa Şerif ismindeki yüzbaşının hatalı iş yapması yüzünden biz burada muhasarada kaldık. Öyle ya dediğiniz gibi belki de buradan çıkamayacağız. Bari burayı ateşleyip havaya uçuralım ondan sonra ölelim.” Dedi. Biz bunları görüşmekte iken birden bire gümbürtü koptu, baktığımızda cephaneliğin ateş alıp infilak ettiğini gördük. Mermiler patlıyor cehennem ateşinin içinde kalmış gibiydik Hasan onbaşıyı da ileride ki büyük köprünün ayaklarını havaya uçurmak üzere göndermiştim. Birinci infilaktan sonra ikinci infilak olmuştu. Bu da köprünün ayaklarını uçuran sestti.

Görevimizi yerine getirmiştik, artık buradan çıkmanın yollarını bulmalıydık. Emrimde seksen kişilik bir kuvvet var bunların hepsinin anası ve babası vardı, vatan müdafaası için gönüllü gelmişlerdi kendimden ziyade bu bana emanet edilen vatan evlatlarını düşünmeye başlamıştım. Akşam olmak üzereydi ama Allah'tan ki düşman yerimizi saptayamamıştı. Cephanelik nasıl uçuruldu, köprü nasıl tahrip edildi anlayamamışlardı. Yunanlılar telaşa kapılmış panik içinde sağa sola ateş ediyorlardı.

Gece yarısı olmuştu, biz hala buradan çıkmanın yolunu bulamadık sıkışıp kalmıştık. Bir ara saklandığımız dere yatağından çıkıp baktığımda, buraya geliş yolunda kullandığımız patika yolu gördüm. Arkadaşlarıma: “atlara binerek son süratle üzerlerine doğru hücum eder gibi hareket edeceğiz. Hücumu geçmeden evvel elimizde kalan birkaç tüfenk bombası burada işimize çok yarayacaktır” dedim. Arkadaşlar at bin, kumandasını alınca elimizde ki tüfenk bombalarını en fazla ateş eden tarafa atarak atlara

binip kaçacağız dediğimiz gibi hareket ettik. Bombalar patlamaya başlayınca düşman ateşi biraz kesilir gibi oldu. Bizde atlara binerek son süratle canımızı kurtarmaya çalışıyorduk. Bu hengameden (kargaşadan) çıkarken birkaç arkadaşımızı kaybettik. Şehit düşenler arasında 11.süvari alay kumandanı Derviş Bey'in kardeşi ve benim yakın arkadaşım Ali Bey'de şehit olmuştu 9 Şehit ve 17 yaralı vermiştik¹²⁴”.

Süleyman Çoban, Ali Bey ve süvarilerinin Elvanlar baskını ve Ali Bey'in nasıl şehit düştüğünü şu şekilde anlattı:

“Yunan askerleri yağmur mevsiminde çadırlarından çıkarak köydeki evlere yerleşirlerdi Şubat ayı geldiğindeyse tekrar çadır kurarak, çadıra geçerlerdi. Eşme'de buldukları dönemde iki kere eve girdiler baharda çadıra çıktılar. O dönemde bir yığın casus gelip giderdi Eşme'ye aldıkları bilgileri Ali Bey'e götürürlerdi. Ali Beyde bu bilgiler sayesinde bir plan yapmış.

Ali Bey Dumlupınar meydan muharebesinde düşmanı Çalköy'de çevirme yapan 17.süvari fırka kumandanı Derviş Paşa'nın küçük kardeşidir. Rütbesi kolağasıdır(yüzbaşı) .

Ali Beyin yaptığı plana göre bir kılavuz vasıtasıyla Kula'dan yola çıkıp Eşme'yi yukardan gören hakim bir tepeye top yerleştirmişler. O zaman yunan askeri evden çıkıp, çadırlarda kalıyordu. Süvariler tepeden aşağı sessiz bir şekilde inip atlarını köyün dış tarafında bir yere bağlıyorlar ve aynı sessizlikle köyü kuşatıyorlar. Yunanın asıl belini kıracak olansa Eşme'nin en önemli yeri olan tren yolu geçidinin bulunduğu mevkiye makineli tüfeğin yerleştirilmesi oldu. Tüm bu olup bitenden yunan askerinin hiç haberi olmadı tüm kuşatma büyük bir gizlilik içinde gerçekleştirildi. Sabah güneşin doğmasıyla top atışı başladı daha önceden belirlenmiş olan tüm hedefler tek tek vuruldu. Türk süvarileri Yunan çadırlarının kurulduğu bölgeye elli metreye kadar sızmıştı. Top atışına el bombaları ile destek oluyorlardı istasyon tarafındaki mevzilere ulaşmaya çalışan Yunan askerleri de tek tek makineli tüfekle vuruluyorlardı. Makineli tüfek atışından kurtulanlar istasyon binasına sığınyordu. Yunan taburundan geriye kalan sadece onlar oldu. Bu çatışmalar 2–3 saat kadar sürdü.

Türk karargahın bulunduğu yerden borazan sesi duyuldu ve bu sesle silahlar sustu süvariler toplanıp at binmeye giderken, yerli Rumlardan topalın oğlu Aslan evinin

¹²⁴ Abdurrahman Özgen, *a.g.e.*, s. 77.

camından açtığı ateşle Ali Beyi, Abdullah çavuşu ve seyisi şehit etti. Eşme'nin bu olayda yedi şehidi bulunuyor. Süvariler çekildikten sonra ertesi gün bir tren geldi. Bu Yunan treniydi, yaralıları ve geri kalan askerlerle teçhizatlarını almaya gelmişti. Yaralıları bize taşıttılar, vagonlardan tarifi imkansız kan akıyordu. On yaşından büyük bütün erkekleri topladılar ve büyük bir çukur kazdılar. Bu çukura 150–160 ceset gömdüğümüzü biliyorum. Sonra herkesi sorguya çekmeye başladılar.

Türk akıncılarını görüp haber vermediğimizi düşündüler. Halk arasında birbirine garezi olanlar iftira etmeye başladılar. İftiraya uğrayanlar sorgusuz sualsiz gönderildi. Sorgulama devam ederken, Ali Beyin kara kuzu derisinden yapılmış kalpağını getirdiler. Kalpağın alın bölümünde ay yıldız vardı. Ali bey şehit düştükten sonra kalpağını almışlar ve bizim gözümüzün önünde ayaklarının altına alarak “bizim Aslan sizin Mustafa Kemal Paşa’yı da öldürecek “diye nara attılar.”

Şehit Ali Bey'in vurulmasını ağabeyi Mehmet Derviş Paşa diğer kardeşi Şükrü Bey'e 7 Temmuz 1337 tarihli mektupla bildirmiştir. Bu mektubunda kardeşlerinin kahramanca düşmanla çarpışırken göğsünden aldığı yara ile şehit düştüğünü ve böyle bir kahraman kardeşe sahip olmalarının kendileri için bir övünç kaynağı olduğunu vurgulamıştır¹²⁵.

Eşme Şehit Ali Bey İlköğretim okulunda bulunan Şehit Ali Bey köşesinde Ali Bey'in nasıl şehit düştüğü şu şekilde yazılmaktadır:

“İstasyon binasının altında, Timbil lakaplı yerli bir Rum bakkallık yapıyordu. Baskın anında kaçamamış, binanın çatı katına çıkmış oğluyla birlikte bekliyordu. Mazgal deliğinden Ali Bey'le Abdullah Çavuş'un binaya doğru geldiğini görünce, bunlar beni öldürmeye geliyor diye, korkusundan elindeki tüfekle mazgal deliğinden nişan alıp ateş etti. Önce Ali Bey'i arkasından Abdullah Çavuş'u vurdu.

Kalbinden vurulan Ali Bey'le Abdullah Çavuş, atların üzerinde sendeledikten sonra yere yuvarlandılar. İkisi de oracıkta Şehit düştü. Bu baskında müfreze o ana kadar hiç yaralı ve şehit vermemişti.

Çok sevdikleri Kumandanları ve Çavuşları Şehit düşen Müfrezenin üzüntüden moralleri bozuldu. Şahadet'e kumandan ve çavuşlarını hemen oracıkta toprağa verdiler. Sonrada hızla geri çekildiler.

¹²⁵ Şehit Ali Bey'in akrabaları Ali Tevfik ve Taner Bolel'den alınan mektup. Mektubun orijinali için Bkz. Ek.5.

Ali Bey ve Müfrezesinin büyük bir kuvvetle baskın düzenlemeleri halk arasında geniş yankı yarattı. Halkın düşman işgalini kanıksayıp, kurtuluştan ümidini kestiği sırada, düşmana yapılan baskın halkın yitirdiği umutlarını yeniden canlandırdı.”

II. HACI MÜFTÜ VE FAALİYETLERİ

1. Hacı Müftü'nün Hayatı ve Yaptığı Görevler

Eşme kazasında mektep medrese görmüş kendi halinde esnaflık yapan ve ahali tarafından sevip sayılan Hatipzade Ahmet Naim Efendi'nin 1873 baharında bir oğlu dünyaya geldi. Ahmet Naim Efendi oğlunun adını Ahmet Nazif koydu¹²⁶. Her çocuk gibi Ahmet Nazif'te okul çağına geldi. O tarihlerde okumak için ailenin özellikle babanın okuryazar olması çocuğunu eğitimi bir şekilde büyütmeye demektir. Ahmet Nazif'i babası okutmak istiyordu. Babasının hali vakti de yerindeydi. Akranları dağda çobanlık yaparken Ahmet Nazif babasının imkanları sayesinde Eşme'de ilköğrenimine başladı.

İlköğretimini başarı ile tamamladıktan sonra Uşak'a gönderildi. Uşak'ta zamanın önde gelen ulemalarından Arapça ve Kuran-ı Kerim dersleri aldı. Uşak'ta Arapça ve Kuran-ı Kerim eğitimini bitiren Ahmet Nazif Eşme'ye geri döndü. Eşme'de bir müddet kalan Ahmet Nazif Medrese eğitimi görmek üzere İstanbul'a gitti. İmparatorluğun merkezi olan İstanbul genç Ahmet Nazif'i büyülemişti. İstanbul'da kısa süre zarfında yeni arkadaşlıklar kurdu, yeni yeni düşüncelerle ve fikirlerle tanıştı. Sık sık arkadaşlarıyla tartışmalar yaşadı. Bu tartışmalar genellikle Osmanlı'nın içinde bulunduğu istikrarsız durumdan nasıl kurtulabileceği, Meşrutiyet, Kanun-u Esasi, Meclisi Mebusan ve Hürriyet gibi konulardı. Bunların yanı sıra genel olarak da var olan istibdattan dem vurulurdu. Ahmet Nazif bu siyasi tartışmaların içerisinde o günlerde pek çok siyasi akımlarla tanışmıştı. Özellikle de İttihat ve Terakki'ye büyük bir sempatiyle bakıyordu.

Ahmet Nazif'in arkadaşları Padişahın hafiyeleri tarafından devamlı suretle takip altında bulunuyor ve her hareketleri saraya rapor ediliyordu. Bir Jurnal sonucu bir gün arkadaşlarıyla beraber hafiyeler tarafından tutuklandılar. Uzun süren soruşturmalardan

¹²⁶ Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, C.4-5, İstanbul, 1981, s.287.

sonra akıbetleri belli oldu.(Oğlu Turgut YILMAZ ise babasının Sultanahmet mitingine katılmasından dolayı bazı medrese öğrencileri ve Harbiyelilerle birlikte sürgüne gönderildiklerini anlatmıştır.)

“Devletin bekası ve toplumun huzuru için İstanbul’dan uzaklaştırılıp Mısır’a sürgüne gönderilmelerine karar verildi. Onca genç insanın gelecek hakkında yaptıkları planları, umutları bir kalemde silinmişti¹²⁷.”

Ahmet Nazif Mısır’ın Pord Said limanında gemiden indiğinde cebinde beş parası yoktu. Günlerce viran bir şekilde dolaştıktan sonra El-Ezher Medresesi’nin yanında (El-Ezher Üniversitesi) bir lokantada garson olarak iş buldu. Lokantada ki işine devam ederken bir müddet sonra Mısır’da bulunan aydın çevrelerle temasa geçti. Boş zamanlarında yerel gazetelerde yazılar yazmaya başladı. İmkan buldukça bu yazılarını İstanbul’da bulunan arkadaşlarına gönderip farklı isimlerde yayımlatıyordu.

Hacı Müftü’nün oğlu Turgut Yılmaz kendisiyle yapılan röportajda bu olayı şu şekilde anlatıyor¹²⁸:

“Babam Ahmet Nazif ile Celal Bayar’ın arkadaşlığı çok eski zamana dayanır¹²⁹.Onlar İstanbul medresesinde (dar-ül funun, Üniversite) okurken Üniversiteli ve Harbiyeli yaklaşık 200 kişilik bir arkadaş cemiyetleri vardı. Bunlar İttihatçı oldukları için Padişah babamı ve arkadaşlarını Mısır’a sürgüne gönderdi. Gemiyle Mısır’a giderlerken Padişah tarafından gemi kaptanına geminin batırılması emri veriliyor. Fakat gemi kaptanı çok vatanperver bir adam babam ve arkadaşlarına kıyamıyor. Mısır Port Sait limanına vardıklarında gemi kaptanı babam ve arkadaşlarını yanına çağırarak

¹²⁷ Turgut Üzüm, *a.g.e.*, s.15.

¹²⁸ 11 Haziran 1996 Günü,Hacı Ahmet Nazif’in oğlu Turgut Yılmaz ile röportaj yapılmıştır.

¹²⁹ Hacı Müftü’nün oğlu Turgut Yılmaz Celal Bayar, Hacim Muhittin Çarıklı ve Hacı Ahmet Nazif’in çok iyi arkadaş olduklarını şu şekilde anlatıyor. “Babam, Hacim Çarıklı ve Celal Bayar çok iyi anlaşılan arkadaşlar. Bir gün berberlerken karar alıyorlar.Eğer hepsinin oğlu olursa birbirlerinin adını oğullarına verecekler.Nihayet benim büyüğüm abim eski uşak milletvekili Hacim Yılmaz’dır,diğer ağabeymin adı da Celalettin’dir.Hacim Bey ve Celal Bey’de aynı bu şekilde oğullarına isimler veriyorlar,sonra diyorlar ki eğer birer oğlumuz daha olursa onların adını da Turgut koyalım.Benim adım oradan geliyor.Celal Bayar’ın Turgut isimli oğlu sağ olması gerekiyor.İhtilal zamanı İsviçre’de büyük elçiydi.Hacim Çarıklı’nın Turgut isimli oğlu da ticaret bakanlığı müsteşarıydı.Şu anda nerde bilmiyorum. Hacim Muhittin’in oğullarından birinin adı Nazif biride Celal’dır. Turgut Bayar İsviçre’de öldü onu biliyorum Turgut Çarıklı’dan beş senedir haber alamıyorum. 5 sene öncesine kadar her sene Alaşehir kongresinin yıldönümünde buluşurduk. Babalarımızın hatırası için (2 haziran 1919)”.

padişahın kendisine emir verdiğini ama onlara kıyamadığı için bu emri yerine getirmediğini söylüyor¹³⁰.”

Ahmet Nazif lokantada çalıştığı günlerden birinde boş bir vaktinde yazı yazarken lokanta sahibi yanına gelerek ne yaptığını sorar, Ahmet Nazif'in açıklamasından sonra lokanta sahibi onun okuryazar olmasını hayretle karşılar, kendisi çok istemesine rağmen bir türlü okuma ve yazmayı öğrenememişti Ahmet Nazif'in okuryazar olması onu çok memnun etmişti. Ahmet Nazif eğitimin yarıda kaldığını söyleyince lokanta sahibi nüfuslu biri olduğunu tanıdıkları sayesinde isterse onu El-Ezher Üniversitesine kaydettirebileceğini söyler. Ahmet Nazif bu teklif karşısında hayrete düşerek tereddüt etmeden kabul eder.

Ahmet Nazif'in oğlu Turgut Yılmaz babasının El-Ezher Medresesi'nde eğitimine devam etmesini şu şekilde açıklıyor:

“Babam Mısır'a indiğinde yanında hiç parası yoktur uzun bir süre sıkıntı çektikten sonra bir lokantada iş buluyor. Bu lokantaya Cami-ül Ezher'in (El-Ezher Üniversitesi) öğrenci ve öğretmenleri geliyorlar yemek yemek için. Bunlar babamın sohbetinden hoşlanınca onu orada okutuyorlar hatta öğretim görevlisi olarak orada kalmasını istiyorlar. O ise memleketimde bana ihtiyaç var diye geri dönüyor.”

Ahmet Nazif bir taraftan okumaya devam etti bir taraftan da lokantada ki işini sürdürdü. El-Ezher Üniversitesini birincilikle bitirdikten sonra Hac farızasını yerine getirmek üzere kutsal topraklara gitti. Hacdan gemi yoluyla İzmir'e geçti oradan da yıllardır özlemini taşıdığı memleketi Eşme'ye döndü¹³¹.

Hacı Ahmet Nazif Eşme'ye döndükten sonra Müftü Hacı Mustafa Efendi'den icazet almıştır. 20 Ekim 1904'te Eşme Müftülüğüne atanmıştır. ¹³²Balkan savaşının çıkmasıyla (1911–1912) beraber gönüllülerden bir alay oluşturarak Gönüllü Alay Kumandanı ve Alay Müftüsü olarak balkan harbine katılmıştır.¹³³. Savaşın sona ermesinin ardından tekrar Eşme'ye dönerek Müftülük görevine devam etmiştir.

Elvanlar köyünün köklü ve zengin ailelerinden olan Paşaların kızı Gülabbı Hanım'la ilk evliliğini gerçekleştirdi. Bir kaç yıl sonra dönemin gelenek ve görenekleri

¹³⁰ Hacı Müftü'nün oğlu, Turgut Yılmaz'ın, *yayımlanmamış hatıralarından*.

¹³¹ Turgut Üzüm, *a.g.e.*, s.17.

¹³² Ali Sankoyuncu, *a.g.e.*, C. II, s. 249.

¹³³ Milli Mücadelede Müftü Ahmet Nazif Efendinin emri altında çarpışmalara katılan Burdur–Bucak Ketsel Köyünden Ahmet Bozkurt'un, *yayımlanmamış hatıralarından*.

içinde yine Elvanlar köyünden Mahmut Ağa'nın kızı Sıdıka hanım'la ikinci evliliğini yaptı.

Yaman bir avcıydı avcılığı üzerine kimseye söz söyletmezdi. Her gittiği avdan mutlak suretle elleri dolu gelirdi. Ekinlere musallat olan yaban domuzlarına karşı süreklilikli avı düzenlerdi. Bir gün uzun zamandır görmediği arkadaşı Kayalı köyü hatibini ziyarete gitti. Akşam yemeği sonrası yatsı namazını eda etmek üzere camiye gittiler. Müftünün köye geldiği duyulunca tüm erkekler camiye toplandı ve Hacı Müftü'nün arkasında saf tuttular. Namazı müteakip köy odasına geçerek geç saatlere kadar sohbet ettiler.

Sabah kahvaltısı yapıldıktan sonra Hacı Müftü Eşme'ye doğru hareket etti, yolculuğu esnasında o zamanların eşkıyalarından Eşekçi Hüseyin Hacı Müftü'nün yolunu keserek yaralanmasına sebep oldu.Hacı Müftü can havliyle Eşekçi Hüseyin'in üzerine atıldı ve onu etkisiz hale getirdi.Öfkesini son anda kontrol altına alan Hacı Müftü Eşekçi Hüseyin'in fişeklerini alarak gitmesine izin verdi.

Balkan savaşının yaraları henüz sarılmamışken, Dünya'yı kana bulayıp milyonlarca insanın ölümüne sebep olacak olan Birinci Dünya Savaşı patlak verdi. Bir oldubittiyle Osmanlı Devleti de bu savaşın içine çekildi. Milyonlarca asker en son teknoloji ürünü ölüm makineleriyle insanlığın sonunu getirmek istercesine bir savaşa tutuşmuştu¹³⁴.

2. Hacı Müftü'nün Milli Mücadelecileri Teşkilatlandırması

Hacı Müftü savaş süresince Eşme'den ayrılmadı ve Müftülük görevine devam etti. Dört yıl süren Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı ve müttefikleri yenilip mütareke imzaladı. İngilizler Fransızlar ve İtalyanlar başta İstanbul olmak üzere Anadolu'yu işgale başladılar. Kargaşa ve kaosun yaşandığı akıbetin ne olacağı tartışıldığı ve her kafadan bir ses çıktığı o günlerde İzmir ve Ege'nin Yunanlılar tarafından işgal edileceği söylentileri aldı başını gitti.

Saray ve Bab-ı Ali (Sadaret Makamı, Hükümet merkezi) bu söylentileri her ne kadar yalanlasa bile yerli Rumlar, Anadolu ve İstanbul'da yaptıkları propagandalarda Büyük Yunan Devleti'nin adil olduğu şu anda yaşanan kaos ortamını ortadan kaldıracacağı, işgal edilecek olan yerleri medeni bir şekilde idare edeceği, karşı

¹³⁴ Turgut Üzümlü, *a.g.e.*, s.22

konulmadığı takdirde tüm bunların olacağı ve kendilerinin de Türk komşularına sahip çıkacağını söylüyorlardı.

Sonunda korkulan oldu ve 15 Mayıs 1919 günü İzmir Yunan askerleri tarafından işgal edildi. Acı haber Eşme'ye ulaşır ulaşmaz, Hacı Müftü Kaza'nın önde gelenlerini topladı ve işgale karşı savaşılmaması gerektiğini söyledi. Civar kasaba ve köylerde bulunan dostlarıyla haberleşerek işgale karşı direniş göstermelerini istedi. Vaazlarında halkı işgale karşı direnmeye çağırmaya başladı.

Hacı Müftü Balkan Harbi esnasında olduğu gibi hemen gönüllülerden oluşan Müfrezeler kurmaya başladı ve Turgutlu'ya kadar gelen düşmana hücum etti. Eşme'nin Batı Anadolu'nun iç kısımlarında bulunması ve düşman işgaline henüz uğramamış olması, Eşme'yi kısa sürede Milli Mücadele merkezi haline getirmiştir. Bu oluşumda Hacı Müftü'nün gayretleri oldukça etkili olmuştur¹³⁵.

Müftü Ahmet Nazif Efendi, bu hizmetlerinden şöyle söz eder:

“İzmir'i Yunan'ın işgali üzerine 21 Mayıs 1335 (1919)'te Kuva-yı Milliye teşkilatı yapıp, Saltanat-ı Feridiye'ye (Ferit Paşa Hükümetine) isyan ettim. Dağa çıktım. Turgutlu kasabasında Yunan'a karşı koştum. Otuzsekiz senesi Teşrin-i Sanisine (1922 senesi Kasımına) kadar mücahedeye (çarpışmaya) devam ettim. Silahımı elimden bırakmadım. Bu sebeple müftülükten nısbî (yarım) maaş aldım. Çal ve Mildi muharebelerinde gösterdiğim şecet (yararlık) üzerine cenup (Güney) cephesi Müftüsü tayin edildim. Bir sene müftülük maaşı almadım. İkinci İnönü muharebesinde, Kütahya, Sakarya muharebelerinde gösterdiğim fedakarlık Heyet-i Vekile'nin taht-ı tasdikindedir (Bakanlar Kurulunun bilgisi vardır). Sakarya Muharebesinden sonra Menderes Havalisi Akıncı Kumandanlığı vazifesiyle muvazzaf oldum (görevlendirildim)...”¹³⁶.

Üçüncü Cumhurbaşkanımız ve Milli Mücadele'nin "Galip Hocası" Merhum Celal Bayar Bey, "Müftü Nazif Efendi, muntazam ordu haline getirilinceye kadar Kuva-yı Milliye'de çalışmıştır"¹³⁷ diyerek, Müftü Efendi'nin hal tercümesinde yazdıklarını doğrulamaktadır.

Daha işgalin ilk günlerinde Eşme'deki Milli Mücadelenin çekirdek kadrosu oluşmuştu. Hacı Müftü başkan, Belediye Reisi Kara Yunus Efendi başkan vekiliydi.

¹³⁵ Turgut Üzüm *a.g.e.* s.30.

¹³⁶ Turgut Üzüm *a.g.e.*,s.35.

¹³⁷ Celal Bayar, *a.g.e.*, C.8, s. 2464.

Üyelerse Elvanlar köyünden Çataloğlu, Hacı İbrahim oğlu Hakkı Efendi, Hacı Rüştü ve oğulları, Kolonkaya köyünden Nizam oğluydu. Kıranköy'den Madanoğlu Mustafa Efendi'yi de daha önce kazada tahsildarlık yaptığından para pul işlerini iyi bilir düşüncesiyle çekirdek kadronun içerisine dahil edilmiş Kuva-yı Milliye'nin para kasası,sandığı görevi verilmişti.Daha sonraki günlerde Madanoğlu Mustafa Efendi Sandık Mustafa Efendi diye çağrılır olmuştur.(O dönemde veznedarlara sandık deniyor, Madanoğlu Mustafa'nın da Osmanlı devleti döneminde yolsuzluk dolayısıyla veznedarlıktan uzaklaştırıldığı duyulmuştur.)

Kuva-yı Milliye'nin Eşme'deki çekirdek kadrosunu oluşturan bütün üyeler memleketi düşman işgalinden kurtarıncaya kadar savaşıacaklarına ve gerekirse bu uğurda canlarını seve seve feda edeceklerine dair şerefleri ve namusları üzerine silaha ve Kuran'a yemin ettiler.

17. Kolordu Komutanı Bekir Sami Bey,3 Haziran 1919 sabahı Eşme'ye gelerek Milli Mücadelenin Hacı Müftü ile burada alevlendiğini gördü. Bu alevin daha da canlı bir şekilde yanması için yaklaşık 14 gün boyunca Eşme'de kaldı ve çok olumlu sonuçlarla 17 Haziran 1919 günü Kula'ya doğru yola çıktı. Bekir Sami Bey'in Eşme'ye gelmesi çok olumlu sonuçlar doğurdu¹³⁸. Eşme'de kalan 4 yerli Rum aileyi, aile reislerini idam ettirdikten sonra buradan sürdürdü¹³⁹. Bu sayede Eşme'de casusluk endişesi ortadan kalkmış oldu ve Hacı Müftü Müdafaa-ı Hukuk cemiyetini kurarak, Kuva-yı Milliye Hareketini daha verimli çalışmalara taşımış oldu.

Hacı Müftü Eşme'de Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti ile Kuva-yı Milliye Hareketinin görev dağılımını yaparak daha önce gönüllülerden oluşturduğu Müfrezesinin başına geçerek Salihli cephesinde düşmana ani baskınlar verip intikal yollarını kesip, Batı Anadolu'nun içlerine doğru ilerlemesinin önüne geçmeye çalışıyordu. Aynı zamanda fırsatını buldukça camilerde vaaz ve hutbeler verip halkı milli direniş'e davet ediyordu.

Hacı Müftü her gittiği yerden gönüllüler toplayıp, Milli Mücadele saflarına yeni yeni neferler kazandırıyor. Kuva-yı Milliye'nin ihtiyaçlarına karşılık verebilmek için yardımlar topluyordu. Eşme'de bulunan Kuva-yı Milliye mensupları da boş durmuyor gelen gönüllüleri ve yardımları Elvanlar istasyonu yoluyla trenle cepheye gönderiyordu.

¹³⁸ Turgut Üzümlü, *a.g.e.*, s.40.

¹³⁹ İlhan Selçuk *a.g.e.*, C.2, s.87-88.

Hacı Müftü Eşme delegesi ve Kuva-yı Milliye Kumandanı olarak¹⁴⁰ 6-8 Ağustos 1919 tarihinde toplanan Birinci Nazilli Kongresine katıldı. Uzun süredir toplanması için bizzat kendisinin de uğraş verdiği 16-25 Ağustos 1919¹⁴¹ tarihlerinde Belediye Reisi Yunus Efendi ile birlikte Eşme delegeleri¹⁴² ve Müfreze Kumandanı olarak Alaşehir Kongresine katıldı. Alaşehir Kongresi temsil edilen delegeler bakımından neredeyse tüm Ege'deki Milli Direnişi temsil edecek nitelikteydi.

Alaşehir Kongresi 16 Ağustos günü saat 15.00'te Halil Hüseyin Paşazade Mustafa Bey'in evinin salonunda¹⁴³ yapıldı. İlk oturumda Balıkesir delegesi Hacı Muhittin (Çarıklı) Bey. Kongre başkanı seçildi. Kongre ilk içtımında(Toplantısında) Reisi Evvel(Başkan) olarak Balıkesir delegesi Hacı Muhittin Bey 30 oyla seçilmiştir¹⁴⁴.Kongre kararlarını yürütmek için Heyet-i Merkeziye oluşturuldu. Heyet-i Merkeziye her kazadan birer olmak üzere azadan oluşmaktaydı¹⁴⁵.

Heyet-i Merkeziye Kuva-yı Milliye'nin yönetimi, ihtiyaçlarının giderilmesi, cephe gerisinde asayişin sağlanması, cephede savaşanların ve şehit düşenlerin ailelerinin iaşesinin temini, İstanbul Hükümeti ile ilişkiler, demiryolu şirketinin Yunanlılara sağladığı kolaylığı Kuva-yı Milliye'ye de sağlaması için demiryolu şirketiyle temasa geçilmesi konularında görevler yürütecekti.(Ogünlerde demiryolu idaresinde Türkler yoktu.)

Kongre devam ederken Hacı Müftü üç gün için 18 Ağustos 1919'da Eşme'ye geldi¹⁴⁶. Eşme'deki teşkilatla fikir alışverişinde bulunduktan sonra Alaşehir'e geri döndü.Heyet-i Merkeziye çalışmalarına devam edebilmek için altı ay süreli bir bütçe yapılmıştır.Bu bütçenin 400 bin lira olması öngörülmüştür. Kazalardan yardım şeklinde toplanacak olan bu paradan Eşme'nin payına düşen % 5,6 'dır(22,400 lira). Bu paranın iane şeklinde ve üç taksitte toplanarak Uşak Heyet-i Merkeziye' sine gönderilmesi uygun görülmüştür.

¹⁴⁰ Ali Sarıkoyuncu, *a.g.e.*, C.2, s.252.

¹⁴¹ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s.184.

¹⁴² İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s.186-187.

¹⁴³ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s.186.

¹⁴⁴ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s.190.

¹⁴⁵ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s.195.

¹⁴⁶ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s.186.

Gün geçtikçe Heyet-i Merkeziye Kuva-yı Milliye'nin ihtiyaçlarını karşılamada zorlanmaya başladı. Bu zorluğu aşabilmek için kente giren herkesten “Oktrua Resmi”¹⁴⁷ adı verilen vergi alınmaya başlandı.

Oktrua vergisi de ihtiyaçları karşılamakta yeterli olmayınca Aşar depolarına el koymaya¹⁴⁸, Aşar ambarlarında bulunan arpa, buğday dışında ki zahirenin satılarak, Müdafaa-i Hukuk veznesine yatırılması istenmiştir¹⁴⁹. Daha sonra ki günlerde Duyun-u Umumiye ambarına el koyulması gündeme gelmiştir¹⁵⁰.

Hacı Müftü Kuva-yı Milliye tarafından Bozdağ'da ve Menderes havzasındaki Efelerle temasa geçmesi ve onları Milli Mücadele saflarında savaşmaya ikna etmesi için görevlendirildi. Hacı Müftü ilk olarak Bozdağ'da bulunan ve düşmana karşı münferit savaşan Poslu Mestan Efe'yle görüştü.

Daha sonra güneye Menderes havzasına geçerek orda bulunan Efelerle görüştü. Efelerin bir kısmı daha işgalin başladığı ilk günden itibaren düşmanla savaşmaya başlamıştı bile.Hacı Müftü bu girişimleri sonucunda daha sonraları kendisine Efelerce “Baba” diye hitap edilecek dostlukların temellerini atmıştı.Her biri birer yiğitlik abidesi olan Yörük Ali Efe, Demirci Mehmet Efe, Poslu Mestan Efe, Kılıoğlu Hüseyin Efe, düşmanla savaşırken şehit düşen Gökçen Efe ve daha nice Efelerle Zeybekler Milli Mücadelenin içinde yer almıştır.

Yunan işgaline karşı Ege'de ilk direniş hareketinin çekirdeği olan bu yaman insanlar, üzerlerine onlarca türkü söylenen kahramanlıklarıyla Kuva-yı Milliye'de birer bayrak olmuşlardır. Osmanlı'nın son dönemindeki çürümeye yüz tutmuş sisteminin bir ürünü olan efeler birer “Sosyal Eşkıya”dır¹⁵¹. Zamanın köy ağalarına karşı ayaklanıp dağlara çıkarak hakkı gözetip haksız kazanç sağlayan zenginden aldıkları haraçları hak sahiplerine vermişler ve bir şekilde ilahi adaletin maşası olmuşlardır.

3. Hacı Müftü'nün Celal Bayar'la Birlikte Yaptığı Faaliyetler:

İttihat ve Terakki'nin İzmir Katib-i Mesulü Mahmut Celal Bey (Bayar), İzmir'in işgalinden kısa bir süre önce başlatılan İttihatçı avında tutuklanacağını son anda haber alarak İzmir'den kaçmak zorunda kalmıştır. 15 Mayıs 1919'da İzmir işgal edilince

¹⁴⁷ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s.263.

¹⁴⁸ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.* s.265.

¹⁴⁹ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s.264.

¹⁵⁰ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s.266.

¹⁵¹ Sabri Yetkin, *Ege'de Eşkıyalar*, İstanbul, 1996, s.5

Ege’de “Galip Hoca” takma adı ve tebdil-i kıyafetle köy köy, kasaba kasaba gezerek, Efeleri eski İttihatçıları ve halkı işgale karşı direniş başlatmaları için gece gündüz çalışıyordu.

Son görevi Demirci Mehmet Efe’nin yanında, Efe’nin müşaviri olarak bulunuyordu. Milli Mücadeleciler Efeyi işgale karşı direnmeye ikna etmiş ve Celal Bey’i de onun yanında görevlendirmişlerdi. Cahil ama vatansever biri olan Efe, Galip Hoca diye bildiği Celal Bey’i sever ve sayardı. Efe en ufak bir olay karşısında bile Galip Hoca’ya danışır fikir alış verişinde bulunurdu¹⁵².

Milli Mücadele karşıtları; Denizli Mutasarrıfı, Hürriyet ve İtilaf Fırkası yandaşları Demirci Mehmet Efe’yi kendi yanlarına çekmek için uğraşlar veriyorlardı. Galip Hoca’nın varlığı tüm bu hain uğraşları boşa çıkarıyordu. Bu sebepten dolayı Galip Hoca’nın Efenin yanından uzaklaştırılması ya da öldürülmesi gerekiyordu¹⁵³.

Yükselen Batı Anadolu Kuva-yı Milliye Hareketini ortadan kaldırmak eğer bunu mümkün kılamazlarsa en azından o günlerde Sivas Kongresini toplayan Mustafa Kemal Paşa ile birleşmelerini önlemek amacıyla İstanbul hükümeti Ege bölgesine Jandarma umum Kumandanı olarak Ali Kemal Paşa’yı gönderdi. Ali Kemal Paşa Kuva-yı Milliye düşmanı birisiydi onun bu kimliğini iyi bilen Celal Bey Paşa’yı Demirci Efeye tutuklattı. Ancak Paşanın tutukluluk hali pek uzun sürmedi. Denizli Mutasarrıfı ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensupları Ali Kemal Paşa’nın serbest bırakılmasını sağladılar¹⁵⁴.

Demirci Efe ve Ali Kemal Paşa görüşmüş bu görüşme neticesinde Efe Ali Paşa’ya “istersen gözünün önünde Galip Hoca’yı kurşuna dizdireyim ya da elini kolunu bağlayıp sana teslim edeyim. Padişah babama götür teslim et”¹⁵⁵ demiştir. Milli Mücadele karşıtları için bundan iyi bir fırsat olamazdı Efe üzerinde büyük etkisi olan Galip Hocayı ortadan kaldırtıp, Demirci Efeyi kendi saflarına çekebilirlerdi.

Bu komployu Kuva-yı Milliyeciler öğrenmiş ve Celal Bey’i kurtarmak için hemen harekete geçmişlerdir. Celal Bayar bu olayı hatıratında şu şekilde anlatıyor.”Denizli’den haber haber üstüne mutlak surette Sarayköy’de Hacim Muhittin Bey (çarıklı) ve Eşme Müftüsü hacı Nazif Efendi ile buluşmam ve görüşmem için ısrar ediliyordu.”

¹⁵² Turgut.Üzüm, *a.g.e.*, s.54.

¹⁵³ Turgut.Üzüm, *a.g.e.*, s.55.

¹⁵⁴ Turgut.Üzüm, *a.g.e.*, s.57.

¹⁵⁵ Celal Bayar, *a.g.e.*, C.7, s.142.

Celal Bey trenle Sarayköy'e geldi. İttihat ve Terakki'den tanıdığı eski dostları Hacim Muhittin ve Hacı Nazif Efendiler onu karşıladılar. Celal bey'i sapa sağlam gören eski dostları büyük bir sevinç yaşadılar. Kendisine hazırlanan komployu kısaca ona da anlattılar.

Hacim Muhittin ve Hacı Müftü'nün Celal Bey hakkındaki endişeleri hiçte yersiz değildi. Her türlü çatışma ihtimaline karşı tepeden tırnağa silahla donatılmış bir halde gelmişlerdi karşılamaya. Celal Bey bu konu hakkında da şunları söylemektedir;" Onlara göre mutlak bir ölümden kurtulmuş veya kurtarılmış oluyordum"¹⁵⁶ .

Celal Bey bu karşılamayı şu şekilde dile getiriyor:

"...5 Eylül 1919 sabahı Sarayköy İstasyonu'na gittim. Her iki dostumu (Hacim Muhittin Çarıklı ve Eşme Müftüsü Hacı Nazif Efendi) intizar halinde buldum. Beni görünce o kadar sevindiler ki şaşırıdım. Teşekkürle kaydetmeliyim ki gösterdikleri sevinçte şahsıma karşı besledikleri sevginin etkisi büyüktü. Hacim Bey, vaktiyle Çeşme Kaymakamlığı'ndan İzmir Polis Müdürlüğü'ne getirilmişti. Dost olmuştuk. Müftü Efendi iyi bir İttihatçı idi..."¹⁵⁷ .

Hacı Ahmet Nazif'in oğlu Turgut Yılmaz, Celal Bayar'ın Demirci Mehmet Efe'nin yanından ayrılışını ve babası Hacı Müftü ile buluşmalarını şu şekilde anlatıyor:

"Bir gün Celal Bayar Kuva-yı Milliye'nin topladığı paraları alarak hazineye aktarmak için bu yöreye geliyor. Demirci Mehmet Efe'de bunu tutsak ediyor. Topladığı paralarla Denizli yöresinden gelirken yakalıyor. Demirci Mehmet Efenin o zaman 400 adamı var. Çerkez Ethem'in 360 civarı bunlar birleşmek istiyorlar. Fakat Mustafa Kemal Paşa, babama telgraf gönderiyor. Celal Bayar'ı Demirci Mehmet Efe yakalamış ne yap yap onu kurtar diye bildiriyor. Babam Celal Bey'i kurtarmak için yanında bulunan 65 kişi, Kula Müftüsünün yanında ki yaklaşık 50-60 kişi ve Alaşehir'den Mütevelli zade Mehmet Efendinin yanındaki 250 kişiyi de alarak Celal Bey'i kurtarmak için yola çıkıyor. Demirci dağında saklanan Demirci Mehmet Efeye ulaşıyor ve haber gönderip konuşmak istediğini bildiriyor. Demirci Mehmet Efe gelmek istemiyor. Bunun üzerine babam tekrar haber yolluyor. Ben yalnız geleceğim sen on adamınla gel, Büyük Menderes'in kıyısında buluşalım diyor. Demirci Mehmet Efe ve on adamı Büyük Menderes'in kıyısına geliyorlar. Babam hatip olduğu için ikna kabiliyeti çok yüksektir.

¹⁵⁶ Celal Bayar, *a.g.e.*, C.7, s.139.

¹⁵⁷ Celal Bayar, *a.g.e.*, C.7, s.282.

Demirci Mehmet Efeyi ikna ediyor ve Celal Bey’i oradan alıyor, Eşme’ye getiriyor. Celal Bey bizim evde 15 gün kadar kaldı”¹⁵⁸.

Celal Bey’in güvenliği açısından hemen bu bölgeden uzaklaşması gerekmektedir. Arkadaşları onun yeni görev yerini dahi belirlemişlerdi. Akhisar cephesinde Kuva-yı Milliye Kumandanları arasında uzlaşmazlık vardı. Akhisar cephesine geçip dağılmak üzere olan bu birliği kurtaracaktı. “Ben Akhisar’a gidip bu işe el koymazsam burada Kuva-yı Milliye’nin dağılması ihtimali varmış, bundan dolayı Akhisar Cephesi Milli Alay Kumandanlığına seçilmem gerektiği Balıkesir Kongresinde ön görülmüş”.

Celal Bey yeni görevini kabul etmiş ve Sarayköy’den ayrılmadan önce yeni görev yerine gitmek üzere olduğunu ve iyi dileklerini belirten bir telgrafı Demirci Mehmet Efeye göndermiştir. Celal Bey yeni görevine başlamadan önce dostları tarafından ismi tekrar değiştirilmiş ve Germencik Müftüsünün oğlu Seyit Ahmet Efendi olmuştur.

Hacim Muhittin Bey kendi görev yerine Buldan yoluyla dönmek üzere harekete geçmiş, Hacı Müftü ve Celal Bey’de Eşme’ye doğru yola çıkmışlardı¹⁵⁹.

Küçük bir kabile şeklinde Hacı Müftü Celal Bey ve beraberindekiler silahlı ve teçhizatlı bir şekilde Eşme’ye doğru yola çıktılar. Kurban Bayramı arifesi olduğu için hızlı bir şekilde yolculuk yapıyorlardı. Celal Bey hatıratında Hacı Müftü’yü şu şekilde tarif ediyor ;”Müftü Hacı Nazif Efendi iri vücudu, başında kocaman sarığı, muntazam kesilmiş sakalı, elinde İngiliz filintası, belinde fişeklerle İngiliz cinsi atı üzerinde çok heybetli görünüyordu. Yanında silahlı beş muhafız vardı”.

Kabile akşam saatlerinde Elvanlar şimendifer istasyonu yakınına Hacı Müftü’nün köyü olan Elvanlara geldi. Hacı Müftü hepsi de kendi köylüsü olan muhafızları evlerine gönderdi. Celal Bey’i de hemen evinin misafir odasına yerleştirdi¹⁶⁰. Akşam yemeği sonrası hemen yattılar. Celal Bey günlerdir uykusuz olduğu halde bir türlü uyuyamıyordu. Ertesi gün Kurban Bayramıydı ve ailesini İzmir’de bırakmış uzun zamandır da haberleşemiyorlardı.

Ertesi sabah Hacı Müftü ve Celal Bey abdest alarak bayram namazı için evden çıktılar. Bayram namazı sonrası kurbanlar kesilmeye başladı.Öğle saatlerinde Eşme ilçesi erkanı başta Kaymakam Şevki Bey olmak üzere yemeğe geldiler.Hacı Müftü

¹⁵⁸ Hacı Müftü’nün oğlu Turgut Yılmaz’ın yayınlanmamış hatıralarından.

¹⁵⁹ Celal.Bayar, *a.g.e.*, C.7, s.145.

¹⁶⁰ Celal.Bayar, *a.g.e.*, C.8, s.20.

Celal Bey'i Germencik Müftüsünün oğlu Seyit Ahmet Efendi olarak takdim etti. Konuşma konusu esas itibari ile politika ve Milli Mücadele üzerine süregeliyordu.

Konu politika olunca sohbet dönüp dolaşp İttihatçılara gelmişti. Sofrada bulunanlardan biri bir ara "İzmir Katib-i Mesulu Celal Bey vardı, acaba ne oldu ona?" diye bir soru sordu. Kaymakam söze karışarak Celal bey'e döndü ve "Celal Bey'in sizin tarafta Aydın havalisinde olduğu söyleniyor öylemi?" diye bir soru daha sordu. Hacı Müftü Celal Bey'in yüzüne bakakaldı. Celal Bey bozuntuya vermeden "bende öyle işittim" diye cevap verdi.

Celal Bey yemekte olup bitenleri şu şekilde kaleme almıştır. "Yemek bu ve buna benzer konuşmalarla sona erdiğinde misafirler basit bir veda ile ayrılmışlar bende kendilerini evin kapısına kadar uğurlamıştım.

Binek hayvanları on metre ileride duruyordu Hacı Müftü onlara refakat ediyordu. Tam hayvanlarına binecekleri sırada Hacı Müftü fısıltılı bir şekilde bir şeyler söyledi. Bu anda hepsinin birden dönerek adeta koşarcasına yanıma geldiklerini gördüm. Bu defa Celal Bey diye sevgi ile beni kucakladılar. İtiraf etmeliyim ki uykusuz geçen sıkıntılı bir gecenin vermiş olduğu burukluk bu muhabbet karşısında yeniden taze bir hayata azim ve iradeye kavuştum¹⁶¹."

8 Eylül 1919 günü Hacı Müftü ve Celal Bey Kula'ya gelerek daha önceden kararlaştırdıkları gibi Hacim Muhittin Bey ile buluştular¹⁶². Hacim Muhittin Çarıklı ile Hacı Müftü Celal Bey'i mutlak bir ölümle sonuçlanacak büyük bir komplodan kurtardı ve Hacı müftü Celal Bey'i Eşme'ye getirip evinde misafir etti.¹⁶³

4. Hacı Müftü'nün Şikayet Edilmesi ve Faaliyetleri

Hacı Müftü Kuva-yı Milliye Hareketinin muvaffak olması için elinden gelen gayreti gösteriyordu. Aynı gayreti Kuva-yı Milliye karşıtları da gösteriyor ve Hacı Müftü'nün çalışmalarına engel olmak için her şeyi yapıyorlardı. Son olarak da Kuva-yı Milliye'ye asker ve yardım topluyor diye İstanbul Meşihat makamına şikayet ettiler.

¹⁶¹ Celal.Bayar, *a.g.e.*, C.8., s. 21.

¹⁶² Celal.Bayar *a.g.e.*, C.8, s.21.

¹⁶³ Turgut Üzüm, *a.g.e.*, s.25.

Eşme Sabık Kadısı Hüseyin Şükrü imzasıyla gönderilen 14 Eylül 1919 tarihli dilekçede; Hacı Nazif Efendi'nin Kuva-yı Milliye teşkil ettiği Kuva-yı Milliye için yardım topladığı dile getirilmektedir¹⁶⁴.

Şikayetten her hangi bir şey çıkmadı. Hacı Müftü hakkında yapılacak bir işlem olmadığına dair Saruhan Mutasarrıflığının 28 Teşrini Evvel 1335/1919 tarihli Aydın Valiliğine hitaplı yazı yazdı¹⁶⁵. Aydın Valiliğinin Eşme Müftüsü Nazif Efendi hakkında Meşihat (Şeyhislamlık) makamına hitaplı 17 Teşrini Evvel 1335/1919 tarihli yazı yazdı¹⁶⁶. Soruşturma da böylece kapanmış oldu.

Yunanlıların Anadolu'nun içlerine doğru ilerleyeceğini tahmin eden Hacı Müftü, Kuva-yı Milliye'nin de şartlarını iyi bildiğinden dolayı savaşın uzun süreceğini tahmin etmişti. Günlerce evine uğramadığı oluyordu ve kış iyice yaklaşmıştı. Kış bastırıldığında evine gelemediği günlerin sayısı daha da artacaktı. Eşlerinden Sıdika Hanımın hamileliği de iyice ilerlemişti. Bir de Yunanlıların Eşme'yi işgal etmeleri düşüncesi Hacı Müftü'yü iyice sıkıntıya sokmuş, Yunanlıların ve yandaşlarının el ele verip kendisine olan öfkelerini ailesinden çıkarmaları işten bile değildi.

Ailesinin kötülöklere maruz kalmasını istemeyen Hacı Müftü, Belediye Reisi Kara Yunus Efendi ile birlikte Kuva-yı Milliye Kumandanı ve Eşme delegeşi olarak ikincisi 19–20 Eylül, üçüncüsü 6 Ekim 1919 tarihlerinde toplanan Nazilli Kongrelerine katıldıktan sonra, ailesini Anadolu'nun daha iç kesimlerine taşımaya karar verdi.

İki tane at arabası temin etti arabalara birer kat yatak, yorgan, kap, kacak yükledi. Sabah erken saatlerde eşlerini ve çocuklarını arabalara yükleyip silahlı iki muhafızı onlara refakatçi vererek Ulubey'de Halit Hoca'nın yanına gönderdi kendisinin de akşam saatlerinde geleceğini söyledi.

Hacı Müftünün eşleri ve çocukları ancak yatsı namazına doğru Halit Hoca'nın evine varabildi. Eski bir ittihatçı olan Halit Hoca misafirlerini hemen evinin misafir odasında ağırlamaya koyuldu. Gece geç vakit harpten dönen Hacı Müftü toz toprak içinde Halit Hoca'nın yanına varabildi¹⁶⁷.

¹⁶⁴ Ali Sankoyuncu, *a.g.e.*, C.2, s.253.

¹⁶⁵ Ali Sankoyuncu, *a.g.e.*, C.2, s.421.

¹⁶⁶ Ali Sankoyuncu, *a.g.e.*, C.2, s.424.

¹⁶⁷ Turgut Üzüm, *a.g.e.*, s.28

Hacı Müftü'nün oğlu Turgut Yılmaz ailesinin yaptığı bu göç yolculuğunu şu şekilde anlatıyor:

“Yunan Alaşehir’i işgal ettiği zaman babam buradan çıkıyor (Eşme),iki anam varmış ikisini de alıp çıkıyor. Yanlarına birkaç kişi veriyor ve arabacılara diyor ki;”Buradan Ulubey’e gideceksiniz, orada Halit Hoca var ona gidip benim gönderdiğimi söyleyin ve orada kalın ben akşam gelirim.”Babam kendisi harbe gidiyor. Akşam babam geldiğinde iki at değiştirmiş doru bir atı varmış, köpük ve tozdan atının rengini bilemezlermiş.O kadar toz olurmuş ki,babamı bile tanıyamazmışlar.Babam tekrar harbe gidermiş.Arabacılara talimat verirmiş “Yarın Uşak Sofularda, Sofuoğlu Abdullah’a gideceksiniz.”Ertesi gün Yunan Eşme’ye çıkıyor ve Eşmeden herkes kaçıyor¹⁶⁸”.

Sabah erkenden kalktılar. Hacı Müftü Halit Hoca’ya teşekkür ve veda ettikten sonra tekrar görev bölgesine geri döndü. Ailesi de refakatçileri eşliğinde Uşak’a doğru yol aldı. Akşam karanlığında Uşak’a vardılar. Geceyi Sofuoğlu Abdullah Bey’in evinde geçirdiler. Sabah tekrar yola koyularak Dumlu’nun karşısındaki Tosunlara ulaşp Haydar Ağa’ya misafir olacaklardı. Hacı Müftü gündüz görev yerlerine gidip, gece ne yapıp yapıp ailesinin yanına gelip onları kolaçan ediyordu. Ailesinin konakladığı her kişi Hacı Müftü’nün yakın arkadaşlarıydı ve onların geleceğini daha önceden biliyorlardı.

Afyon’a geldiklerinin ertesi günü Cuma’ydı. Milli Mücadele taraftarları Afyon’a Kuva-yı Milliyeci Eşme Müftüsü geldi. Merkez camiinde vaaz verecek diye haber saldılar ve çok kalabalık bir cemaat toplandı. Hacı Müftü minbere çıkıp vaazına başladı:

“Ey cemaati Müslimin, Ey Afyonlular. Buraları bırakıp kaçmayın. Katiyen topraklarınızı bırakıp gitmeyin. Yunan buralara kadar gelecek olursa memleketi boş bulmasın. Yoksa düşman rahatça gelir yerleşir buralara. Düşmana karşı koyun. Din ve Muhammet aşkına karşı koyun. Düşman çizmesi altında esir gibi yaşamak istemiyorsanız karşı koyun. Kadınlarınızın ve kızlarınızın namusu için buraları bırakıp kaçmayın. Elimizde silahımız yok diyenlere sesleniyorum. Vatan için Millet için Toprak için kazma, kürek, diren, yabayla karşı koyun düşmana. Düşmanla savaşmanın Allah katında yeri pek yüksektir. Dinimizce düşmanla savaşırken ölen her Müslüman şehittir ve cennete gider kalanlarsa gazidir.”

¹⁶⁸ Hacı Müftü'nün oğlu, Turgut Yılmaz'ın *yayınlanmamış hatıralarından*.

Daha sonra Sandıklı üzerinden Burdur'a vardılar. Burdur'da daha sonradan en güvendiği sadık adamı olacak olan yanından hiç ayrılmayacak olan, Burdur'un Bozlar köyünden Ahmet'le (Bozkurt) tanıştı. Ahmet'i de yanına alarak ailesiyle birlikte Antalya'ya geçti.

Burdur'lu Ahmet Birinci Dünya Savaşında birçok cephede ve son olarak ta Suriye Cephesinde Mustafa Kemal Paşa'nın Alman Generali Liman Von Sanders'le birlikte savaştığı Yıldırım ordularında savaşmış bir süre Mustafa Kemal Paşa'nın emir çavuşluğunu yapmış, Osmanlının yenilgiyi kabul etmesiyle terhis edilip Burdur'a köyüne dönmüştür¹⁶⁹.

Antalya'ya vardıklarında ailesini Antalya Medresesine yerleştirdi. Medresedeki bazı müderrisler okul arkadaşı çıktı. Buna daha da sevinerek gönül rahatlığı içinde Kuva-yı Milliye ve memleket için savaşabilirdi. Askerlik şubesi başkanı da ailenin hizmetine iki asker verdi ve her ay askerlik maaşı bağladı.

Cepheden bir müddet uzak kalan Hacı Müftü, cephe ve Yunan birlikleri hakkında bilgiler aldıktan sonra, Efeler ve Milis güçleriyle düşmana ani baskınlar düzenleyip pusu atıyordu. Bu eylemleriyle düşmanın moralini bozup huzursuz bırakıp, zaman zaman da düşmanın yaptığı taarruz ve ani baskınlarına karşı savunma hatları oluşturup ilerlemesine engel oluyorlardı. Düşmanla yaptığı savaşlarda gösterdiği cesareti en ön saflarda savaşması ve kendine has küfürleriyle herkesin özellikle de Efelerin takdirini, sevgisini ve saygısını kazanmıştı. Efeler Hacı Müftü'ye duydukları sevginin göstergesi olarak "Baba" diye hitap ediyorlardı¹⁷⁰. Bu sevgi, saygı ve takdirler onun gururunu okşayıp mücadelesini kamçıliyordu.

Yunan askerlerinin işgal altında tuttuğu bir bölge için Hacı Müftü ve arkadaşları Yunan ileri kollarından birine baskın düzenlemeyi planladılar. Karakol hakkında tüm bilgileri sağladıktan sonra yeteri kadar Müfrezeyi toparlayıp baskın için yola koyuldular. Yunan devriyelerine ve gözcülerine görünmemek için karakol baskını gece düzenleyeceklerdi. Dağlardan inip atlarıyla epey yol aldıktan sonra incir ağaçlarıyla kaplı bir alanda atlarını bıraktılar ve yaya olarak devam ettiler. Şafak sökmek üzereyken karakola yüz metre kadar yaklaşmışlardı.

¹⁶⁹Hacı Müftü'nün en yakın adamı, Ahmet Bozkurt'un yayınlanmamış hatıraları.

¹⁷⁰Turgut Üzüm, *a.g.e.*, s.59.

Hacı Müftü'nün işaretiyle tüm Müfreze yere yattı ve yirmi metre kalana kadar sürünerek yaklaştılar, herkes mevzi almaya başladı. Kimisi ağaç arkasına, kimisi bir kaya yamacına, kimisi de bir gün önce yağın yağmurla oluşan su birikintilerinde mevzilendi. Ortalık ağarmaya başladığı esnada Hacı Müftü ateş emrini verdi. Henüz yataklarından kalkmamış Yunan askerleri neye uğradıklarını şaşırıyorlardı.

Toparlanmaya çalışan Yunan askerleri karakolun üst katındaki mazgalda bulunan makineli tüfeği ateşleyip, Müfrezenin üstüne mermi yağdırmaya başladı. Makineli tüfeği susturmaya çalışan iki asker bu uğraşları sonucunda şehit düştüler. Makineli tüfeğin susturulamaması büyük kayıp vermelerine sebep oldu ve çevrede bulunan diğer Yunan birliklerinin yardıma gelmeleri açısından Yunanlılara zaman kazandırdı. Bunu fark eden Hacı Müftü geri çekilme emri verdi ve yaralıları alıp çekilmeye başladılar. Müfrezenin yarısından çoğu yaralanmış ve on kişi de şehit verilmişti. Az geride bulunan ağaçlık alana ulaştıklarında biraz rahatlamışlardı. Makineli tüfek atışının kesilmesi akabinde karakolun arka kısmından Yunan süvarileri Müfreze üzerine hücum ettiler. Hemen siper alıp ateşe başlayan Müfreze karşısında şaşkınlığa düşen Yunan süvarileri geri çekildi ve susan makineli tüfek atışı tekrar başladı¹⁷¹.

Müfreze atlarının bulunduğu yere zar zor varabilmiş ve hemen at binip ateş çemberinden çıkmaya çalışıyordu. Yunan süvarileri takibe başlamış ve her geçen dakika aradaki mesafeyi kısaltıyordu. Bunun üzerine Müfreze bazı zamanlar atlarından inip Yunan süvarilerine ateş açıyordu her iki tarafta akşam olduğunu fark etmemişti bile.

Hacı Müftü önüne çıkan dere kenarındaki güçleri geçmeye çalışırken, Müfrezeyle arası açıldı ve bir müddet sonra Müfrezeden iyice koptu. Önüne çıkan küçük bir tepeye doğru sürdü atını ve hızla tepenin üstüne vardığında önünde koskoca bir yar aşağıdaysa Menderes ırmağı boz bulanık bir şekilde akıyordu. Kafasını geriye çevirip baktığında yirmi metre kadar arkasında Yunan süvarilerini gördü. Başında ki sarığını gören Yunan askerleri onun Hoca ve Müfreze kumandanı olduğunu anlamış ve ateşi kesip teslim olması için yarım yamalak Türkçe ile bağıyorlardı. Irmağın diğer tarafına geçmeyi başaran Müfreze askerleri Hacı Müftü'nün yakalandığı düşüncesiyle Baba yakalandı diye dövünüyorlardı. Ama Hacı Müftü'nün teslim olmaya kesinlikle niyeti yoktu.

¹⁷¹ Turgut Üzüm, *a.g.e.*, s.60

Hacı Müftü “Ya Allah Bismillah” diyip atını yara doğru sürüp Menderesin azgın sularına daldı Yunan askerleri bu durum karşısında bakakalmıştı. Karşı kıyıda bulunanlar suda sürüklenen Hacı Müftü’yü bir süre takip ettiler ama bir müddet sonra gözden kayboldu. Arkadaşlarından bazıları hemen Çal Ortaköy’e giderek köyün önde gelenlerinden Ömer Ağa’yı buldular ve durumu izah ettiler. Hemen köyden adam toplayıp Hacı Müftü’yü aramaya koyuldular¹⁷².

Hacı Müftü azgın sularla uzunca bir müddet boğuştuktan sonra bir söğüt ağacının dallarına güç bela tutunabildi. Ocak ayının dokuzuydu ve zemheri ayazında her tarafı sırlıklam ıslanmış bir vaziyette tir tir titriyordu. Aradan epeyce bir zaman geçmiş ve Ömer Ağa ile arkadaşları Hacı Müftü’yü güç bela bulabilmiştiler. Hacı Müftü iki gün boyunca Ömer Ağa’nın evinde kaldıktan sonra Kuyucak’ta ki hastaneye götürüldü. Hastanede kaldığı günlerde Hacı Müftü Burdur’lu Ahmet’ten başka kimseyle görüşmüyordu. Dostlarının onu hastane kenarlarında aciz bir şekilde görmesini istemiyordu.

Hacı Müftü’nün eşlerinden Sıdika Hanım Hacı Müftü’nün çaya atladığı gün bir erkek çocuğu dünyaya getirdi. Bu haberi alan Hacı Müftü oğlunun adını en sevdiği dostlarından Hacim Muhittin Bey’in adının konulmasını söyledi. Hastaneden ayrıldıktan sonra yeni doğan oğlunu görmek ve ailesini ziyaret etmek için Antalya’ya doğru hareket etti. Bir süre burada kaldıktan sonra doktorların tüm itirazlarına rağmen, Milli Mücadeleye kaldığı yerden devam etmek üzere cepheye koştu.(Hacim YILMAZ daha sonraları X.dönem milletvekili olmuştur)

5. Hacı Müftü’nün Ankara Hükümeti Fetvasını İmzalaması

11 Nisan 1920 tarihinde Padişahın emriyle Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi fetva verdi ve “Fetva-yı Şerife” adıyla devletin resmi organı olan Takvim-i Vekayı ile o tarihlerde İstanbul’da çıkan Peyam-ı Sabah gazetelerinde yayımlandı¹⁷³.Şeyhülislam bu fetvada;

“Milli Mücadeleyi başlatanların ve bu Milli Harekatı yönetenlerin hak hukuk tanımayan asi, canı, bağı, şaki, Hilafeti ve Saltanatı yıkmaya teşebbüs eden kişiler oldukları, kişisel çıkarları için zorla halktan vergi aldıkları ve zorla asker topladıkları.

¹⁷² Turgut Üzümlü, *a.g.e.*, s.62

¹⁷³ Ali Sarıkoyuncu, *a.g.e.*, C.2., s.30.

Padişahın gönderdiği memurları zorla görevden aldıkları kendi adamlarını iş başına getirdikleri bu arada İstanbul ile bütün bağlarını kestikleri, huzur ve sükunu bozmak için de yalan haberler uydurarak karşılıklara sebep olduklarını ifade etti¹⁷⁴.

Fetva-yı Şerife milyonlarca nüsha bastırılarak İngiliz ve Yunan uçaklarıyla Anadolu'nun dört bir yanına dağıtıldı. Ayrıca hususi vasıtalarla en ulaşılabilecek yerlere kadar dağıtımı sağlanmaya çalışıldı. Bu arada fetvaların Anadolu'ya ulaştırılmasında İngiliz Konsolos ve ajanlarıyla Rum ve Ermeni komitacılar da yardımcı oluyordu. Karadeniz sahilinden geçen İtilaf Devletlerine ait gemilerde fetvaların taşımacılığına yardımcı oluyordu.

Kuva-yı Milliye çalışanları bu fetvaların Anadolu'ya ulaşmasını engellemek için birçok çaba göstermelerine karşın maalesef bunda pek başarılı olamadılar¹⁷⁵. Sivas'tan Ankara'ya gelmiş olan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları bu fetvanın etkilerini azaltmak amacıyla karşı bir fetva yayınlanmasına karar verdiler¹⁷⁶.

Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Milli Hareketin ileri gelenleri; Padişah ve Halife dahi esirdir. Makam-ı Hilafet ve saltanatın tahlisi (kurtarılması) lazımdır, düşüncesinden hareketle; düşman elinde esir olan Halifenin zor ve baskı kullanılarak böyle bir fetvanın yayınlattırıldığı, haliyle bu fetvada ki hükümlerin geçersiz olduğu hususunda durdular. Ankara Müftüsü ve aynı zamanda Ankara Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Reisi olan Mehmet Rifat Efendi başkanlığında Ankara'da bulunan beş Müftü, dokuz Müderris ve medrese müdürü ile altı kişilik ilmiye sınıfından müteşekkil toplam yirmi kişilik bir grup fetva hazırladı¹⁷⁷.

Karşı fetva 16 Nisan 1920 tarihinde Heyet-i Temsiliye Başkanlığınca Anadolu'ya gönderilerek bütün Müftülüklere tebliğ edilmesi ve bu her müftünün onaylaması talep edilmiştir¹⁷⁸. Ayrıca bu konuda mülki ve askeri yetkililerin yardımcı olmaları istenmiştir. Fetva 19-22-25 Nisan 1920 tarihlerinde Öğüt, İrade-i Milliye ve Açıksöz gibi Milli Hareket yanlısı gazetelerde yayınlandı¹⁷⁹.

¹⁷⁴ Ali Sarıkoyuncu, *a.g.e.*, C.2, s.31-32.

¹⁷⁵ Ali Sarıkoyuncu, *a.g.e.*, C.2, s.36.

¹⁷⁶ Mustafa Fehmi Gerçek, *Karacabey'den Ankara'ya*, Ankara, 1982, s. 22.

¹⁷⁷ Ali Sarıkoyuncu, *a.g.e.*, C.II, s.37.

¹⁷⁸ ATESE Arşivi, Klasör No:299, Dosya No:13, Fihrist No:154.; Klasör No:950, Dosya No:1, Fihrist No:73.; Klasör No:312, Dosya No:51, Fihrist No:154.

¹⁷⁹ Ali Sarıkoyuncu, *a.g.e.*, C.2, s.40.; Bayram Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Milli Faaliyetler*, s.106-108.; Fetvanın yayınlandığı gazeteler ve tarihler: İrade-i Milliye, 6 Mayıs 1920, Hakimiyeti

Fetva Eşme'ye de ulaştı, Müftü Hacı Nazif Efendi fetvayı tasdik etti¹⁸⁰. Camilerde fetva ile ilgili vaazlar verdi. Fetva-yı Şerife'yle karşı fetvayı karşılaştırıp halkı bilgilendirdi.

6. Hacı Müftü'nün Mustafa Kemal Paşa İle Görüşmeleri

Hacı Müftü. Cephelerin durumunu ihtiyaçları ve genel konularda fikir edinmek Mustafa Kemal Paşa ve diğer Kumandalarla tanışmak için Ankara'ya gitmek istiyordu. Cepheden ve diğer işlerden dolayı bir türlü fırsat bulamıyordu, nihayet cephenin sakin olduğu bir zaman Ankara'ya gitmeye karar verdi. Yanına Burdurlu Ahmet'i alarak Ankara'ya doğru yola çıktı.

Akşam saatlerinde Ankara'ya vardıklarında doğruca Meclis binasına gittiler. Meclis o günkü oturumunu tamamlamış mebuslar birer ikişer dağılıyordu. Atlarından indikten sonra kıyafeti ve başında ki sarığı gören mebuslar Hoca Efendi hoş geldin diyerek, onları karşıladılar.

Hacı Müftü Meclisin önünde bulunan bir Zabıt'e dönerek, "Mustafa Kemal Paşa'ya Eşme Müftüsü geldi diye haber verin" dedi. Zabıt koşarak içeri girdi. Aradan birkaç dakika geçti ve önde Fevzi Çakmak, arkasında Mustafa Kemal Paşa ve birkaç kişi hızlı adımlarla Hacı Müftü'nün yanına geldi. Fevzi Paşa'yla Müftü daha önceden tanışıyorlardı. Uzun zaman olmuştu görüşmeyeli. Fevzi Paşa Hacı Müftü'yü Mustafa Kemal Paşa'yla tanıştırdı¹⁸¹.

Mustafa Kemal Paşa Hacı Müftü'ye "Hoş geldin Hoca Efendi" dedi ve elini öpmek istedi. Müftü elini aşağı çekerek, Mustafa Kemal Paşa'nın omuzlarından tutarak anlından öptü. Mustafa Kemal Paşa "Elinizi niye öptürmüyorsunuz Hocam? Siz değil eli, ayağı öpülecek bir insansınız. Taa! Ege gibi yerden at sırtında geliyorsunuz"¹⁸² dedi.

Mustafa Kemal Paşa, Hacı Müftü'nün koluna girerek, Meclisteki odasına götürdü. Oda da onlardan başka Fevzi Paşa, Celal Bey (Bayar) vardı. Hemen yorgunluk kahvesi içtiler. Celal Bey Mustafa Kemal Paşa'yı Müftünün faaliyetleri hakkında daha önceden bilgilendirmiş ve Mustafa Kemal Paşa Müftüye yaptıkları çalışmalarından ötürü iltifatlar ediyordu.

Milliye, 5 Mayıs 1920, Ögüt 19 Nisan 1920, Açığsöz 25 Nisan 1920, Ertuğrul 27 Nisan 1920, İzmir'e Doğru 2 Mayıs 1920.

¹⁸⁰ Ali Sarıkoyuncu, *a.g.e.*, C.2, s.393-394.

¹⁸¹ Turgut Üzümlü, *a.g.e.*, s.54.

¹⁸² Turgut Üzümlü, *a.g.e.*, s.55.

Sohbetin sonlandığı anda Mustafa Kemal Paşa, Hacı Müftü'ye: “Bu gece benim misafirim olun” diye teklif etti, Fevzi Paşa söze girerek: “Aman Paşam Hocam bu gece benim misafirim, biz müsaade isteyip kalkalım¹⁸³” dedi.

Fevzi Çakmak, Hacı Müftü ve Celal Bey uzun zamandır görüşmedikleri için gece geç saatlere kadar sohbet ettiler. Hacı Müftü Ankara'da beş gün kaldı. Bir çok Kumandan ve Mebusla tanışıp, fikir alışverişinde bulundu. Bir kerede izleyici olarak Meclis oturumuna katıldı.

Ankara'da yaşanan siyaset ve politika Hacı Müftü'nün hoşuna gitmemiş ve bundan Celal Bey'e yakınmıştı. Celal Bey Müftü'nün bu yakınması karşısında “Hoca Efendi maalesef politika dedikleri bu ama siz hiç üzülmeğin onların hepsi memleketin kurtuluşu söz konusu olduğunda bütün fikir ayrılıklarını bir kenara bırakıp tek yumruk olurlar” dedi.

Hacı Müftü Ankara'dan ayrılmadan önce son bir kez Mustafa Kemal paşa ile görüştü. Bu görüşme esnasında Paşa'ya Ege bölgesindeki son durum hakkında detaylı bilgi verdi ve cephede ki ihtiyaçlarını bildirdi. Müftü konuşmasını bitirdikten sonra Mustafa Kemal Paşa “Sayın hocam! İhtiyaçlarınızla teker teker, bizzat ilgileneceğim. Mümkün olan en kısa zamanda ihtiyaçlarınızın giderilmesine çalışacağım. Sizden tek istirhamım ne yapıp edin, Ege dağlarındaki Efeleri birleştirip, düşmana karşı durup oylamanız. Bizim de zaman kazanmamız. Düzenli ordularımız kurulduktan sonra el ele verip, güzel yurdumuzu düşmandan kurtaracağız¹⁸⁴”.

Hacı Müftü, Ankara'dan ayrıldı. Fakat bundan sonra Ankara'ya birçok defalar gelecekti. Düzenli orduların kurulmasından sonra Ankara ikinci adresi olacak, cepheyle Ankara arasında sürekli gidip gelecekti.

7. Hacı Müftü ve Yunanlıların Geri Çekilişi

Güney cephesinde ki savaşlarda Efelerle birlikte düşmana aman vermeyen Hacı Müftü başarılarından dolayı Güney Cephesi Müftülüğüne tayin edildi. İkinci İnönü ve Sakarya savaşlarına katıldı. Bu savaşlarda özverili çalışmaları ve gözünü kırpmadan düşmana saldırması büyük takdir topladı¹⁸⁵.

¹⁸³ Turgut Üzüm, *a.g.e.*, s.55

¹⁸⁴ Turgut. Üzüm, *a.g.e.*, s.56

¹⁸⁵ Turgut. Üzüm, *a.g.e.*, s.77.

Sakarya savaşından sonra, Menderes Havalisi Akıncı Birlikleri Kumandanlığına getirildi¹⁸⁶. Ege’de Milli Mücadele için savaşan tüm Efelerin çete ve müfrezelerin resmen kumandanı oldu. Yeni görevinin başında daha öncede olduğu gibi ciddiyetle duruyor ve düşmana Menderes havzasında göz açtırmıyordu. (Hacı Müftü’nün adamlarının bir kısmı cezaevinden çıkardığı mahkûmlardan oluşmaktadır.)

Yunanlıların Küçük Asya hayali büyük bir hüsrarla son bulmaktaydı. Sakarya Savaşının galibi Türk ordusu’na son darbeyi vurmak için hazırlık yapmaktaydı ve 30 Ağustos 1922 de başlayan Büyük Taarruz sonucunda Yunan ordularının büyük bir bölümü imha ve esir edildi.2 Eylül 1922 günü Yunan askerleri Eşme ve çevresini yakarak geri çekiliyordu.

Elvanlar köyü ahalisi düşmanın geri çekilmesi ve Türk süvarilerinin köylerine gelmesi karşısında her ne kadar evleri barkları alev alev yansa da çok sevinmiş büyük bir gururla Hacı Müftü’nün gelmesini bekliyorlardı¹⁸⁷. Nihayet bir süre sonra Hacı Müftü Elvanlara geldi. Diğer Kuva-yı Milliye ve Milli Mücadeleye gönül veren arkadaşları gibi haklı bir gururun ışığını yansıtıyordu yüzünde¹⁸⁸.

Anadolu işgalden kurtulmuştu ve Türk halkı “Ya istiklal Ya Ölüm” kaidesiyle verdiği mücadeleden alınının akıyla çıkmış, gerek bireyler bazında gerekse toplumsal olarak ulusal bir destan yazmıştır. Yunanlıların büyük hayali olan Megalo İdeası’nı yerin yedi kat dibine gömmüştür. Her ne kadar büyük bir gurur ve onur yaşıyor olsalar bile evlerini, köylerini ve canlarını kaybetmenin hüznünü de yaşıyorlardı.

8.Hacı Müftü’nün Zafer Sonrası Faaliyetleri

29 Ekim 1923 günü Cumhuriyetin ilan edilmesi akabinde Genç Cumhuriyet Kurtuluş Savaşında canla başla mücadele eden Kuva-yı Milliye, asker, sivil tüm kahramanlarını İstiklal Madalyasıyla onurlandırdı. Hacı Müftü bu onuru göğsünde taşıması gerekenlerin en başında geliyordu.

Hacı Müftü zafer sonrası Eşme’de yürüttüğü Müftülük görevine devam etti. Kazada en etkili en nüfuzlu kişi o olmuştu. Kaymakam bile her hangi bir konuda karar vermeden önce onun fikirlerine danıştırdı. Hükümet dairelerine alınacak memurları ve vilayetle olan ilişkileri o belirliyordu.

¹⁸⁶ Turgut. Üzüm, *a.g.e.*, s.90.

¹⁸⁷ Turgut. Üzüm, *a.g.e.*, s.90

¹⁸⁸ Turgut. Üzüm, *a.g.e.*, s.91

Bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından iki kez milletvekili olması teklif edildi. Fakat daha önce Ankara’da bulunduğu süre zarfında politikaya bir türlü ısınmamış ve sevmemişti. Birçok kişinin olmak için bir yığın uğraş verdiği, Milletvekilliğini o kibarca:”Ben politikadan anlamam kapalı yerde sıkılır fazla oturamam hem benim yaptıklarım yeter. Olmaz ya eğer bu memleket bir kez daha işgale uğrarsa tüfeğimi alır dağa çıkarım. Beni mazur görün köşeme çekilip çoluk çocuğumla ömrümü nihayete erdirmek istiyorum ”deyip reddetmiştir.

Yunanlılarla işbirliği yapıp Yunan Kaymakamı olarak Eşme’de görev yapan Madanoğlu Mustafa kendi akrabalarını çeşitli görevlere getirmişti bu dönemde yeğenleri Hacı Rüştü ve oğulları Kamil Ağa ile Haydar bu görevlerde yer almış Kamil Ağa muhtarlık yapmıştı. Düşman işgalinden kurtulduktan sonra Eşme ahalisi Hacı Rüştü ve oğulları hakkında Yunanlılarla birlikte halka zulüm ettiklerinden dolayı şikayette bulunup Hacı Rüştü’yü hapse attırmışlardı.

Eşme Müftülüğü görevini yürütmekte olan Hacı Ahmet Nazif Efendi’ye ahali içerisinde Hacı Rüştü’nün suçsuz olduğu Madanoğlu Mustafa yüzünden kendisine hakaret edildiği söylendiğinde onu affettirmek için çaba sarf etmiştir. Ama Hacı Rüştü’nün oğulları Kamil Ağa ve Haydar babalarının mahkûmiyetinin Hacı Müftü yüzünden olduğu ve diğer kardeşleri Murat’ın ölümünün de Hacı Müftü emriyle olduğunu iddia edip ona kin beslemişlerdi.

Hacı Rüştü’nün küçük oğlu Haydar ağabeyi Kamil Ağa’ya sık sık Hacı Müftüyü öldürmekten bahsedip bu şekilde intikam alacağını söylemekteydi. Kamil Ağa her defasında onun bu söylemlerine karşı çıkmaktaydı. Yalnız kardeşinin ısrarlarına daha fazla dayanamayıp bir gece vakti Hacı Müftüyü öldürmek üzere eve gidiş güzergahında puslu kurdular.

Ne acıdır ki o gece Hacı Müftü bulunduğu ortamda sorulan bir soru üzerine Hacı Rüştü’nün affedilmesi için gereken her şeyi yapacağına dair söz verip oradan ayrılmıştı. Yol üzerine kurulmuş olan pusudan habersiz bir şekilde evine doğru ilerlemekte olan Hacı Müftü sırtından vurularak şehit edilmiştir.

Müftü Nazif Efendi, Merhum Orgeneral Kazım Özalp’in “...O gayr-i müsait ahval ve şerait (Uygun olmayan durum ve şartlar) içinde muhterem ulemamız, öne geçmişler,

münhasıran telkin ve irşad (uyarma) ile iktifa etmemişler(yetinmemiş), milli kuvvetlerin başında çarpışmıştır...”¹⁸⁹ dediği din adamlarından birisidir.

Celal Bayar, hatıratında Müftü Hacı Ahmet Nazif Efendi'nin öldürülmesi ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Müftü Hacı Nazif Efendi, Muntazam ordu haline getirilinceye kadar Kuva-yı Milliye'de çalışmıştır. Eşme'de Kuva-yı Milliye lehindeki ve aleyhindeki mücadele şiddetli olmuştur. Lehteki hareketi Müftü Nazif Efendi... Temsil eylemiştir. Lozan Barış Andlaşması gereğince Milli Mücadele aleyhinde bulunanların 150'lik listeye dahil edilerek memleket dışına çıkarıldığı zaman da¹⁹⁰, Eşme'de Muhterem Müftü Efendi'nin siyasi husumet sebebi ile şehit edildiği söylenilmektedir...¹⁹¹”

Müftü Hacı Ahmet Nazif Efendi, öldürüldüğünde evli olup 5 çocuk babasıydı, eşleri Sıdika ve Hatice Güllabi hanımların Eşme Kaymakamlığına hitaben yazdıkları 13 Ağustos 1932 tarihli dilekçelerinde;

“Kocamız Müftü Hacı Nazif Efendi, Yunan amaline hizmet (eden) Müftü oğlu Kamil ve Kardeşi Haydar tarafından katledilmiştir. Beş çocuğu ile sefil kaldık. Eytam ve eramil (dul ve yetim) maaşı tahsisi için müracaat etmiş isek de maaş kayıt sureti ile Nüfus kayıt sureti musaddaka (onaylı nüfus cüzdan sureti) sı talep edilmektedir. Binaenaleyh istidamızın (dilekçemizin) Maliye Dairesi ile Nüfus Dairesine havalesi ile kayıt suretlerinin çıkarılmasına müsaade buyrulmasını istida ederim efendim”.

Müftü Hacı Nazif Efendi'nin cenaze töreni sırasında Foto Fethi tarafından çekilen fotoğraf üzerine, "1/2 Şubat 1927'de iki melun el ile katledilen Eşme Müftüsü Merhum Hacı Nazif Efendi'nin “Elvanlar'dan Eşme'ye getirilmesi” notu düşülmüştür.

Kurtuluş Savaşımızdaki fedakarca hizmetleri dolayısıyla, Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir¹⁹². Ayrıca halk tarafından I. Dönem TBMM üyesi

¹⁸⁹ Cemal Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Ankara, 1955, s.383.

¹⁹⁰ Madanoğlu Mustafa, Saruhan (Manisa) ve İzmir Milletvekilleri Reşat, Kemal, Ethem ve Ağabeydin Beylerin Meclis Başkanlığına verdikleri önerge üzerine, 150'likler listesine dahil edilerek yurtdışına çıkarılmıştır. Bkz. Ali Sankoyuncu, *a.g.e.*, s. 254.

¹⁹¹ Celal Bayar, *a.g.e.*, C.8, s.2464.

¹⁹² Ali Sankoyuncu, *a.g.e.*, C 2, s. 253.

seçilmek istenilmişse de kabul etmemiştir¹⁹³. Ancak milletvekilliği, büyük oğlu Hacı Yılmaz'a nasip olmuştur¹⁹⁴.

Hacı Müftü'nün Kurtuluş Savaşı Mücadelemizde ne kadar önemli bir yer teşkil ettiğini Uşak Heyet-i Merkeziye zabıtlarında şu şekilde geçmektedir¹⁹⁵.

“Müftü Hacı Nazif Efendi altı gündür esir-i firaştır. Tedavisine ihtimam edilmektedir. İnşallah kabiren kesb-i afiyet eder (İnşallah kısa zamanda iyileşir). Şu günlerde buradan infikaki (ayrılması) cidden işlerimizi yarım bırakacaktır...”¹⁹⁶.

III. BEKİR SAMİ BEY VE FAALİYETLERİ

1. Milli Mücadele Öncesi Bekir Sami Bey'in Hayatı ve Yaptığı Görevler

Türk ordusunun tarihini, Türk milletinin teşekkül ettiği en eski dönemlere kadar götürmek mümkündür. Milattan önceki dönemlerden günümüze dünya coğrafyasının birçok bölgesine dağılmış olan Türkler, buralarda uzun süreli hakimiyetler kurdular. Tarihe yön vermiş olan Türk ordusunun, gelişigüzel bir örgütlenme yapısına sahip olduğunu düşünemeyiz. Çünkü kurulan devletlere ve hakim olunan coğrafyaya baktığımızda, bu işleri ancak iyi teşkilatlanmış ve çok iyi yönetilen orduların yaptığı gerçeği ortaya çıkar¹⁹⁷.

I. Dünya Savaşının sona ermesi ve Osmanlı Devleti'nin savaştan mağlup ayrılmasının ardından Mondros Ateşkes Anlaşması'yla, ülkenin birçok bölgesinde işgaller başlamıştı. Yerli azınlıkların da yürütülen bu yabancı işgallerine destek vermeleri, Türk Milli Mücadelesi'ni başlangıç safhasında oldukça güç bir duruma sokmuştu. Mondros Mütarekesi'yle birlikte gerek ordunun büyük ölçüde terhis edilmiş olması gerekse ulaşım ve haberleşme araçlarına itilaf Devletleri tarafından el konulması Türk milletini yok oluşa götürecektir süreci başlatmıştı.

Yunanlılar, 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'i ve akabinde Batı Anadolu Bölgesi'ni işgal etmeye başladılar. Bu işgale İstanbul Hükümeti fazla tepki gösterememiş, yer yer

¹⁹³ Ahmet Bozkurt, Hacı Müftü'ye milletvekili olmasının teklifini bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından yapıldığını, ancak yaşlı ve yorgun olduğunu ileri sürerek kabul etmediğini belirtmektedir. *Ahmet Bozkurt'un yayınlanmamış hatıralarından*.

¹⁹⁴ X. Dönem T.B.M.M. Üyesi Bkz. Ali Sarıkoyuncu, *a.g.e.*, s. 253.

¹⁹⁵ 31 Aralık 1335/1919 tarihli yazı Demirci Mehmet Efe'ye yazılmıştır. Bkz. Ali Sarı Koyuncu, *a.g.e.*, s.252.

¹⁹⁶ Yazının Tamamı İçin Bkz. İlhan Tekeli –Selim İlkin, *a.g.e.*, s.434.

¹⁹⁷ Ramazan Gökçimen, “Milli Mücadelede Albay Bekir Sami Günsav”, *Jandarma Eğitim Dergisi*, Sayı 39, Ankara, 2006, s.34.

mahallî protestolarla geçiştirmeye çalışmıştır. Fakat Türk ordusu işgali kesinlikle kabullenmeyip topyekün savaş için teşkilatlanmaya başlamış ve bu amaç doğrultusunda Batı Anadolu Bölgesi'ne birçok değerli komutan görevlendirmiştir. Bu görevlendirilenlerden birisi de genç ve cesur kumandan Albay Bekir Sami (GÜNSAV) Bey'dir¹⁹⁸.

Batı Anadolu Kuva-yı Milliye hareketlerinin ilk önderlerinden olan Albay Bekir Sami Bey, 1879 yılında Bandırma'nın Haydar köyünde dünyaya geldi. Babası Kafkasya'dan Anadolu'ya göç eden Çerkez beylerinden GUBZEÇ (Muharip Kumandan) Hasan Bey ve annesi Ayşe Hanım'dır. Aile adları ZARUKHUE (ZARAKO)'dur. Orta öğrenimini Bursa Askerî Lisesinde tamamlayarak 1896 yılı sonlarında İstanbul'daki Harp Okulu 1 nci sınıfına piyade olarak naklolan Bekir Sami 1 nci sınıfı 37 nci, 2 nci sınıfı 33 ncü sırada bitirmiş ve 17 Ocak 1900 tarihinde, 421 öğrenci arasından 17 nci olarak mülazım-ı saniliğe (teğmen) nasbedilmiştir. Bekir Sami Bey'in 421 öğrenci arasında 17. inci olarak mezun olması onun başarılı bir öğrenci olduğunu göstermektedir. Nitekim o yıllarda Harp Okulu'ndan mezun olanların ilk 40'a girenleri Erkan-ı Harbiye'ye (Harp-Akademisi - Kurmay Okulu) ayrılıyordu¹⁹⁹.

Bekir Sami, Erkan – ı Harbiye'den 4 Kasım 1902 tarihinde mümtaz Yüzbaşı olarak mezun olduktan sonra 6 Aralık 1902'de 4 ncü Ordu emrine,1904'te 57 inci Alay 1 nci Tabur 3 ncü Bölük Komutanlığına, 4 Mayıs 1906'da Erzincan Harp Okulu Topografya Öğretmenliği Yardımcılığına, 30 Kasım 1908'de Erzurum Askerî Lisesi Matematik Öğretmenliğine, 12 Eylül 1909'da 4 ncü Ordu 8 inci Tümen Kurmay Heyeti Mülhakilığına, 3 Nisan 1910'da İstanbul Harp Okulu Topografya Öğretmenliğine, 15 Temmuz 1911'de 13 ncü Kolordu Kurmay Heyeti Mülhakilığına, daha sonra 70 nci Alay 2 nci Tabur Komutanlığına, 16 Mayıs 1912'de 6'ncı Kolordu 16 ncü Tümen Kurmay Başkanlığına, 5 Ağustosta Harbiye Nezareti Makam Emir Subaylığına, 28 şubat 1914'te Satın Alma Komisyonu Başkanı olarak Almanya'ya, 7 Eylül 1914'te 5 nci Kolordu Kurmaylığına, 15 Eylül 1914'te 43 ncü Alay Komutanlığına, 21 Ocak 1915'te 5 nci Kuvve-i Seferiye (52 nci Tümen) Komutanlığına (Irak Cephesi'nde) atandı²⁰⁰.

¹⁹⁸Ramazan Gökçimen, "Milli Mücadelede Albay Bekir Sami Günsav", *Jandarma Eğitim Dergisi*, Sayı 39, Ankara, 2006, s.34.

¹⁹⁹Muhittin Ünal, *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, İstanbul, 2002, s.15

²⁰⁰Muhittin Ünal, *a.g.e.*, s.16.

9 Ağustos 1917'de Çatalca Savunma Hattı Komutanlığına, 11 Nisan 1918'de ihracat ve Siparişler Daire Başkanlığına, 20 Mayıs 1919'da 56 ncı Tümen Komutanlığı ve 17 nci Kolordu Komutan Vekilliğine, 25 Haziran 1920'de Batı Cephesi Komutanlığının kurulması üzerine 20 nci Kolordu Komutanlığına, 4 Eylül 1920'de Muğla ve Antalya Havalisi Komutanlığına atandı. (Daha sonra Sovyet Rusya'ya gönderilen heyete Kuzey Kafkas Askerî Mümessili olarak katıldı.). 6 Haziran 1922'de 6 ncı Depo Alay Komutanlığına atanan Albay Bekir Sami Bey, 1924'te emekli oldu²⁰¹.

2. Milli Mücadele Dönemi Bekir Sami Bey'in Faaliyetleri

Hayatı ve Millî Mücadele öncesi askerî görevleri bu kadar çeşitli olan Bekir Sami, bu görevlerde büyük tecrübeler kazandı. Albay Bekir Sami Bey, İzmir'in 15 Mayıs 1919 tarihinde Yunanlılarca işgal edilmesi ile birlikte, başsız kalan ve dağılan orduyu toparlamak ve yöre halkın Millî Mücadele'ye teşvik etmek amacıyla, Genel Kurmay Başkanı Cevat Paşa (ÇOBANLI) ve Rauf Bey (ORBAY) tarafından Ege Bölgesi'nde bulunan 56 ncı Tümen Komutanlığına asaleten atandı. Aynı zamanda 17 inci Kolordu Komutanlığına da vekaleten 20 Mayıs 1919 tarihinde tayin edilmiştir²⁰².

Albay Bekir Sami Bey, tayin edildiği birliğe katılmak için yaveri Yüzbaşı Selahattin (YURTOĞLU) ile birlikte 21 Mayıs 1919 tarihinde, İstanbul'dan, Gülnihal Vapuru ile Bandırma'ya (Oradan da Manisa'ya geçmek üzere) hareket etmiştir. Aynı günün akşamı Bandırma'ya ulaşan Albay Bekir Sami Bey, Harbiye Nezaretine ve Bandırma'daki 61 inci Tümen'e, geldiğini yazıyla bildirmiştir. Manisa'ya tren olmadığı için Bandırma'da konaklamıştır²⁰³.

22 Mayıs 1919 sabahı Bandırma sokaklarında halk tarafından işgale karşı yeterince direnç gösterilmediğini gören Albay Bekir Sami Bey, ivedilikle yerli Rumlar tarafından asılmış olan bayrakları toplatarak Bandırma halkına hitaben bir konuşma yapmış ve onları, bölgede millî mukavemet oluşturmaları konusunda harekete geçirmiştir.

23 Mayıs 1919 tarihinde, daha önce bu bölgeye gönderilen Albay Kazım (ÖZALP) ile buluşarak, birlikte Manisa'ya gitmek üzere trenle yola çıkmışlardır. Aynı günün akşamı Balıkesir'e gelen Bekir Sami Bey ve kfilesi, buradan Manisa'nın işgal

²⁰¹ Muhittin Ünal, *a.g.e.*, s.18.

²⁰² Ramazan Gökçimen, *a.g.e.*, s.35.

²⁰³ Ramazan Gökçimen, *a.g.e.*, s.36.

edilmek üzere olduğunu öğrenmişlerdir. Bunun üzerine Manisa'da Yunanlılarca tevkif edileceğini düşünerek oraya gitmekten vazgeçen Bekir Sami Bey, telgraf merkezi bulunan ve Manisa'ya yakın olan Akhisar'a gitmeye karar vermiştir. 24 Mayıs 1919 sabahı heyeti ile birlikte Akhisar'a gelen Albay Bekir Sami Bey, istasyonda kendisini karşılamaya gelen halkı bezgin ve tedirgin bir durumda görmüş, bunun üzerine hemen Kaymakamlıkta Akhisar'ın ileri gelenlerini toplayıp halen işgal edilmemiş olan Akhisar'ın halkını, Yunanlılara karşı kuvvet oluşturmaları konusunda harekete geçirmek için bir konuşma yapmıştır.

Fakat Akhisar'lılardan beklediği oranda bir tepki alamamıştır. Bunun üzerine kafiye bulunan Kazım Bey, başarısız olacaklarını düşünerek İstanbul'a geri dönmeye karar vermiştir. Ancak Albay Bekir Sami Bey, mücadelesine devam etmiş ve Bandırma'daki gibi burada da Kuva-yı Milliye ruhunu oluşturma yönünde başarılı olmuştur.

Bekir Sami Bey, hiçbir zaman zorluklar karşısında yılmamış, önüne çıkan engeller karşısında pes etmemiştir. 24 Mayıs günü Albay Bekir Sami Bey, Manisa'nın her an Yunanlılarca işgal edilebileceği endişesiyle, Manisa'da bulunan 17 inci Kolordunun silah, mühimmat ve cephaneliğinin daha emniyetli bir bölge olan Salihli'ye nakledilmesi için Manisa Mevki Kumandanı Ahmet Zeki'ye bir telgraf çekmiştir. Fakat Ahmet Zeki, bu telgrafa verdiği cevapta, askerlerinin çoğunun firar etmiş olması sebebiyle malzemenin tamamen sevkinin mümkün olmadığını; ancak, mevcut subay ve erlerle birlikte, kullanılabilen top, makineli tüfek, hafif silah ve yürüyebilecek durumdaki hayvanları götürmeye çalıştıklarını, bunun da İngiliz Mümessili tarafından engellenerek bu malzemelerin şehre geri götürüldüğünü bildirmiştir.

Ertesi gün (25 Mayıs 1919) Manisa, Yunanlılar tarafından, güçlü bir mukavemetle karşılaşmadan işgal edilmiş ve Bekir Sami'nin çok güvendiği ve büyük ümitler başladığı Manisa cephaneliği ile buradaki toplar Yunanlıların eline geçmiştir. Bekir Sami Bey yine ümitsizliğe kapılmamış; mücadeleye yılmadan, ama başka yollar arayarak devam etmiştir²⁰⁴. 17 nci Kolordunun Manisa'nın dışında önemli bir erzak ve cephane deposunun bulunduğu başka bir yer de Bergama'ydı. Albay Bekir Sami Bey, 25 Mayıs 1919 tarihinde Bergama'daki Mülazım- 1 Evvel (Üsteğmen) Nuri Efendi'ye

²⁰⁴ Ramazan Gökçimen , *a.g.e.*, s.36.

bir telgraf çekmiş; telgrafında Nuri Efendi'ye elindeki mevcut silah ve mühimmatın bir kısmını Ayvalık Mevki Komutanına, Soma Askerlik şubesine ve lazım olduğu zaman Müdafaa- i Milliye için kullanılmak üzere emin yerlere dağıtması emrini vermiştir. Akhisar'daki faaliyetlerini tamamlayan Albay Bekir Sami Bey, 27 Mayıs 1919 günü Akhisar'dan Salihli'ye gitmek üzere Yüzbaşı Rasim, Yüzbaşı Selahattin, iki asker ve üç Jandarma ile yola çıkmış, ertesi gün öğleden sonra buraya ulaşmıştır²⁰⁵.

Bekir Sami Bey, Salihli'deki zamanının büyük bir bölümünü, işgal edilen Ayvalık'ta Kuva- yı Milliye ruhunu oluşturmak için burası ile yazışmalar yapmaya ayırmıştır. Burada da daha önceki yerlerde olduğu gibi Harbiye Nezareti ve EHUR (Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti – Osmanlı Genel Kurmay Başkanlığı) ile irtibat halindedir. Bekir Sami Bey, Salihli'de iken Manisa'dan Jandarma Tabur Komutanı Mehmet Fehmi imzasıyla bir telgraf almıştır.

Telgrafta Mehmet Fehmi Efendi, “işgalden sonra Jandarma Birliğinin dağılmadığını ve Manisa'da kalarak faaliyetlerine devam ettiğini, İzmir ve Manisa'daki birliklerden hayvanları ile birlikte firar edenlerin çevredeki jandarmalarca yakalandıklarını, bunları nereye teslim edeceklerini sorarak bundan sonraki verilecek her türlü emrin yerine getirileceğini” bildirmektedir. Bekir Sami Bey de cevaben çektiği 29 Mayıs 1919 tarihli mesajında, “Elinizdeki mevcut mevad- ı (fazla) iaşeyi trenle Balıkesir'e nakle çalışınız.” emrini vermiştir. Salihli'deki faaliyetlerini bitiren Albay Bekir Sami Bey, 29 Mayıs 1919 günü öğleden sonra trenle Alaşehir'e gitmiştir. Aynı gün ulaştığı Alaşehir'de hemen Askerlik şubesine giderek burada Kaymakam, Askerlik şube Başkanı, Jandarma Komutanı ve Alaşehir Askerî İaşe Komisyonu Başkanı ile görüşmüş ve şehrin durumu hakkında bilgi almıştır. Aldığı bilgiler doğrultusunda, ertesi günü (31 Mayıs 1919) Alaşehir'in ileri gelenlerini çağırılmış ve onlarla Müdafaa -i Millî esaslarını konuşmuştur.

Alaşehir'in ileri gelenlerinin, Müdafaa-i Milliye için hazır olduklarını fakat silahlarının olmadığını belirtmeleri üzerine, Albay Bekir Sami tarafından 100 adet silah temin edilmiş ve Alaşehir'de 100 kişilik bir Kuva-yı Milliye oluşturulmuştur²⁰⁶. Bekir Sami Bey, Alaşehir'de kaldığı 29 Mayıs - 3 Haziran 1919 tarihleri arasında Askerî makam EHUR ve Harbiye Nezareti'yle yazışmalar yapmış, Bergama Mevki

²⁰⁵ Ramazan Gökçimen , *a.g.e.*, s.37

²⁰⁶ Enver Konukçu, *a.g.e.*, s.33.

Kumandanı'na mesajla emirler vermiş, en önemlisi de Mustafa Kemal Paşa ve Konya'daki 2 nci Ordu Müfettişi Cemal Paşa'yı telgrafla bölgedeki durum hakkında bilgilendirmiştir. Bekir Sami Bey, 31 Mayıs 1919 tarihinde gönderdiği telgrafta Mustafa Kemal Paşa'ya o tarihe kadar ilerlemiş olan Batı Anadolu'daki Yunan işgallerini, Osmanlı ordusunun durumunu, bölgedeki Rumların durumunu, mahallî ve mülki idarelerin Heyecan-ı Milliyeyi söndürmek için birbirleriyle nasıl yarıştıklarını anlatmış ve bölgedeki olayları açık bir şekilde rapor etmiştir²⁰⁷. Bekir Sami Bey Alaşehir'de Millî Direniş hareketlerini oluşturmakla uğraşırken Mustafa Kemal paşa da Havza'da Millî Kurtuluş faaliyetlerine başlamış bulunuyordu. Alaşehir'deki çalışmalarını tamamlayan Bekir Sami Bey, 3 Haziran 1919'da Alaşehir'den ayrılarak aynı gün, uzun bir zaman (3-17 Haziran 1919) Millî Mücadele çalışmalarını yürüteceği yer olan Eşme'ye gelmiştir²⁰⁸. Eşme'yi tercih etmesinin ve burada uzun bir süre kalmasının sebebi Eşme'nin tren yoluna uzak olması ve bundan dolayı tehlikeye maruz kalmaması, Eşme Müftüsünün Millî Mücadele'ye taraftar ve çevrede nüfuzlu biri olması aynı zamanda Eşme'nin Rum nüfusuna sahip olmamasıdır²⁰⁹. Bekir Sami Bey için, Batı Anadolu'daki direniş hareketlerinin ortaya çıkmasındaki rolü bakımından Eşme, bir dönüm noktası niteliğindedir. Eşme'de bulunduğu süre içerisinde, beraberinde bulunan 68 nci alay'ın 1 nci Taburu'nu takviye etmekle uğraşmıştır.

Ayrıca Eşme, Kula, Salihli, Alaşehir, Gördes, Uşak ve Demirci'den yeni Kuva-yı Milliyeciler toplamıştır. Burada kendisine büyük bir bilgi akışı gelmeye başlamış ve 3 Hazirana kadar geçen 11 günlük süre içerisinde, gönderdiği 44 telgrafa karşılık 29 telgraf gelirken; Eşme'de kaldığı 14 günde, gönderdiği 34 telgrafa karşılık 62 adet telgraf almıştır.

Bu da gösteriyor ki, Albay Bekir Sami, Batı Anadolu'da yürütülen Millî Mücadele hareketinin merkezi konumundadır. Albay Bekir Sami Bey, Eşme'deki faaliyetlerini tamamladıktan sonra, 17 Haziran 1919 sabahı, yanında 15 subay ve 30 askerle birlikte Kula'ya hareket etmiştir. Kula'da, daha önceden yaptığı çalışmalar ve yazışmalar neticesinde millî kuvvet oluşturmak için büyük bir faaliyetin başladığını görmesi üzerine çok mutlu olmuştur. Kula'da kaldığı 4 günlük süre içerisinde,

²⁰⁷ Ramazan Gökçimen , *a.g.e.*, s.38

²⁰⁸ İlhan Selçuk, *a.g.e.*, s.87.

²⁰⁹ Ali Sarıkoyuncu, *Millî Mücadelede Din Adamları*, C.2, s. 251.

Salihli'de oluşturmak istediği Millî Kuvvetler için Alaşehir, Eşme ve Uşak ile sürekli yazışmalar yapmıştır. Bu bölgedeki çalışmalarını başarıyla tamamlayan Bekir Sami Bey, 14 ncü Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa'nın Soma'dan gönderdiği 20 Haziran 1919 tarihli telgrafıyla birlikte, Bursa'daki Tümen'in başına geçmek üzere 21 Haziran 1919'da Bursa'ya hareket etmiş ve 21 Mayıs 1919 tarihinde başladığı Batı Anadolu'daki Kuva-yı Milliye'yi oluşturma çabalarını, 21 Haziran 1919 tarihinde başarıyla sonuçlandırmıştır.

15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in Yunanlılarca işgal edilmesinden sonra, Manisa'da bulunan 17 nci Kolordu'nun mühimmat ve cephaneliğini daha emniyetli bir bölgeye çekmek, ayrıca Ege Bölgesi'ndeki dağılan orduyu toparlamak amacıyla; 56 ncı Tümen Komutanlığına ataması yapılan Albay Bekir Sami Bey, 25 Mayıs 1919 tarihinde Manisa'nın işgal edilmesi üzerine bu bölgede Kuva-yı Milliye ruhunu oluşturma yönünde büyük çabalar sarf etmiş ve bunda başarılı da olmuştur. Albay Bekir Sami Bey, Anadolu'ya çıktığı; 21 Mayıs 1919 tarihinden Bursa'ya hareket etmek üzere Kula'dan ayrıldığı, 21 Haziran 1919 tarihine kadar olan süre içerisinde Bandırma, Akhisar, Salihli, Alaşehir, Eşme ve Kula'da Millî Mücadele'yi teşvik etmiş; Bergama, Ayvalık, Ödemiş, Denizli, Uşak, Gördes, Aydın ve Manisa Bölgelerinde ise yazışmalarla Millî ruhu oluşturmaya çalışmıştır²¹⁰.

Millî Mücadele'nin ilk safhasında ve henüz başlangıç aşamasında, birçok kişinin çeşitli tereddütler ve çekinceler taşıdığı bir zamanda Bekir Sami Bey gibi yürekli bir kişinin ortaya çıkışı, Türk Millî Mücadelesi için büyük bir şans olmuştur. Harbiye'den aldıkları eğitimin bir yansıması olarak düşman çizmesi altında yaşamaktansa gerekirse ölmeyi yeğlemek, Bekir Sami Bey gibi adlarını Türk tarihine altın harflerle yazdıranların ilkesi olmuştur. Türk Dünyası gazetesinin 27 Ekim 1919 tarihli sayısında "Millî Hareketi İdare Edenler" başlıklı yazı dizisinde biyografisi anlatılmış Millî Mücadele kahramanı bu büyük şahsiyet, 9 Eylül 1934 tarihinde vefat etmiştir.²¹¹ Öldüğünde cebinden 9 lira çıkmıştır. Ölene kadar çalıştığı T.C.D.D. tarafından cenazesi Karacaahmet Mezarlığında defnedilmiştir. Sonradan T.C.Devlet mezarlığına silah

²¹⁰ Bergama, Ayvalık, Ödemiş, Denizli, Uşak, Gördes, Aydın Ve Manisa'ya Çektiği Telgraflar. Bkz. Hamdi Gürler, *a.g.e.*, s.105.

²¹¹ Ramazan Gökçimen, *a.g.e.*, s.38.

arkadaşlarının yanına nakledilmiştir.²¹² Bugün, kahramanlık ruhunu kazandığı ve mezun olduğu Harbiye’de (Kara Harp Okulu), büstü dikilen İstiklal Harbi Komutanları arasında saygın yerini almıştır²¹³.

IV. MADANOĞLU MUSTAFA BEY VE FAALİYETLERİ

Yunan ordularının İzmir’i işgal etmelerinden kısa bir süre sonra Eşme’deki Milli Mücadelenin çekirdek kadrosu oluşmuştu. Hacı Müftü başkan, Belediye Reisi Kara Yunus Efendi başkan vekiliydi, üyelerse Elvanlar köyünden Çataloğlu, Hacı İbrahim oğlu Hakkı Efendi, Hacı Rüştü ve oğulları, Kolonkaya köyünden Nizam oğluydu. Kıranköy’den Madanoğlu Mustafa Efendi’yi de daha önce kazada tahsildarlık yaptığından para pul işlerini iyi bilir düşüncesiyle çekirdek kadronun içerisine dahil edilmiş Kuva-yı Milliye’nin para kasası, sandığı görevi verilmişti. Daha sonraki günlerde Madanoğlu Mustafa Efendi Sandık Mustafa Efendi diye çağrılır olmuştu.(o sıralarda veznedarlık yapanlara sandık deniyordu.)

Yunanlıların Alaşehir ve Salihli’yi işgal etmelerinden sonra Ağılı Boğazını geçip, Eşme’ye ulaşmaları bir iki gün sürecekti. Bunun üzerine Belediye Reisi Kara Yunus Efendi Kuva-yı Milliye çalışanlarını çağırarak gizli bir toplantı düzenledi. Son durumlar üzerine konuştukları bu toplantı sonrası strateji belirlediler. Karşı hücum yapmanın intihar olacağı düşüncesi ve Kuva-yı Milliye karşıtlarının kendilerini ihbar edecek olmaları ve halkı gelecek olan Yunan askerine karşı konulmadığı takdirde zulüm etmeyeceklerine inandırmış olmaları, bir kısmının Eşme’yi terk etmeleri gerektiğini, diğerlerinin ise Eşme’de kalıp Yunan ve taraftarlarının durumlarını bildirmeleri gerektiği hususunda karar kıldılar. Anadolu’nun içlerinde ki direnişçilere katılıp Milli Mücadeleyi bu şekilde sürdüreceklendi.

Madanoğlu Sandık Mustafa Eşme’de tahsildarlık yaparken topladığı paraları kılıfına uydurup yediği söylentilerinin ayyuka çıkması üzerine görevinden alınmıştı. Eşme’de Kuva-yı Milliye teşkilatı kurulurken bizzat Hacı Müftü tarafından teşkilata alınmış, muhasebe işinde tecrübeli olduğu için teşkilatın kasası, sandığı görevi verilmişti.

²¹² Muhittin Ünal, *a.g.e.*, s.469

²¹³ Ramazan Gökçimen, *a.g.e.*, s.38.

1920 yılı Temmuz ayında Yunanlılar Eşme'yi işgal ettiler. Eşme'ye ilk giren Yunan süvarilerinin önünde elinde Yunan bayrağı taşıyan adamı Eşme'liler hemen tanıdılar. Bu eski hükümet tahsildarı ve Kuva-yı Milliye'nin eski sandık tahsildarı Madanoğlu Sandık Mustafa'ydı.

Celal Bayar yazdığı eserinde Madanoğlu Mustafa hakkında "Madanoğlu Eşme ilçesinde Kuva-yı Milliye kurulduğu ilk anlarda bu kurulun tahsildarı olmuş, topladığı paraları alıp İzmir'e kaçmıştır"²¹⁴ diyor.

Kuva-yı Milliye çalışanları Madanoğlu'nun toplanan paraları zimmetine geçirdiğini öğrendiler. Madanoğlu'nun yaptığını davaya, halka ve vatan'a ihanet olarak değerlendirdiler. Hainlerin cezası hemen verilmeliydi. Çıplak lakaplı bir Jandarmayı Madanoğlu'nu öldürmesi için görevlendirdiler. Çıplak, Madanoğlu'nun akrabalarının kendisine kötülük yapmalarından korkarak Madanoğlu'nun yanına gidip;

"Mustafa Efendi! Beni seni öldürmem için görevlendirdiler. Ben sana kıyamadım, seni öldürmediğim duyulunca başkasını gönderirler, sen kaç git buralardan."

Madanoğlu bu sözler üzerine derhal Alaşehir'e kaçtı. Oradan İzmir'e geçti. Yunanlılarla anlaşıp, Yunan birlikleri Eşme'ye girerken onlara mihmandarlık yapıp elinde Yunan bayrağı sallamıştır²¹⁵.

Madanoğlu'nun ihanetlerine yeni halkalar ekleyip, Yunan askerlerine mihmandarlık yapması herkesi şok etmişti. Olayın iç yüzünü bilmediklerinden dolayı onu öldürmesi için görevlendirdikleri Çıplak'a sitem edip öldüremediği için hayıflanıyorlardı.

Kuva-yı Milliye için çalışanlara büyük bir kin taşıyan Madanoğlu Mustafa, ilk iş olarak Eşme'de kalması uygun görülen Kuvayı Milliyecileri bunlar çetecidir diye Yunanlılara ihbar etti. Eşme Kaymakamı Şevki Bey'i "Türk çeteleri ile haberleşiyor" diyerek tutuklatmış ve hunharca katledilmesine sebep olmuştur²¹⁶.

Yunanlılar kendilerine hizmet ettiği için Madanoğlu Mustafa'yı Eşme'ye kaymakam yaparak ödüllendirdiler. Halk ve memurlar üzerindeki otoritesini pekiştirip, nüfuzunu sağlamlaştırmak için kardeşi Mehmet Efendi'yi Eytam müdürü (yetimlerin paralarını muhafaza ve işletme memuru), kardeşinin oğlu Mustafa Bey'i Mal müdürü,

²¹⁴ Celal Bayar, *Bende Yazdım*, C.8, s.242.

²¹⁵ Turgut Üzümlü, *a.g.e.*, s.47.

²¹⁶ Celal Bayar, *Bende Yazdım*, C.8, s.242.

amcası Lütfü Bey'i Güre bucağı tahsildarı tayin etmiştir. Her biri para ile alakalı bu memurluklara akrabalarını ataması ilginç bir husustur.

Madanoğlu Mustafa Bey Kuva-yı Milliye'nin peşini bırakmayacağını bildiği için maaşlı olmak üzere Davalı Eşkîya Kıbık, Alahabalı Köyünden Eşkîya Çinislî ve Eşkîya Osmancık'ın adamlarından oluşan yaklaşık yüz kişiyi koruma olarak tuttu. Madanoğlu korkusunda haklıydı. Çünkü Kuva-yı Millîyecilerin peşini bırakmayacağını biliyordu. Bir süre sonra Hacı Müftü kaymakamlığı bırakması ve Eşme'yi terk etmesi hususunda Madanoğlu'na haberler göndermeye başlamıştı.

Madanoğlu Kuva-yı Milliye çalışanlarının tehditlerine aldırış etmedi ve merkezi Güney Köy istasyonu olan Papa Yorgi adında ki Yunanlı Kumandan ile iş birliği yaptı. Bu suretle Eşme ilçesini idaresi altında tuttu²¹⁷. Kuva-yı Millîyeciler Madanoğlu'nun ihanetlerinden istihbarat ağı sayesinde anında bilgi alıyorlardı ve sonunda onu öldürmek için harekete geçtiler. Hacı Müftü'nün kumandasında ve Boyalı köyünden Necip Ağa'nın kılavuzluğunda gece yarısı Madanoğlu'nun köyü Kıranköy'e yaklaştılar.

İki ayrı Müfrezeyle baskın yapacaklardı. Müfrezenin biri Madanoğlu'nun evini basıp, çetesiyle birlikte yok edecekti diğer Müfreze ise aynı saatlerde Elvanlar istasyonunu basacak ve orada bulunan Yunan askerlerini savunmada bırakıp, Madanoğlu'na yardıma gitmelerini engelleyecekti. Birinci Müfreze Madanoğlu'nun evinin etrafını sardı ne yazık ki, Madanoğlu o gece eve gelmemişti²¹⁸. Eşme'de kalmıştı şans ondan yanaydı. Hacı Müftü ve Müfrezesi Madanoğlu'nun oğlu Nuri Bey'i yanlarına alarak geri çekildi.

Madanoğlu'nu öldürmek için baskın düzenleyen Hacı Müftü ve Müfrezesi yanlarında kaçırdıkları Nuri Bey'le birlikte hiç durmadan Kütahya'ya kadar geldiler. Nuri Bey'i kaçırmalarının sebebi Madanoğlu Mustafa'ya gözdağı verip, her istediğimiz an seni bulabiliriz mesajı vermektir. Necip Ağa, babasının bütün ihanetlerinin vebalini oğluna ödetirler diye Nuri Bey'e acıdı Kütahya'ya varduktan birkaç gün sonra kaçmasına yardımcı oldu Nuri Bey kaçırılmaz Eşme'ye doğru yola çıktı.

Yaşanan bu olaylar üzerine Madanoğlu'nun Kuva-yı Millîyecilere karşı kini daha da artmıştı. Kaymakam Madanoğlu etrafına topladığı çetelerle Kuva-yı Milliye'ye karşı saldırılar düzenledi.

²¹⁷ Turgut Üzüm, *a.g.e.*, s.48.

²¹⁸ Turgut Üzüm, *a.g.e.*, s.48.

Yunan işgal bölgesindeki şimendifer hattını bozmak ve köprüleri tahrip etmekle görevlendirilmiş Kuva-yı Milliye Müfrezeleri, Güneyköy istasyonuna giderken Yunan hizmetinde ki Kaymakam Madanoğlu'nun çeteleriyle karşılaştı ve yaklaşık yedi saat süren bir çatışma yaşandı. Müfrezeye bağlı askerlerden biri yaralandıktan sonra bir çalının ardına saklandı. Aradan geçen bir zamandan sonra oradan geçen çobandan yardım istedi. Çoban askere yardım getireceğine dair söz verip, Takmak köyünden Ömer Hoca'ya haber verdi²¹⁹. Ömer Hoca yaralı askeri bulunduğu yerden aldırıp, tedavisini yaptıktan sonra bağlı bulunduğu Kuva-yı Milliye Müfrezesine teslim etti. Ömer Hoca'nın isteği üzerine Müfrezeye Kumandanı tarafından yaralının teslim alındığına dair bir mektup verildi. Ömer Hoca bu teslim mektubunu saklamıştır²²⁰.

1. Madanoğlu Mustafa Bey'in Yüzellilikler Listesine Alınması

Eşme, 3 Eylül 1922'de Yunan işgalinden kurtulduktan sonra Madanoğlu Mustafa halkın kendisini linç edeceğini düşünerek, korku içinde Eşme'den kaçtı. Kula'da bulunan Türk ordusu karargahına giderek, ordu kumandanına teslim oldu²²¹. Madanoğlu Mustafa oğlu Nuri Bey ile birlikte İstanbul'daki Kule hapisanesine kapatıldı²²².

Madanoğlu Mustafa ve oğlu Nuri Bey'in yargılanmalarına başlandı. Yargılanma süresi zarfında Ömer Hoca'nın Müfrezeye Kumandanından aldığı teslim mektubunu ortaya çıkarmasıyla Madanoğlu Mustafa ve çetesinin Türk ordusuna karşı silah kullandığı kesinleşti²²³. Bunun üzerine Madanoğlu Mustafa suçlu bulunarak, yüzyirmibirinci sırada yüzellilikler listesine konularak Yurt dışına sürgüne gönderildi²²⁴. Madanoğlu'nun oğlu Nuri Bey ise serbest bırakıldı.

Kurtuluş Savaşı sırasında düşman devletler ve İstanbul Hükümetiyle işbirliği yaptıkları gerekçesiyle, 1924'te Türkiye Cumhuriyeti uyuğundan çıkarılan 150 kişiye Yüzellilikler adı verildi. 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması birçok alt anlaşma ve sözleşmenin yanı sıra, genel af yasa ve protokollerini de içeriyordu. Ama istisnai bir hüküm Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine, Kurtuluş Savaşı sırasında İtilaf Devletleriyle ya da İstanbul Hükümetiyle işbirliği yapmış 150 kişiyi af kapsamı dışında

²¹⁹ Turgut Üzüm, *a.g.e.*, s.94.

²²⁰ Celal Bayar, *Bende Yazdım*, C.8, s.242.

²²¹ Celal Bayar, *Bende Yazdım*, C.8, s.242.

²²² İlhami Soysal, *150'likler Kimdiler, Ne Yaptılar, Ne Oldular?*, İstanbul, 1988, s.98.

²²³ Celal Bayar *Bende Yazdım*, C.8, s.242-243.

²²⁴ İlhami Soysal, *a.g.e.*, s.30.

tutma bunların Türkiye'ye girmesini ya da Türkiye'de oturmasını yasaklama hakkı tanıyordu.

Lozan Antlaşması ve buna bağlı af yasaları yürürlüğe girdiğinde söz konusu 150 kişinin adları henüz belli değildi. Yüzellilikler konusu TBMM'nin 16,22 ve 23 Nisan 1924'te ki gizli birleşimlerinde ele alındı. Bakanlar Kurulu 149 kişilik liste hazırlayarak Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e sundu. Onunda listeye bir kişi eklemesiyle Yüzellilikler listesi kesin biçimini aldı ve 1 Haziran 1924'te kararname halinde yayımlandı.

Türkiye sınırları dışına çıkarılmaları kararlaştırılan Yüzellilikler 28 Mayıs 1927'de kabul edilen bir yasa ile yurttaşlıktan çıkarıldılar. Türkiye sınırları içerisinde mülk edinme ve miras devretme hakları ellerinden alındı.

Madanoğlu Mustafa; Saruhan (Manisa) Milletvekilleri Reşat, Ethem , Kemal ve Abidin Ali Beylerin Meclis Başkanlığı'na verdikleri önerge üzerine, 150'likler listesine dahil edilerek yurtdışına çıkarılmıştır. Önergede şöyle denilmektedir:

“Bütün hareketi milliye esnasında Yunanlılarla teşriki mesai ederek birçok hanümanların sönmesine sebebiyet veren Eşme'nin ihrakiyle Uşak'ın iskatına bais olan ve ahvali hakkında mukaddema biddefeat Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa Hazretlerine beyan-ı malumat edilen Eşme'nin Kıranköy Karyesinden Hacı Madanoğlu Mustafa ve Mahdumu Nuri'nin affı umumiden istifade ettirilerek el yevm mevkuf bulunduğu Kule hapisanesinden tahliyesini Kütahya ve Saruhan Havalisi asayişini ehemmiyetle ihlal edeceğinden merkumanın 150 kişilik listesine ithalini teklif ederiz”²²⁵.

Türkiye Büyük Millet Meclisi 16 Nisan 1924 Çarşamba günü yaptığı gizli oturumda Lozan barış antlaşması gereği ilan edilecek Aff-ı Umumi(Genel Af) dışında bırakılacak 150 kişilik Hain listesi üzerinde görüşme yaptı²²⁶. O gün Meclise eski Başbakanlarımızdan Fethi Bey (Okyar) başkanlık etti. Yazmanlıkları da Yozgat Mebusu Avni Bey (Doğan), Kütahya Mebusu Ragıp Bey (Soysal) yaptı. İlk sözü Dahiliye Vekili (İçişleri Bakanı) Ferit Bey (Tek) aldı.

Ferit Bey, çok uzun süren bir konuşma yaptı. Konuşmasının esasında Milli Mücadele yıllarında vatan'a ihanet eden yerli ve yabancı gerek bürokrat gerek

²²⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. 4, İstanbul, 1999, s.461.

²²⁶ Emin Karaca, 150'likler, İstanbul, 2004, s.23.

kumandan gerekse diğer makam ve mevkilerde bulunanlarla çete liderleri ve çete mensuplarıyla yerel halk arasında bulunan şahısların Lozan Antlaşması gereği 150 kişilik af haricinde tutulacak listeden çok daha fazla sayıda olduğu ama 150 kişi ile sınırlandırılması gerektiğini ve bu sınırlandırma yapılırken birçok sorunların çıktığını ve listenin birkaç defa değiştiğinden bahsetti. En son liste hazırlandığında daha önceki listelerde bulunmayanların listeye konulduğunu ancak, bunların zaten yaklaşık 600 kişiden fazla olan hainlerin içinde yer aldığını söyledi. Madanoğlu Mustafa'da ilk hazırlanan listelerde bulunmamasına karşın yaklaşık altıyüz kişiden oluşan genel listede yer almıştır. Madanoğlu Mustafa; Saruhan (Manisa) Milletvekilleri Reşat, Ethem, Kemal ve Abidin Ali Beylerin Meclis Başkanlığına verdikleri önerge üzerine listenin son haline eklenmiş ve 121. sırada vatan haini ilan edilmiştir²²⁷.

Emekli Korgeneral Cemal Madanoğlu, Madanoğlu Mustafa'nın ilk eşinden olma oğludur. Cemal Madanoğlu emekli olduktan sonra kaleme aldığı "Anılar" adlı kitabında babası hakkında şu şekilde yazmaktadır.

"Madanoğlu Mustafa Bey, Eşme'de kendi hayatını fırtınalar içinde yaşıyor. Karakter olarak atak ve becerikli bir kişidir. Bu karakteri 150'lik sıfatıyla kendisine çok yarıyor ve hayatını kazanmasına dayanak oluyor.

Peki, nasıl oluyor da Madanoğlu Mustafa Bey Bulgaristan'a sürülüyor. Yunan İzmir'i işgal ettiği gibi Mustafa Kemal Paşa'dan askerlik şube reislerine emirler geliyor.

Şube müdürleri Kuva-yı Milliye için yardım komiteleri kuruyor.Eşme Kuva-yı Milliye yardım komitesinin başkanlığına babam Mustafa Bey getiriliyor. Komite köylerden para topluyor, Anadolu'ya yolluyor. Babam toplanan paralardan 415 altının deftere geçirilmediğini saptıyor. Babama karşı olanlar Çerkez Ethem'e haber salıyorlar.

Madanoğlu Mustafa Bey Kuva-yı Milliye komitesinin başında, Kuva-yı Milliye için toplanan paraları Anadolu'ya göndermiyor, yiyor²²⁸."

Emekli Korgeneral Cemal Madanoğlu babasına yöneltilen suçları bu şekilde kabul edilemez ve iftira olduğunu savunuyor. Babası Madanoğlu Mustafa'nın Yunan Kaymakamlığı yaptığı konusunda da şu şekilde yazıyor:

²²⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. 4, İstanbul, 1999, s. 434.

²²⁸ Cemal Madanoğlu, *Anılar 1911-1953*, İstanbul 1982, s.42.

“Yunanlılar Eşme’ye yaklaştıklarında çıkan çatışmalar sonucunda Kaymakam (Kara Yunus Efendi) kaçıyor. Madanoğlu Mustafa Bey Eşme’de kaldığı için halk mazbatasıyla Kaymakam seçiliyor. Yunan geldiğinde o kargaşa içinde babamı Kaymakam olarak buluyor²²⁹.”

Cemal Madanoğlu babasının ihanet ettiğine dair iddiaları yalanladığı gibi babası Madanoğlu Mustafa’nın Kuva-yı Milliye için çalıştığını söylüyor.

“Babam kardeşi Madanoğlu Mehmet’le ilişkisini sürdürüyor. El altından Kuva-yı Milliye’ye yardım ediyor. Bazı cephanelikleri havaya uçurtuyor. Yunan bunun farkına varınca babamı tutuklayıp İzmir’e götürüyorlar²³⁰”.

29 Haziran 1938’de kabul edilen 3527 sayılı Af Kanunu ile Yüzellilikler de bağışlandı. Ama bu kişilere eski memuriyetlerinden dolayı emeklilik maaşı bağlanmaması ve sekiz yıl süreyle kamu hizmetine girmemeleri öngörüldü. Ayrıca gerek görülürse yurttaşlıktan yine çıkarılabileceklerdi. Af Kanunu’ndan sonra Yüzelliliklerin bir bölümü Türkiye’ye döndü. Madanoğlu Mustafa’da yurda dönen Yüzelliliklerin arasındaydı²³¹.

²²⁹ Cemal Madanoğlu, *a.g.e.*, s.44..

²³⁰ Cemal Madanoğlu, *a.g.e.*, s.48.

²³¹ Emniyet Genel Müdürlüğü, “150’likler”, *Emniyet Müdürlüğü Polis Dergisi*, Ankara, 1998, s.6.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜZENLİ ORDUNUN MUHAREBELERİ VE EŞME'NİN KURTULUŞU

I. DÜZENLİ ORDUYA GEÇİŞ

23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulduktan yaklaşık üç ay sonra, Kuva-yı Milliye yerine düzenli ordu kurulması yolunda tartışmalar başladı. 1920 Haziran'ı sonlarında başlayan Yunan genel taarruzu karşısında Milli Kuvvetler zaman zaman başarılı mücadeleler verdiler. Yunanlıların İzmir'e çıkmasından 1920 yılı ortalarına kadar olan süre zarfında Yunan kuvvetlerinin Anadolu'nun içlerine kadar ilerleyememesinin belki de tek sebebi Kuva-yı Milliye oluşumunun başarılarıdır. Bu başarılarla rağmen Yunan ordusu git gide ilerlemeye başlamıştı²³². Çünkü karşılarında direnen Türk kuvvetleri düzenli bir ordu şeklinde değildi. Nitekim 24 Ekim'de yapılan Gediz muharebesinde büyük bir yenilgiye uğradık. Bu yenilgi Ankara'da derin etkiler bıraktı. Mustafa Kemal Paşa; *"Efendiler! Dalgalı ve düzensiz ve komutasız bazı savaşlardan sonra bildiğiniz üzere Gediz'de yenildik"*²³³. diyerek düzenli ordu kurulmasının zamanının geldiğini işaret etmiştir.

Kuva-yı Milliye'nin yapısı ve niteliğinden kaynaklanan bazı sebeplerden ötürü nizami bir birlik gibi disipline edilemiyordu. Emir komuta zincirine pek riayet edilmiyordu. Hatta bu sebepten dolayı bazı düzenli kıtalarda sağlanmış olan disiplinde bozulmak üzereydi. Öte yandan Kuva-yı Milliye'nin büyük bir bölümünü oluşturan Zeybek ve Efelerin taşkın davranışlarda bulunması ve halka eziyet etmesi gibi şikayetler ayyuka çıkmıştı. Bu şikayetler yersiz ya da iftira içeren şikayetler değildi. Birçok Efe ve Zeybek çeteleri başına buyruk hareket ediyor ve yerli yersiz davranışlarda bulunuyordu.

Kuva-yı Milliye ve düzenli ordu hakkında görüşmelerin yapıldığı TBMM'nin gizli ve açık oturumlarında Kuva-yı Milliye'nin bu karakterlerinden sık sık bahsedildi. İstanbul Mebusu Hamdullah Suphi Bey 9 Aralık'ta Mecliste yaptığı konuşmada, Delibaş isyanını bastırmak üzere görevlendirilmiş olan Demirci Mehmet Efe'nin

²³² Nuri Köstüklü, *a.g.e.*, s.213.

²³³ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.2, s.666.

yanında bulunan adamlarının Antalya’da yapmış oldukları mezalimi söz konusu etmiştir²³⁴.

Diğer yandan Kuva-yı Milliye’nin lojistik yönden dezavantaj sağlaması, düzenli orduya geçişi teşvik eden sebeplerdendir. Bir birliğin silah, teçhizat, elbise, personel gibi ihtiyacının düzenli bir şekilde karşılanması, düşman karşısında başarıya ulaştıran en büyük etkenlerdendir. Mustafa Kemal Paşa düzenli orduya geçilmesi ve Kuva-yı Milliye’nin tasfiyesi hususunda fikirlerini uygulama safhasına geçişini şu şekilde anlatıyor;”8 Kasım 1920’de Fuad Paşa Ankara’ya geldi. İstasyonda karşıladım. Paşa’yı omzunda bir filinta olduğu halde Kuva-yı Milliye kıyafetinde gördüm. Genç cephe komutanını bu kıyafete rağbet ettiren fikir ve zihniyet ceryanının ne derece etki yaptığını anlamak için tereddüdemahal kalmamıştı. Aynı günün gecesi İsmet ve Refet Paşa’ları davet ederek yeni vaziyet ve vazifelerini kararlaştırdık. Kendilerine verdiğim kati direktif: Süratle muntazam ordu ve büyük süvari kütlesi vücuda getirmekten ibaretti. Bu suretle 1920 senesi Kasım’ın 8.günü gayr-ı muntazam teşkilat fikrini ve siyasetini yıkmak kararı bilfiil ve tatbik safhasına geçirilmiş oldu²³⁵.”

Bir gün sonra Batı Cephesi Batı ve Güney olmak üzere ikiye ayrıldı.10 Kasım’da Albay İsmet Batı Cephesi 11 Kasım’da Albay Refet Güney Cephesi Komutanlığına atandılar. Böylece düzenli ordu kurulması yönünde ilk adım atılmış oldu. Arkasından da Kuva-yı Milliye’nin tasfiyesine başlandı. Ekim 1920’den itibaren tasfiyesi kolay ve fazla problem yaratmayacak Kuva-yı Milliye müfrezelerini ordu içine alma çalışmaları başladı²³⁶.

II. DÜZENLİ ORDUNUN MUHAREBELERİ

Batı ve Güney cephesi olarak teşkilatlanmaya gidildiği günlerde, Yunan kuvvetleri de saldırılarını sürdürüyordu.06.01.1921’de genel saldırıya geçip, Eskişehir’e doğru ilerleyen düşman kuvvetlerini Albay İsmet komutasında ki Türk kuvvetleri, İnönü mevkiinde karşıladılar. İnönü’de şiddetli çarpışmalar oldu. Yunanlılar 10-11 Ocak gecesi çekilmek zorunda kaldılar²³⁷. Böylece Batı Anadolu’da düzenli ordu ilk zaferini kazanmış oldu²³⁸.

²³⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.1, s.256.

²³⁵ Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, C.2, s.676.

²³⁶ Nuri Köstüklü, a.g.e., s.218.

²³⁷ Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi,Batı cephesi,Ankara,1999, C.II, 3.Kısım, s.216.

23 Mart 1921'de Yunan kuvvetleri tekrar büyük bir taarruza geçtiler. Yunan birlikleri bir kez daha İnönü'ye kadar ilerlediler.27 Mart'ta İnönü muharebesi başladı. Beş gün sürecek olan şiddetli çarpışmanın ilk gününde Türk ve Yunan kuvvetleri bütün cephede temasa geçti.28 Mart'ta İkinci İnönü muharebesi en şiddetli gününü yaşadı.31 Mart'ta Türk kuvvetleri şiddetli bir şekilde karşı saldırıya geçti ve Yunanlılar büyük kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kaldı²³⁹. İsmet Paşa Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta, düşmanın binlerce ölü bırakarak muharebe alanını terk ettiğini bildirdi²⁴⁰. Mustafa Kemal Paşa aynı gün cevaben yazdığı telgrafta "*Siz orada yalnız düşmanı değil, Milletın makus talihini de yendiniz*"²⁴¹ dedi.

Düzenli ordunun aldığı üst üste zaferler halk arasında da büyük sevinç ve mutluluğa sebep olmuş ayrıca münferit bir şekilde savaşmaya devam eden Efe ve Zeybeklerin orduya katılmalarında büyük bir rol oynamıştır. Kuva-yı Milliye Hareketinin tasfiye edilmesini hoş karşılamayan bazı çevrelerin aslında yapılan tasfiyenin halklı olduğunu kabullenmelerine ve düzenli orduyu desteklemek için cephe gerisinde yapılması gerekenlere yardımcı olmalarını sağlamıştır. Aynı dönemlerde Mustafa Kemal Paşa'nın Baş Kumandan oluşu ve Meclis tarafından tam yetkiyle donatılması ilerleyen günlerde büyük bir zaferi doğuracak ve büyük Türk ulusunun kurtuluşuna vesile olacaktı.

26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz'la birlikte Yunan ordusu bozguna uğratılmış ve Büyük Yunan İmparatorluğu hayalini İzmir'de Ege denizine döküleceği bir takip hareketi başlamıştı.

III. EŞME VE ÇEVRESİNDEKİ TÜRK KUVVETLERİNİN ASKERİ FAALİYETLERİ

1. Birinci Ordunun 3 Eylül 1922 Günü Yaptığı Takip Harekatı

Birinci Ordu Komutanı 2 Eylül 1922 muharebeleri hakkında ki raporları kolordulardan geç aldığından durumunu batı cephesi komutanlığına ancak 3 Eylül 1922 saat 01.00 de bildirdi. Takip hareketini pek yakından izleyen Ordu Komutanı, Batı

²³⁸ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.2, s.732.

²³⁹ Nuri Köstüklü, *a.g.e.*, s.231.

²⁴⁰ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.2, s.774.

²⁴¹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.2, s.776.

Cephesi Komutanlığının emrini almadan kolordulara 3 Eylül saat 01.30 da şu emri verdi:

“Ordumuz 3 Eylül gününde takibe devam edecektir.1. ve 2. Kolordular ara hattı: Kışla dağı-Beşkana (Umurbaba) dağı hattıdır, kolordular 3 Eylül akşamı Sirke – Halimli (Dervişli köyünün 3.km. batısı)-Çakal damları -(Güney köy istasyonunun 4.km doğusu) hattına varacaklardır. Kolordular, keşif kollarını yanlardan uzaklara sürerek düşman gerilerinde ki savunma hatlarının Alaşehir, Salihli dolaylarında olup olmadığını öğrenecektir.4. Kolordu Elmadağ bölgesini temizlemeye zayıf birlikleriyle devam edecek tümenleriyle Ulubey doğrultusunda yürüyerek Köseler –Sevindikler bölgesine varacaktır. Menderes Bölge Komutanlığı birliklerini bir an önce Sarayköy civarında toparlayacaktır. 3 Eylül günü Ahmetler köyüne cephe yüklü bir oto kolu gönderilecek ve 1. Kolordu ikmalini buradan yapacaktır. Ordu karargahı 3 Eylül akşamı Takmak’tadır. 2.kolordu telsizini geçici olarak Takmak’ta bırakacaktır”.

Kolordular emrinde bulunan Ordu Ağır Topçu Taburlarının Kolorduları takip etmeleri çok zorlaşmıştır. Ordu Komutanı bunları en uygun yönden yürütülüp lüzumunda kullanılmak üzere hepsini Ordu emrine aldı ve Elvanlar’da 25. Ağır Topçu Alay Komutanının emrine verildi.

Uşakta bırakılan 4.Kolordu Asayiş Taburu esir nakli, kolorduların istihkam ve köprücü bölükleri demiryolu tamiri için Cephe emrine bırakıldı.

Ordu Karargahı bugün(3 Eylül) Takmak’a gitti²⁴².

2. Birinci Kolordunun 3 Eylül 1922 Günü Yaptığı Takip Harekatı

Ordu emrine göre 1. Kolordu 3 Eylül akşamı Sirge-Dervişli ve güneyi hattına varacaktı, Kolordu Komutanı Mürettep Süvari Alayını daha önce Hamidli-Saracık-Dervişli-Aktaş doğrultusuna gönderdi ve imkan bulursa Kula’ya kadar ilerleyerek, düşman gerisinde ki savunma düzenlerini ve Alaşehir-Salihli dolaylarında ne gibi hazırlıklar yapıldığını öğrenmesini istedi. Tümenlerini saat 07.00 de hareket ettirdi. 15.Tümen Sirge’yi, 14.tümen Saracık’ı, 6.tümen Dervişli’yi ve 57.Tümen Kıranköy’ü yürüyüş hedefi vermiştir.

Mürettep Süvari Alayı yolda rastladığı Yunan döküntülerini toplayarak saat 17.30 da Dervişli’ye vardı ve Yunanlıların çekildiği Takmak–Kula yolunu kapattı. Buralarda

²⁴² Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi*, Ankara, 1969, C.II., s.67.

rastladığı Yunan artçılarının, taarruzla bir kısmını imha ve bir kısmını da esir alarak kaçabilenleri takip etti. Fakat alayın hayvanları yorgunluktan yürüyemez olmuşlardı, yedekte Aktaş köyüne kadar varıldı. Köyde insan ve hayvanlar için yiyecek bulunamadığından tekrar Dervişli'ye dönmek ve orada geceleme zorunda kalındı.

15. Tümen Güre'den vadi yoluyla Yenişehir'e kadar ilerledi. Fakat Yenişehir ile Sirge arasında ki yol kısa olmasına rağmen çok kötü olduğundan daha kuzeyden yürümek zorunda kalındı. Öncüsü ile Adana köyünde büyük kısmı ile Ulucak'ta gecelendi.

14.tümen İlyaslı'dan, Camili-Hamidli-Saracık yoluyla hareket etti. Camiliye varıldığında oraya gelen Kolordu Komutanı yolların fenalığından daha fazla yürünemeyeceğine kanaat getirerek tümeni Dereköy'e gönderdi ve orada geceletti.

6.Tümen Oruçlu'dan Cami-Hamidli-Saracık yoluyla hareket etti. Tümenin ilerisinden giden akıncı birliği saat 10.30 da Acıdere (Hamidli doğusundan geçen dere) rastladığı bir Yunan koluna taarruz ederek dağıttı ve bir kısmını da esir aldı. Tümen saat 21.00 da Dervişli köyünde konmaya gitti.

57. Tümen Oruçlu güneyinden Kötüilyaslı - Takmak yoluyla Kıranköy'e hareket etti. Öncüsü ile Takmak'ın 6 km kuzeyine vardığı zaman buradan top sesleri geliyordu. Kasaba yanıyor ve güney batsında zayıf piyade muharebesi oluyordu. Kasabanın kuzey doğu sırtlarında 8.Tümen birlikleri toplu olarak görünmekteydi. Tümen komutanı öncüdeki hücum taburunu süratle Takmak'ın 1,5 km kuzeyinde ki tepeye yanaştırdı ve dağ bataryalarını ileriye aldirdı. Yapılan gözetlemelerde Yunanlıların kasabanın güney-batı tepelerini savunmakta olduklarını (7.Yunan tümeninin, 37.Alayı) ve savunma mevzilerinin güneye doğru uzandığı, Kıranköy doğusundan itibaren kuzeye (Dereköy batı sırtlarına) doğru uzanan sırtlarda da Yunanlıların mevzi aldığı (7.yunan tümeni 22.alayı)görülmüyordu. Tümen komutanı kuzeydeki Dereköy dolaylarına 2.Kolordunun 7.Tümeninin geldiğini öğrendi. Kolorduların birbirine karışmaması için 2.Kolordu Komutanının saat 15.30 da ki ricası üzerine tümeni bekletti.

Saat 17.00 olduğu halde 8.Tümen cephesi karşısında ki Yunan birlikleri hala direniyordu. Bunu gören 57.Tümen Komutanı 8.Tümene yardım maksadıyla iki dağ bataryasını saat 17.30 da mevzie sokarak Yunanlılara yan ateşi açtırdı. Hücum taburunu da 8.Tümenin kuzey yanından taarruza sürdü.

Sarsılan Yunanlılar geri çekildiler. Dereköy dolaylarında 7.Tümen karşısındaki 22.Yunan Alayı da batıya çekildi. Hücüm taburu takibe devam etti, arkadan tümende Kıranköy'e giderek geceyi orada geçirdi.7. Tümenle irtibat vardı.

Kolordu Ağır Topçu Taburu çok çetin ve zorlu bir yürüyüşten sonra 4 Eylül 1922 günü saat 03.00 de Takmak'a varabildi. Kolordu komutanı geceyi Saracık'ta geçirdi. Takmak muharebesinde 250 esir alındığını ve durumunu orduya bildirdi.1.Kolordunun hareket yaptığı Selendi vadisiyle demiryolu arasında ki arazi çok sarp, kayalık, yolsuz ve susuzdu. Havada çok sıcaktı. Erlerin çoğu yalın ayak kalmıştı.

Devamlı muharebe ve yürüyüşler birlikleri çok yormuştu. Bununla beraber subay ve erlerde ki moral çok yüksekti. Her subay ve erin başlıca düşüncesi ve hedefi; istilacıyı boğup yok ederek vatan topraklarını temizlemek, Türk halkını hunharca öldürülmek vahşetinden ve memleketi yakılmaktan kurtarmak için bir an önce İzmir'e girmekti.²⁴³

3. İkinci Kolordunun 3 Eylül 1922 Günü Yaptığı Takip Harekatı ve Eşme Muharebesi

Kolordu Komutanı Ordu emrini almadan,3 Eylül sabahı 7.Tümeni Eşme (Takmak) kuzeyinden Bebekli'ye, 8.Tümeni Takmak'tan Güney köy istasyonuna, 4.tümeni demiryolu boyunca Elvanlar istasyonuna yürüttü. Sol yanı ile Yunanlıları güneyden kuşatmak kolordunun görevi olduğu halde üç Tümeni de demiryolu ve kuzeyinden yürütüyordu. Tümenler hareket edince Ordu emri alındı. İki Kolordu ara hattı dağı-Kolonkaya-Umurbaba dağı tepeler hattı olduğu halde 7.tümeni 1.Kolordu bölgesinden güneye aldırmadı. Yalnız 4.Tümene Cevizlik'in 4.km. doğusundaki İlhan doğrultusunda ilerlemesini emretti.

7.Tümen 3 Eylül saat 06.00 da Düzköy'den Dereköy yolu ile hareket etti. Önde giden takviyeli takip taburu Dereköy doğusunda Yunan artçılarının ateşiyle karşılaştı. Tabur derhal taarruza geçti. Yunanlılar 200 ölü 116 esir bırakarak Dereköy batı sırtlarına çekildiler. Dereköy ve Takmak'ın batı sırtlarını 7.Yunan Tümeninin 22.alayı savunuyordu. Saracık güneyinde 23.alayı, Kıranköy kuzeyinde 5/42. Evzon alayı

²⁴³ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *a.g.e.*, C.2, 6.ncı Kısım, s.69.

(Plastras Müfrezesi) ihtiyatta bulunuyordu.7.Tümen açılarak bu düşman mevzisine doğru taarruza başladı. Muharebe akşama kadar devam etti.

8.Tümen Takmak doğrultusuna hareketle saat 15.00 de Takmak doğu sırtlarına vardığında, ileriye gönderilmiş olan takip müfrezesi (bir tabur, bir dağ top takımı) Takmak kuzeyinde Yunan artçıları ile muharebeye girmiş bulunuyordu.

Saat 10.30 da Söğütlü'den hareket eden Kolordu Komutanı, Kolonkaya köyü sırtlarına çıkarak yaptığı gözetlemede Takmak kasabasının batısının-Elvanlar istasyonunun batısında ki Kemer dağının, Yunanlılar tarafından işgal edilmiş ve bu mevziin önceden berkitilmiş ve dikenli telle engellenmiş olduğunu gördü. 4.Tümen Elvanlar'dan batıya doğru ilerliyordu.7.Tümen daha kuzeyde ise de görülmüyordu ve bu Tümen'den bir haberde alınmamıştı. Saat 15.00 de 57.Tümenin Takmak kasabasının kuzeyine geldiğini ve 7.Tümen kuzeyinde Dereköy dolaylarında bulunduğunu öğrendi. Saat 15.30 da muharebe şiddetlendi. Kolordu komutanı kolordu topçusunun 8.Tümenin emrine verdi ve taarruzun bir an önce sonuçlandırılmasını istedi.

8. Tümen saat 17.10 da Takmak batısına ilerlerken kuzeyde 57.Tümen topçusunun Yunanlılara yan ateş açması ve 57. hücum taburunun da kuzeyden taarruza katılması üzerine Yunanlılar saat 17.45 de bir alayla cephelerini takviye ettiler (Kıranköy'de ihtiyatta bulunan 5/42. Evzon Alayı olması muhtemel).Takmak kasabasının güneyinden 131.Alay kuşatıcı bir şekilde ilerlerken bu sırada Tümene katılan süvari bölüğü de güney açık yandan ileriye sürüldü. İnatla direnmelerine rağmen saat 18.00 de mevzilere girildi. Yunanlılar fazla kayıplar vererek dağınık bir şekilde batıya doğru çekilmeye başladılar. Bu sırada yandan atlı hücum yapan Tümen Süvari Bölüğü 200 e yakın Yunan erini yok ederek çekilmelerini bozguna çevirtti. Kıranköy doğrultusunda takibe devam edildi. Fakat ortalık kararmıştı Yunanlılar da batıya savuşmuşlardı.8.tümen yangın söndürmek için istihkam bölüğünü Takmak'ta bırakarak güney-batıya hareketle saat 21.00 de Ürküden köyüne gelip geceledi.

İstihkam bölüğünün gayretleriyle Eşme (Takmak) kasabasının bir kısmı yangından kurtarılmışsa da kasabada 20 ihtiyardan başka sağ kimse kalmamıştı. Her yerde olduğu gibi Yunanlılar burada da bütün halkı öldürmüşlerdi. Asi Çerkez Ethem'in 300 kişilik çetesi de Takmak muharebesi ve cinayetlerine katılmıştı. Dereköy batı sırtlarından taarruz eden 7.Tümen, karşısında Yunanlıların Kıranköy ve batısına çekilmeleri üzerine takibe geçerek saat 21.00 de Kıranköy'e vardı ve orada geceledi.

4.Tümen 3 Eylül saat 08.00 de hareket etti. Öncü öğleyin Elvanlar istasyonuna vardığında batı sırtlarından topçu ve piyade ateşiyle karşılaştı. Yapılan gözetlemede Kemer dağı doğu yamaçları ve demiryolu güneyi, dikenli tellerle engellenmiş tahkimli bir savunma mevzii görüldü Tümen komutanı öncüde ki 58.alayı cepheden, 42.alayı demiryolu güneyinden Kemer dağında ki Yunan mevziinin güney kanadını kuşatmak üzere taarruzla görevlendirildi. Hücum Taburu orta geride,40.alay sağ geride ihtiyatta idiler. Tümen topçusunun mevzilenerek ateşe başlaması ile 42.alay süratle ilerledi ve tel engelli Yunan mevzilerine kısa bir zamanda hücum ederek ele geçirdi ve oradan yine süratle kuzeye dönerek Kemer dağının güney yamaçlarında ki düşmana taarruza geçti.58.alayda cepheden taarruz ediyordu. Saat 18.00 de Kemerdağı ele geçirildi. Yunanlılar çekilmeye başladılar Tümen takibe devamla Güneyköy istasyonuna kadar ilerledi ve orada geceledi.

3.Kafkas Tümeni 3 Eylül saat 07.00 de Yapardağlar'dan hareket ederek saat 21.00'de Karacaahmet köyüne vardı. Kolordu komutanı, tekmil bağlı birlikler, topçu taburu. Seyyar hastane Takmak'ta geceledi²⁴⁴.

4. Dördüncü Kolordunun 2–3 Eylül Günü Yaptığı Takip Harekatı

2/3 Eylül 1922 gecesini Uşak dolaylarında tarama ile geçiren kolordu - 23.Tümeden Uşak'ta ki esirlerin korunması için bir tabur, 5.Kafkas tümeninden Karacahisar ve Minkarip dolaylarında ki silah ve eşyalarla gereç ve araçları ve Yunan döküntülerini toplamak için bir tabur bıraktıktan sonra hareket etti.3.eylül akşamı 23.Tümen Karakuyu istasyonu kuzey-batısına, 12.Tümen Ulubey'e, 11.Tümen Sevindiklere, 5.Kafkas Tümeni Dutluca'ya, 25.ağır topçu alayı ve kolordu karargahı ile bağlı birliklerle seyyar hastane Köşeler'e vararak gecelediler. Bugün 40 km. yürüyen 5. Kafkas tümeni ile 25.ağır topçu alayı ve kolordu bağlı birlikleri konma yerine gece yarısı varabilmişlerdi.²⁴⁵.

5. Birinci Ordunun 4 Eylül 1922 Günü Yaptığı Takip Harekatı

Ordu komutanı takip hareketına devam için 4 Eylül 1922 saat 05.00 de şu emri verdi:

²⁴⁴ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *a.g.e.*, s.70.

²⁴⁵ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *a.g.e.*, s.71.

“Çekilen düşman Takmak-Elvanlar hattında direnmek istemiş ise de taarruzlarımızla geri atılmışlardır. Takmak ve civarı köyleri kamilen yakılmıştır. Çivril’den gelen 54.Bağımsız Yunan Alayı bu bölgededir.2.ordu 4 Eylül akşamı Eskin – Yenişehir hattına varacak, 5.süvari kolordusu bir tümeniyle Sirke ve diğerleriyle Selendi vadisinden ilerlemektedir.1. ve 2. kolordular büyük kısımlarıyla Gediz vadisinde ki Dereköy-Aktaş-Alihan-Sarıgöl hattına varacaklar, büyük kısımlar daha batıya geçmeyerek emri bekleyecektir. Yalnız bütün cephanede düşmanla temas muhafaza edilecek, kuvvetli müfrezelerle 1.kolordu Mahmutağa Dağını (Kurttepe) ,2.Kolordu Gözlübaba dağını (Cevizli köyünün güneyinde) işgal edecekler. Kula kasabası yakılmasına meydan verilmeden süvari ile ele geçirilmelidir. İki kolordu arasında ki hat Umurbaba dağı – Mantarlı hattı (1.kolorduya dahil) dır.Kolordular düşmanın Alaşehir civarında direnme hazırlıkları olup olmadığını keşfedeceklerdir (Alaşehir kuzey ve doğrusunda Kurttepe-Subaşı-Derbent hattında tahkimatı olduğu haber alınmıştır). 4.Kolordu 4 Eylül akşamı Ahmetler-Kayalı-Ulubey çevresine varacaktı. Menderes bölgesi görevinde değişiklik yoktu. 3.Süvari tümeniyle irtibat önemlidir. Ordu Karargahı 4 Eylül günü Takmak’tadır.”

Ordu bu emriyle bugün kolordulara uzak bir yürüyüş hedefi emri vermiştir.1. ve 2. kolordular verilen hatta 5–10 km. yanaşmış durumda idiler. Yalnız geriden gelen 4.kolordu 2.kolordunun gerisine yanaştırılmaktaydı. Bu tertip Yunanlıların Alaşehir kuzey-doğusunda Kurttepe-Subaşı-Derbent hattını savunacaklarını gerek 1.Ordu komutanlığının gerekse Batı Cephesi komutanlığının ummalarından alınmıştı.

Ordu karargahı bugün akşam Takmak’ta kaldı. Başkomutanlık ve Batı Cephesi karargahları da Takmak’a geldiler²⁴⁶.

6. Birinci Kolordunun 4 Eylül 1922 Günü Yaptığı Takip Harekatı

1.kolordu komutanı ordunun takip emrini almadan önden mürettep süvari alayını Kula ve batısına hareket ettirerek, Alaşehir ve Salihli doğrultularının keşfedilmesini emretti. Saat 07.00 de 15.tümenini Kavacık, 6.tümenini Kula batısı, 14.tümenini Kula doğusu,57.tümenini Başbüyük ve Han bölgelerine varmak üzere yürüyüşe geçirdi. Kolordu karargahı topçu taburu,katar,seyyar hastaneler kolordu bağlı birlikleri Kula’ya iletildi Birlikler hareket ettikten sonra ordu emri geldi.Gerçi ordu emrinde verilen

²⁴⁶ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *a.g.e.*, s.72.

yürüyüş hedefi 10-15 km. kadardı.Fakat ortalık ağırırken erken hareket etmiş bulunan Mürettep süvari alayı saat 11.00 de Kula'ya girmiş, 2.süvari tümeninin daha önce gelerek güneye ilerlediğini öğrenerek durumu kolorduya bildirdiğinden kolordu komutanı ordu emrine uymaksızın yürüyüşü durdurmayarak tümenlere sabah verdiği yürüyüş hedeflerine varmalarını,yalnız 57.tümen Mahmut dağı (Kurttepe) kuvvetli bir müfrezeyle tutmasını emretti ve durumu orduya bildirdi²⁴⁷.

15. Tümen yolun çok fena ve havanın çok sıcak oluşundan Dereköy güneyine vardığında büyük bir mola verdi saat 24.00 de Kavacık'a konmaya geçti. 6.Tümen ortalık kararmadan Kula batısına vardı. Emniyet ve disiplin için bir taburunu Kula'da bıraktı. 14.tümen Kula doğusuna gelerek konmaya geçti.

57.tümen Kıranköy-Kula yolunda ki köprüleri yunanlılar tahrip ettiğinden arabalı birlikleri daha kuzeyde ki elverişli yoldan yürüttü. Önde 2.kolordunun 7.tümeni Bebekli'ye gitmekte olduğundan tümenin yürüyüşünü geçiktiriyordu saat 11.00 de 39. alay komutanının emrine kendi alayı ve 176. alaydan bir tabur ve bir dağ bataryası verilerek bebekli yolu ve Mahmutağa dağı (Kurttepe) gönderildi. Tümeninde büyük bir kısmı ile saat 17.00 de Başbüyük'e vararak istirahate geçti. Mahmutağa Dağına gönderilen müfreze saat 20.00 de dağın yüksek noktalarını işgal ederek geceledi.

Ordu komutanı iki kolordu arasındaki ara hattı açık olarak bildirdiği halde 2.Kolordu iki günden beri girdiği 1.Kolordu bölgesinden çıkmadığı için 57.tümenle 2.Kolordunun 7.tümeni birbirine karışmış 1.Kolordunun bu yolsuz sarp dağlık ve taşlık arazide ki bu müşkül yürüyüşü büsbütün zorlaşmıştır²⁴⁸.

1.Kolordu emrinde ki 25.Ağır Topçu Alayının 1.tabura Takmak'ta ki alayına gönderildi. Kolordunun kendi topçu taburu 57.tümeni takip ederek Aktaş'ın 2 km. batısındaki sırtlarda istirahate geçti. Yolun kötülüğünden 6 cephane arabası kırılıp yolda kaldı. Kolordunun iki seyyar hastanesi ve katarı ağır topçu taburunun peşinden Aktaş'a gelerek geceledi. Kolordu komutanı saat 19.00 da Kula'ya gelerek geceledi. Orduya yazdığı raporda:1. ve 2. süvari tümenlerinin Kula'dan güney batıya ilerlediklerini kendi tümenlerinin de yerlerini bildirdikten sonra "5 Eylül günü yürüyüş yapılırsa yürüyemeyeceklerini bir sıhhi heyetle Kula'da bırakacağını" bildirdi.

²⁴⁷ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *a.g.e.*, s.72.

²⁴⁸ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *a.g.e.*, s.73.

Bugünkü yürüyüşte havanın sıcaklığı, susuzluk ve güneş çarpmasını arttırmış, ayak vurgunu da çoğalmıştı. Dokuz gündür devam eden yürüyüşler erlerin ayaklarında çarık bırakmamıştı. 15.Tümen komutanı erlerin çok yorulduğunu bildirerek durum elverişli ise 2 günlük bir istirahat teklif etti fakat kolorduca kabul edilmedi.

7. İkinci Kolordunun 4 Eylül 1922 Günü Yaptığı Takip Harekatı

Kolordu Komutanı Ordu emrini almadan 7.Tümenini Bebekli yolu ile Killik istasyonu,8.Tümeni Sobran,4.Tümeni Alaşehir doğrultularına yürüttü. Ordu emrini alınca 7.tümeni Güneyköy istasyonuna, 8.tümeni Cevizli batısına, 4.tümene de Sarıgöl'e kadar ilerlemelerini emretti.

7.Tümen Kıranköy'den Benekli'ye gelerek büyük bir moladan sonra Güneyköy'e hareket etti.5 Eylül 1922 saat 05.00 de Güneyköy istasyonuna vararak istirahate geçti. Güneyköy'e varan 8.tümen takip müfrezesini daha 10 km. batıya gönderdiyse de Yunanlılar ile temas edilemedi.

4.Tümen demiryolu güneyinde ki Alaşehir yolunu takip ederek yürüdü. Öğleyin Cevizli'ye vardı. Yürüyüşe devamla (5 Eylül) saat 02.00 de düşmana rastlamadan Sarıgöl'de konmaya geçti.Kolordu emri gereğince 3.Süvari Tümenini aramışsa da nerede olduğunu öğrenememişti.

3.Kafkas tümeni 4 Eylül sabahı Karacaahmet'ten hareket ederek akşam Kayalı dolaylarına gelip geceledi. Kolordu komutanı bütün bağlı birlikleriyle Elvanlar istasyonunda kaldı. Orduca verilen hedef yakın olmasına rağmen 8.Tümen hariç diğer tümenler 20–25 km. yürümüşlerdi. Son iki günlük hareket bölgesinde ki Yunanlılar kuyuları öldürdükleri insan cesetleri ile doldurduklarından ve akarsu, çeşme azlığından birlikler su sıkıntısı çektiler. Ulaştırma taburunda ki kollarda bugün Ürgüden'e vararak birliklerin cephanesi ve erzak ikmallerini yaptılar. Ordunun kamyonlarla Ahmetler'e gönderdiği cephaneden her iki kolordu da ikmalini yaptı²⁴⁹.

²⁴⁹. Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *a.g.e.*, s.74.

IV. YUNAN KUVVETLERİNİN EŞME VE ÇEVRESİNDEN ÇEKİLİŞLERİ

Karanlık işgal günleri sonrasında 13 Eylül 1919 günü Sakarya savaşının neticesinde batı yönünde çekilmeye başlayan Yunanlılar,26 ağustos 1922 de başlatılan Büyük Taarruz Karşısında panik halinde kaçmaya başlamışlar, nihayetinde Türk kuvvetlerinin ileri takip hareketıyla işgal altındaki memleket toprakları bir bir istiklaline kavuşmuşlardır. Eşme bölgesindeki takip hareketi ve işgalden istiklale uzanan süreçte Yunanlı'ların çekilmesi özet olarak şöyle gelişmiştir: I. Kolordu Çardak yolu ile ilerlemiş ve 2 Eylül 1922 günü saat 15.30 da Akçaköyü yakmaya çalışan, Yunanlıların yerleşim yerlerini yakmak için özel yetiştirdikleri, yangın bölüğüne rastlayarak çoğunu imha etmiş, takip hareketına devamla Camili'nin doğu sırtlarına gelmiş ve burada gecelemişlerdir.. I. Kolordu 3 Eylül günü saat 7.00 de hareketle: Mürettep Süvari Alayı yolda rastladığı Yunan döküntülerini toplayarak saat 17.30 da, Dervişli'ye geldi ve Yunanlıların çekildikleri Takmak-Kula yolunu kapadı. Kolordunun 57. Tümeni ise Oruçlu'nun güneyinden Kötü İlyaslı (Küçük İlyaslı olacak)-Takmak yoluyla Kıranköy'e hareket etti. 14.Tümen ise Camili-Hamitli-Saraycık yoluyla hareket ile Camili'ye geldiğinde, Kolordu komutanının emriyle Dereköy'e yöneldi. 6.Tümen Oruçlu dan Camili-Hamitli-Saraycık yolu ile hareket etti.Tümen öncüleri saat 10.30 da Hamitliköyünün doğusundan geçen Acıdere'de rastladığı bir Yunan kolunu dağıtarak bir Kısmını da esir aldı. Tümen saat 21.00 de Dervişli de konmaya geçti.

II. Kolordu 1-2 Eylül gecesi Yürüyüşe durmadan devam ederek: 2 Eylül saat 8.30 da İnay istasyonunda rastladığı Yunan artçılarını püskürterek, 25 vagonluk dolu bir katarı ele geçirdi. Yanmakta olan istasyon binalarını da yanmaktan kurtardı. II. Kolordu birlikleri geceyi; Bekişli, Emirli, Düzköy ve Ahmetlerde geçirdiler. Ertesi gün 06.00 da harekete geçtiler ve öncüleri Dereköy'ün doğusunda Yunan artçılarının ateşiyle karşılaştı.Düşmanla muharebeye tutuştu.Yunanlılar 200 ölü, 116 esir bırakarak Dereköy'ün batısına çekildi. Yunanlıların bölgede 7. Tümeni vardı. Çatışma akşama kadar sürdü. Takmak(Eşme)'a birliklerimiz akşamüstü girdi. 8.Tümen istihkam

bölüğünün gayretleriyle Takmak (Eşme) kasabasının küçük bir kısmı yangından kurtarılmışsa da;20 insandan başka sağ insan görünmüyordu.²⁵⁰

Çekilen Yunan birlikleri hakkında bir fikir edinmek için 2.Yunan tümen komutanının 2 Eylül saat 21.30 da İzmir’de ki genel karargaha gönderdiği raporuna bakacak olursak, ölüp ölüp dirilmeyi şu şekilde ifade ediyordu:

“Uzun yürüyüşler birliklerin yorulmasına ve karışmasına sebep oldu.2.kolordudan gelenler uzun bir istirahattan önce iş yapamaz durumdadırlar. Ağır ve skoda topu artık yoktur. Yalnız sahralardan dört batarya kalmıştır. Erlerde moral yok olmuştur. Kesin bir karar alınması lazımdır.”

Yunan süvari Tümeni bugün (2 Eylül) Elvanlarda toplanacaktı.²⁵¹

Türk hatlarından kurtulabilen Yunan silah artıklarının ne mecalleri nede moralleri kalmıştı. Ölenler ölmüş esir düşenler tutunacak bir dal bulmuş ama kaçabilenler içine saplandıkları korkudan bir kere değil yüz binlerce kez ölüp ölüp dirilmişti.

Kaçış 1 Eylül Cuma günü öğleden sonra başlamıştı. Uşak civarlarında ikiye ayrılmışlardı. Bir kol Uşak-Çardak-Takmak ve demiryolunun kuzeyinden diğeri güneyinden yürüyecekti. Buna yürümek değil koşmak denebilirdi çünkü öyle bir yol almışlardı ki zaman zaman yakalanmaları imkansız hale gelmişti.

Kaçanlar sadece Yunan silah artıkları değil yerli Rum ve Ermeniler de onların arasına öküzleriyle inekleriyle tek veya çift atlı arabalarıyla katılmışlardı. Bu kafilenin içinde elleri bağlı üstü başı yırtık evlerinden zorla ve tehditle alınmış Türk kadın ve kızları da bulunmuştu. Ne olur ne olmaz diye kafilenin ardından sürüklenmişlerdi.

General Franko 3 Eylül 1922 sabahı emrindeki birlikleri Saracık-Takmak-Kemerdağ-Yeleğen doğu sırtları mevziine yerleştirmişti. Zaman kazanmak istiyordu. Saat10.00 civarında çatışma başladı. Yunanlılar için durum kötüye gidiyordu, kuşatmadan kurtulmak için birlikerini batıya çekmeye başladı. Mevziilerin çoğu Türk birliklerinin eline geçmişti.

General Franko da karanlık bastıktan sonra bütün birliklerini Yeleğen-Alaşehir yolu, demiryolu ve kuzeyindeki koylardan Alaşehir’e çekti²⁵²

²⁵⁰ Serdar Sarısır,a.g.m.,s.361-363.

²⁵¹ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, a.g.e.s.,56.

²⁵² Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, a.g.e., s.76.

V. YUNALILARIN EŞME VE ÇEVRESİNDE YAPTIKLARI MEZALİM

Birinci Dünya Savaşından sonra vatani parçalamayı hedef alan Sevr Anlaşması ile Türk toprakları İtilaf devletlerince paylaşılmış, Yunanlılarda bu paydan bir parça almak için İtilaf devletlerinden gereken izni almıştı. 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal ederek 9 Eylül 1922 yılına kadar olan süre zarfında Batı Anadolu'da Türk Tarihinde unutulması imkansız acı izler bırakmıştır. Öylesine derin ve hüznü dolu izler bırakmışlardır ki işgalin üzerinden 85 yıl geçmiş olmasına rağmen bunları değil unutmak bir an dahi akıldan çıkartmak mümkün değildir. Türk Tarihine kanla yazılan bu günlerde zulüm, işkence, saldırı, yağma, yıkma, yakma, ırza geçme, öldürme ve soy kırım girişiminde bulunma gibi birçok iğrenç ve insanlık dışı uygulamalar, gayet sıradan bir olaymış gibi yapılarak Türk halkı 3 yıl boyunca bu vahşete maruz bırakılmıştır.

Asırlar boyunca süre gelen Büyük Yunan İmparatorluğu hayaliyle ülkelerinden istila amacı güderek kalkıp deniz aşırı topraklarda bu insanlık dışı uygulamaların altına imza atan Yunan zihniyeti, bugün dahi bu hayalinden vazgeçme taraftarı değildir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti tüm komşu ülkeler ve deniz aşırı ülkelerle hiçbir düşmanlık gütmeksizin dost kalabilmek için barış elini her daim uzatmıştır. Yunan devleti bu el uzatışa her zaman yüz çevirmiş ve her fırsatta bize olan düşmanlıklarını dile getirmişlerdir. Çok kısa bir zaman önce Kıbrıs'ta her iki tarafta da yapılan referandum sonuçları bunun bir örneğidir. Dostluk çağrılarına verilen sert bir hayırdır. Bugün Yunan devleti okullarında Türk düşmanlığı alenen yapılmakta ve yarınların garantisi olan küçük beyinlere "Megola İdea" hayalini aşılamaktadırlar. Halbuki biz bu hayallerini 85 yıl önce Ege denizinin derin sularına gömdük. Bundan ders almayan Yunan zihniyeti ellerine geçirecekleri ilk fırsatta yarıda bıraktıkları insanlık dışı mezalimlerin devamını getirme kurguları peşindedir. Bu mezalimlerde Türk Halkı kapanması imkansız derin yaralar almıştır, yinede Türk Halkı tüm bu olup bitenler karşısında vakur bir duruş sergileyerek barışın sadece Türkiye ve Yunanistan ülkeleri arasında değil tüm Dünya devletleri üzerinde sağlanması özlemini taşımaktadır.

Yunanistan işgal siyaseti belli bir plan dahilinde yürütülmüştür. Bir yandan ileri sürdüğü iddialar ile Avrupa devletlerini yanına alan Yunanistan, Osmanlı Devleti içinde ikamet eden Rumları teşkilatlandırmaya çalışıyor ve Anadolu'da ciddi bir iskan siyaseti

takip ediyordu. Yunan mezalimi yerli Rumlar vasıtasıyla işgalden çok önceleri başlamış ve işgal sonrası da artarak devam etmiştir.

Yunanistan yapmış olduğu işgal ve mezalimini Dünya kamuoyuna haklı göstermek amacıyla yalan ve yanlış bilgiler öne sürüyordu. Yunanistan, Hıristiyanların Türkiye’de sistemli bir şekilde katliama maruz kaldıklarını ve Türk’lerin başka milletleri idare etmekten aciz olduklarını iddia etmekteydi.

Yunan zihniyeti istila ve işgal ettiği topraklarda bulunan Rum ahalinin hunharca katledildiğinden ve ikinci sınıf insan muamelesi gördüğünden dolayı bu işgal ve yaptıkları insanlık dışı mezalimi Dünya kamuoyuna meşru göstermeye çalışmaktadır. Halbuki bırakın geçmişte olduğunu iddia ettikleri Rum ve Ermeni soykırımını yapıldığını, bu tezin hazırlanması amacıyla üzerinde araştırma yaptığımız gerek eski gerek yeni kitap, mecmua, dergi, gazete, makale ve birebir yapılan röportajlarla kişiye ait yayınlanmamış hatıralarda, Türk topraklarında yaşamakta olan Rum ve Ermeni ahalinin bahsi geçtiği her konu, her paragraf ve her satırda ayırt etmeksizin “YERLİ” ibaresi kullanılmaktadır.”Yerli Rum” ve “Yerli Ermeni” sıfatını yakıştırdığımız bu insanlara ne dün ne bugün nede bundan sonra ki herhangi bir gün düşmanlık beslememiz onları dışlamamız imkansızdır. Bu imkansızlık bizim inançlarımız, örflerimiz, adetlerimiz ve törelerimiz gereğince. Bu yüzyıllar boyunca atalarımızdan bize öğretilen bir misafirperverlik ve kardeşlik duygusudur.

Osmanlı İmparatorluğu fetihde bulunduğu hiçbir toprak üzerinde mezalim yapmamış yapmaya yeltenen kişi ya da kişileri en ağır bir şekilde cezalandırmıştır. Türk tarihinde mezalim yoktur. Ayrıca fetih olunan her şehir Türk ordularını çiçeklerle karşılamıştır. 29 Mayıs 1453 yılında İstanbul’un fethi gerçekleştirilmiş ve Bizans İmparatorluğuna son verilmiştir. Türk tarihinin bu en önemli fethinde hiçbir surette sivil halkın kanı dökülmemiş ve Dünya tarihinde bir çağ kapanıp bir çağ açılmıştır.

Megalo İdea ülküsü, Yunan zihniyeti için İstanbul’un fethinden bu yana sürdürmüş oldukları Bizans İmparatorluğu yani Helen İmparatorluğunu tekrar kurmak hayalidir. Bu hayal, fetih öncesi Bizans İmparatorluğuna ait tüm toprakların geri alınmak suretiyle, İstanbul’un da Konstantinopolis olarak başkent yapılması ve Büyük Yunanistan İmparatorluğunun kurulması hayalidir. Bu hayal doğrultusunda 15 Mayıs 1919’da İzmir işgal edilmek suretiyle Büyük Yunan Mezalimi başlamış bulunmaktadır.

Yunan mezalimini ikiye ayırabiliriz: birincisi işgal dönemidir, ikincisi ise 30 Ağustos 1922 de Başkomutanlık meydan muharebesinde Türk ordusunun zaferinden sonra kurdukları tahrip taburları ile yerli Rum Ermenileri de alarak yaptıkları mezalimdir.

Yaşanan bu gelişmelerden cesaret alan Rum din adamları da Rumları kışkırtmaya ve Türkler aleyhine tahrik etmeye çalışıyorlardı. Aya Fotini kilisesinde Rum cemaatine hitaben papazlar ne kadar Türk kanı dökülürse hepsinin Rumlara helal olduğunu bu uğurda çalışanların büyük sevaba nail olduğunu müjdeliyordu. Yunan orduları Rum kılavuzları²⁵³ doğrultusunda Anadolu'nun içlerine doğru ilerlemeye devam ederken yol üzerinde bulunan tüm şehir, kasaba ve köylerde yağmacılık yapmaya devam etmiştir. Yunanlılar işgal ettikleri bölgelerde ilk olarak o bölgede bulunan evleri en değerli eşyalardan en değersiz bir tırnak çakısına kadar soymuşlardır²⁵⁴. Bu yağma hareketleriyle, bu toprakları işgal etme sebeplerinden birinin de Türk halkının ekonomik olarak çökertilmesi olduğunu gözler önüne sermişlerdir.

İç Ege ve Orta Anadolu'da ilerlemeye devam eden Yunan güçleri sadece yağma ve gaspla yetinmemiş aynı zamanda Türk halkının namusuna ve ırzına göz dikerek daha çocuk yaştaki kızları ifsal etmiştir. Topluca yapılan bu tecavüzlerin izlerini taşıyamayan genç kızlarımız intihar suretiyle canlarına kastetmişlerdir²⁵⁵.

Yunanlılar işgal ettikleri bölgelerdeki zulüm ve vahşeti Eşme ve çevresinde uygulamışlardır. Öyle ki, Yaşam çekilmez bir hal almıştı. Açlık ve yokluklar içinde kıvranan insanlar yarınlarının umutsuzluğu içinde çaresizdiler. Ürettikleri, yetiştirdikleri ürünler bırakın satmayı kendi çocukları ve hayvanlarının ihtiyaçlarını karşılamıyordu. Bütün yokluk ve kıtlıklara rağmen az da olsa yetiştirip ürettikleri ürünleri Yunanlılar hiçbir bedel ödemedi ellerinden alıyordu.

Bahar geldiğinde kuzuları, oğlakları toplayıp götürüyorlar, yazında harman yerindeyken hasat ettikleri arpa buğdayı ve samanı Yunan askerleri el koyup götürüyordu. Yine hiçbir bedel ödemedi insanların, hayvanların yaklaşan kış da ne yiyip içeceğini düşünmeden, gelecek yılda tarlayı ekmek için bir dane dahi tohumluk bırakmadan hasat ettikleri bütün ürünleri alıyorlardı. Köylülerin elleri kolları bağlı

²⁵³ Murat Özcan, *Tarihin Işığında Yunan Mezalimi*, İstanbul, 2005, s.142.

²⁵⁴ Murat Özcan, *a.g.e.*, s.219: Kadir Mısırlıoğlu, *Türkün Siyah Kitabı Yunan Mezalimi*, İstanbul, 1979, s.213-214.

²⁵⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Ankara, 1992, s.91.

çaresiz bin bir emekle ürettikleri ürünlerini, Yunan askerlerine silahlarının gölgesinde kahrolarak teslim etmekten başka şansları yoktu.

Yunanlılar, Köylüleri aç bıraktıkları yetmezmiş gibi birde, angaryaya götürüyordu. On iki, on üç yaşına kadar çocuklarda dahil olmak üzere yaşlı genç bütün erkekleri yol inşaatlarında aç susuz çalıştırıyorlardı. Ne kadar at, eşek, öküz, kanı, araba varsa sahipleri ile birlikte toplayıp Inay istasyonunda Çivri ve değişik cephelere cephaneye taşıyorlardı. Angarya'ya bütün köylüye, sırayla katılmak zorunluluğu getirilmiş, angarya sırası ve düzenini de ve Muhtarların organize etmesi emri verilmişti. Elvanlar Köyü de angarya sıralamasını Muhtar Kamil Ağa yapıyordu. Kamil Ağa, ayağında çizmesi, İngiliz kumaşından özenle dikilmiş pantolonu, ceketini, elinde öküz sinirinden kırbacıyla ağzından çıkan her kelime kanun gibiydi. Elvanlar köyündeki angarya sıralamasını yaparken, babası Hacı Rüştü'nün köylüyü özellikle yetileri korumasını isteyen telkinine rağmen Kamil Ağa öncelikle yakın çevresini koruyup gözetiyordu. Hatta Kamil Ağanın menfaat karşılığında bazı insanları angarya listesinden çıkardığı fısıltı halinde kulaktan kulağa söyleniyordu.

Angarya sıralamasında adam kayırmalar hat safhaya ulaşmıştı. Bir süre sonra Elvanlar Köyünden angaryaya istenen sayının altında insan, kanı ve hayvan gitmeye başladı. Oysa ilk başlarda angarya için hazırlanan liste çok kabarıktı. Daha çok insan, kanı ve hayvan isteyen Yunan Zabıtlarına Kamil Ağa dayısı Yunan Kaymakam'ı olan Madanoğlu'nun arkasında olmanın güvencesiyle dikleşip tartışıyordu. Hepsinde küçük rütbeli olan Yunan Zabıtları da Kamil Ağa'nın arkasındaki gücü bildiklerinden daha fazla tartışmaya girmiyorlardı. Kamil Ağa'nın gücü dayısı Madanoğlu'yla sınırlı değildi, Güney İstasyonunda ki Yunan Fırka Komutanı Papayorgi'yle de ilişkileri çok iyiydi. Papayorgi'yi zaman zaman Elvanlar'a davet ediyor, kuzular çevirip boğma rakı ve şaraplar içirerek ziyafetler veriyordu. Her davete gelişinde Papayorgi'nin karısının boynuna altın beşibiyerdeler takıyordu.

Yunan Zabıtlarının Kamil Ağa'dan asıl çekinceleri, Kaymakam Madanoğlun'dan ziyade Kumandanları Papayorgi'yle olan yakınlığıydı.

Köylüler arasında ki huzursuzluk artmıştı. Bazıları neredeyse her gün angaryaya giderken, Muhtar Kamil Ağa'ya yakın olan kimseler kırk yılda bir angaryaya gidiyor, bazısı da hiç gitmiyordu. Kimse angaryaya gitmek istemiyorlardı. Hiçbir karşılık almadan aç susuz ve gönülsüz olarak gavura yaptıkları bu hizmetten dolayı, bir süre

sonra köylüler ben çok gittim, sen az gittin diye karşılıklı tartışmaya ve kavga etmeye başladılar. Sonunda bir grup köylü Muhtar Kamil Ağa angarya sıralamasında adam kayırıyor diye, Elvanlar'daki Yunan Kumandanlığına şikayet dilekçesi verdiler. Kendileri ile dikleşip tartışan Muhtara öfkesi ve kini olan, Elvanlar Köyün de ki Yunan Zabıtları Kamil Ağa' yı hemen tutuklayıp, kendilerine karargah yaptıkları Gamalılar' ın evinde sorgulamaya başladılar. Muhtarın tutuklanması karşısında ailesi hemen harekete geçti. On, onbeş kadar kadın, Yunanlıların karargahı olan Gamalı ailesinin evlerinin önünde toplanıp bağırıp çağırmaya başladılar. Başlarında; Veli'nin Hatice, Gerele Karısı, gibi cadaloz Osmanlı kadınlarından oluşan kalabalık; muhtarımızı isteriz, muhtarımızı bırakın diye bağırıp çağırıyorlardı. Tutuklu olan Muhtar Kamil Ağa'yı dışarıya çıkardılar. Kamil Ağa; Komşular korkmayın, onlar beni dövemez. Siz dağılın, işinize bakın dedi.

Kalabalık dağılacağı daha da abartmaya başladı. Sonra bir Yunan Zabiti dışarıya çıkıp, Yunanca bir şeyler söyledi. Kalabalık Yunan Zabitinin ne söylediğini anlamadığı gibi dağılmadı da. Bir süre sonra Muhtar Kamil Ağa'yı serbest bıraktılar²⁵⁶.

Yunanistan'ın Anadolu'da başladığı harp Hıristiyanlığın korunması için; Avrupa'nın emri ve izniyle yapılmıştır. Yunanistan bu konuda Avrupa'nın vekili ve temsilcisidir. Yoksa Yunanistan'ın bu işi bu işi kendi başına başaramayacağı ortadadır. Bu sebeple ne karar verirse verilsin Yunanistan hep haklı çıkacaktır²⁵⁷. Bilindiği gibi ABD, hala Lozan antlaşmasını kabul etmemiş ve tanımamıştır. Yunanlılar Türkler aleyhindeki Anadolu politikasını Patrikhane öncülüğünde belirlenen 1884 tarihli bir programa dayandırarak yapmaktadırlar. Bu planı inceleyecek olursak, davranışın temelini daha iyi anlarız. Bunlardan başlıcaları şu şekildedir:

Türkleri ezeli bir düşman olarak Rumlara tanıtmak. Türklerin en ufak hatalarını büyüterek, Avrupa'ya duyurmak, medeni dünyayı Türklere düşman etmek. Türkleri iktisaden çürütmek. Türk Milletini ahlak, milliyet, din ve gelenekleri bakımından çürütmek. Türkleri zinaya ve diğer ahlaksızlıklara teşvik etmek. Türk hükümrancılığını baltalamak, bu işi azar azar geliştirip İstanbul'u ele geçirmek ve eski, Konstantiniye'yi yeniden kurmak. Türk halkı arasına daima fitne ve fesat sokarak, Devletle Millet arasında açmak, isyanlar organize edip, zamanında aradan çekilip Türkler arasında kardeş

²⁵⁶ Turgut Üzümlü, *a.g.e.*, s.66-67.

²⁵⁷ Kadir Mısırlıoğlu, *a.g.e.*,s.314.

kanı akıtmak. Bir harp esnasında Türkleri sefaletе götüreceк her türlü çareye başvurmak. Bunu Rum tüccarlar vasıtasıyla yapacaklardır. Tüccarlarının zararı Milli bankalar tarafından ödenecektir. Doktor ve Eczacı Rumlar hastaları gizlice zehirleyip öldüreceklerdir.Devlet idare amirleri rüşvet ziyafet ve kadın ikramları ile kullanılır hale getirilecektir.Fırsat buldukça resmi kurumlarda yangın çıkartılacaktır (Günümüzdeki genel durum ile benzerlikler düşündürücüdür.)²⁵⁸.

Yunanlılar yapmış oldukları bu mezalimler dolayısıyla gurur duymaktan hiç çekinmiyor ve kendilerinin nasıl bir insan şekline bürünen canavarlar olduklarını şu şekilde ifade ediyorlar: Bir Yunan subayının cebinden çıkan hatıra defterinde şunlar yazmaktadır:”Allah’ım beni bu mesut günlere eriştiirdiğin için ne kadar bahtiyarım. Şimdi tarihini Fatih’in sülalesinden derya gibi akan kanlarıyla yıkarken Hazreti Mesih sana sonsuz teşekkürler, sınırsız övgüler. Uyan ey kahraman ecdat uyan XI. Konstantin; Senin tacını ve tahtını askerlerine çiğneten Fatih’in sülalesine bir bak²⁵⁹.

Bu belgeden de görüldüğü gibi aradan 500 yıla yakın bir zaman geçmiş olmasına rağmen Yunan zihniyeti İstanbul’un fethini unutmuş değil ve bunun intikamını almak amacıyla duymuş oldukları kinin hiçbir şekilde insanlığa yakışan yansımaları yoktur. Bu zihniyet 500 yıllık bir intikamın zevkini çıkartmak için çoluk, çocuk, yaşlı, genç, kadın, erkek demeksizin öldürmüş, ırzına geçmiş ve diri diri yakmak suretiyle intikam almıştır. Şimdi çok merak ediyorum, acaba 500 yıllık bir kuyruk acısı olan millet bunu unutmamışken 85 yıl önce İzmir’de boğulduğunu unutabilmişmidir?

Yunanlıların ele geçirdikleri bölgelerde İslami değerleri yıkmak ve Türk halkının namus, edep gibi temel taşlarını sarsmak amacıyla, Türk kadınlarının zorla alıkoyulduğu genel evler açmaları²⁶⁰, tekmil kahvelerini meyhaneye çevirmeleri ve seyyar satıcılar aracılığıyla içki satılmasını sağlamaları genel ahlakı çökertmeye yönelik bir psikolojik savaş uyguladıklarının ispatıdır. Görüldüğü gibi Yunan zihniyeti bir ülkeyi işgal için değil bir toplumu her yönüyle yok etmek için İtilaf Devletlerinden icazet almıştır.

Elbette ki Türk halkının makûs talihi değişecekti. Yüzyıllar boyunca Dünya üzerinde 3 kıtaya adil bir şekilde hükmetmiş bir halk, bu şekilde bir mezalime boyun

²⁵⁸ Kadir Mısırlıoğlu, a.g.e.s.315-318.

²⁵⁹ Murat Özcan, a.g.e., s.269.

²⁶⁰ Talat Yalazan, a.g.e., s.70 , Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı, a.g.e., s.181.

eğmeyecek ve Yunan ordularına vereceği bir dersle tüm Dünyaya Türk halkının temel değerleriyle oynanmayacağını bildirecekti.

26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz, Yunan orduları ve Yunan zihniyetinin ve bu zihniyeti destekleyen İtilaf Devletlerinin, Anadolu'muz üzerinde asla hiçbir hakka sahip olamayacaklarını anladıkları bir derstir. Baş Komutan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarıyla fedakar Türk halkı büyük bir kurtuluş mücadelesinin son hamlesini yaparak 9 Eylül 1922'de Yunan ordularını, Yunan zihniyetini ve Yunan Mezalimini Ege'nin derin sularında boğmak suretiyle yok etmiştir. Fakat Yunan alçakları geldikleri gibi kaçarken de Anadolu'yu viraneye çevirmişlerdi. Asım Us:"En azından 8000 hane olan Aydın merkezinden 3 evden maadası (3 evden başka hepsi), keza 17000 küsur hane olan Manisa'nın kıymetçe yüzde doksan dokuzu'unu teşkil eden kısmı yakılmıştır. Söke, Nazilli, Alaşehir, Gördes, Kasaba Eşme gibi her biri binlerce haneden meydana gelen en mamur kaza merkezleri tamamen kül ve kömür haline dönüştürülmüştür."demektedir²⁶¹. Falih Rıfki Atay, Manisa'nın "taş üstünde taş yok denecek kadar yakılmış ve yakılmış" olduğunu söylemektedir²⁶². Bunlarda yalnız Eşme kazasına bağlı 28 köy: Eserler, Emirli, Düz Köy, Akçaköy, İnez, Fakihli, Çobanlı, Cevizli, Göney, Manavlı, Narınceli, Örgüden, Kıranköy, Dereköy, Elvanlı, Eşmeli, yakılmak suretiyle viran hale getirilmiştir.

Şu halde Yunan ordusu ve hükümetinin sorumluluğunu tayin etmek için yalnız mezalimin genişlik derecesini göz önüne getirmek yeterli olacaktır. Yunan mezaliminin şiddeti genişliğinden ziyade dikkate değerdi. Tarihin hiçbir devrinde bu mezalimin derecesinde vahşi bir şiddetle yapılmış tahribata tesadüf etmek mümkün değildir. Yunan ordusunu idare edenler ricat sahalarını tahrip edebilmek için pek muntazam bir plan çizmişlerdi.

Tahrip edilecek her şehri her kasabayı ve her köyü her şeyden önce silahlı kuvvetlerle sardıktan sonra baştan ayağı kadar soymak, sonra benzin dökerek ve bomba atarak, bütün evleri yakmak, yangından kurtulmak için saklandıkları yerden çıkan biçare ahaliyi en aciz kadın ve çocuklarına varıncaya kadar kurşun yağmuruna tutmaktan ibaret olan bu tahrip planı yunan ordusunun geçiş yoluna tesadüf eden her şehir her kasaba ve her köye tatbik edilmişti. Yunanlıların hakiki maksatları boşalttıkları Türk

²⁶¹ Halide Edip-Yakup Kadri-Falih Rıfki-Asım Us, *İzmir'den Bursa'ya*, İstanbul, 1974, s.116.

²⁶² Halide Edip-Yakup Kadri- Falih Rıfki-Asım Us, *a.g.e.*, s.60.

topraklarında taş üstünde taş gövde üstünde baş bırakmamaktı. Fakat Yunan ordusu hatır ve hayale gelmez şekilde bozguna uğrayarak muntazam ricata imkan bulamadıkları için bu maksatlarına tamamen muvaffak olamamışlardı. Mesela Manisa'yı yakan Yunan tahrip taburları kasaba ahalisinden mühim bir kısmının Manisa dağlarına gizlendiklerini görünce yangından sonra iki taraftan bu dağları sarmaya başlamışsa da bu esnada Muzaffer Türk Ordusu askerleri arkadan yetişmiş ve katliam planlarını tamamen muvaffak kılmaya fırsat bulamadan kaçmaya mecbur olmuşlardır.

Bu hal yalnız Manisa'da olmamış Yunan facialarını tahkik eden heyet, mezalime uğrayan kasabaların ve köylerin hemen hemen hepsinde “Eğer ordumuz yarım saat geç kalmış olsaydı kurtulamayacaktık” yahut “Eğer askerlerimiz bir gün daha gecikmiş olsalardı köyümüzde canlı bir insan kalmayacaktı” denildiğini görmüştür. Bununla beraber Yunan kundakçı alayları bir çok yerde mezarlıkları bile yakmaya imkan bulmuş ve mezar taşlarının başlarını kırmak suretiyle tahrip etmiştir²⁶³.

Yunan mezalimi işgal altında bulunan yerlerin hepsinde aynı şiddetle tatbik edilmemişti. Afyonkarahisar'dan İzmir'e kadar uzanan geri çekilme sahasını iki kısma ayırmak lazımdır. Çünkü Afyon'dan Uşak'a kadar olan ilk geri çekilme merhalesinde nispeten yangın tahribatı azdı. Uşak'tan İzmir'e kadar olan muntıkada ise yangın ve tahribat azami şiddetini bulmuştu. Şüphesiz Yunanlılar yangından uzakta bulunan yerleri merhametlerinden ve insanlıklarından değil bunları ancak bir zaruret neticesinde yakmaktan vazgeçmişlerdir ve bu zaruret kesinlikle askeri zarurettten başka bir şey değildi.

Bundan şu çıkarılabilir ki Yunanlılar Afyon'dan geri çekilirken son derecede şaşkın bir vaziyete düşmüşlerdi. Onun için geri çekilmeyle beraber esasen tahliye halinde kararlaştırılmış olan tahrip planlarını tatbika vakit bulamamışlar bütün kuvvetleri müdafaaya tahsis etmişlerdi.

Fakat Afyon'dan sonra Dumlupınar mağlubiyeti gerçekleşince artık Yunanlılar vaziyetlerini askeri vasıtalarla müdafa edemeyeceklerini anlamışlar İzmir'e doğru geri çekilince tahliye ettikleri yerleri tahrip etmeye karar vermişlerdi. İşte bu ricat ve tahrip kararından sonra ki, kuvvetlerinin bir kısmını tahrip vasıtalarıyla donatarak canice maksatlarına tahsis etmişlerdi. Yunan tahribatı hakkında fikir edinmek için bilhassa

²⁶³ Kadir Mısıroğlu, *a.g.e.*, s.248-253.

Uşak ve İzmir arasında yani en ziyade tahribata maruz kalan mıntıkada cereyan etmiş olayları tetkik etmelidir.

Uşak olayları 27 Ağustos 1922 Çarşamba günü başlamış buraları yakılıp yıkıldıktan sonra facia, 01 Eylül 1922 Cuma günü Eşme kazasına sirayet etmiştir. Eşme kasabası yakılırken ahalisi Mektebi Rüştüye binasının önündeki meydana toplanmış ve burada kurşuna dizilmiştir. 4 Eylül 1922 pazartesi günü Alaşehir kazasına geçmiş bundan sonra 5 Eylül 1922 Salı günü Salihli faciaları vukuu bulmuştur keza aynı gün de Turgutlu kasabası yakılmış nihayet 6 Eylül 1922 Çarşamba günü Manisa'ya ateş verilmişti. Demek ki her biri binlerce haneden müteşekkil olan şehirler azami birer ikişer günde hak ile yeksan olmuştu. Tamamının imhası için bir haftalık bir süre yetmişti.

Bozguna uğrayan yunan ordusunun geri çekilme istikametini takip eden bu süratli imha hareketlerinin sorumlusunu bulmak için bir saniye bile şüphe ve tereddüt göstermek mümkün değildir. Yunan ordusu aşikar (açık) bir şekilde soykırım girişiminde bulunmuş ve önüne gelen köy, kasaba ve şehirleri ahalisiyle birlikte yakmaya yeltenmiştir²⁶⁴.

Gerçekten Yunanlılar, Eşme'yi bir kulübe bırakmamak üzere yakmışlardı²⁶⁵. Mustafa Kemal Paşa, Eşme'den Vekiller Heyetine ve Maliye Vekaletine 5.9.38 (1922) tarihinde çektiği telgrafta: "Düşmanın terk ve tahliye ettiği kasaba ve köylerde ifa eylediği facia her türlü tasavvurun fevkindedir. Köylerin büyük kısmı tamamen yakılmıştır. Düşmanın ricat (geri çekilme) yolu üzerinde. Kalan zavallı köylülerimiz, köylerinin zararları üzerine sefalet ve zaruret içinde inlemektedirler. Bilinen durumdan dolayı hükümetçe derhal lazım gelen şefkat ve yardımın yapılması kati bir zaruret halini almıştır. Şimdilik en fazla himaye ve yardıma muhtaç olanlara adil bir liste dahilinde dağıtılmak üzere yüksek emirlerinize verdiğim paradan yüz bin liranın acele olarak Batı Cephesi emrine gönderilmesini ve senelerden beri zulüm ve sefaletle pençelesen halkımızın sıkıntılarına çare olacak tedbirlerin hükümetçe alınmasını ve bildirilmesini rica ederim."demektedir. Batı bölgesinde halk buğdayını yeni toplamış, bunu iyi bilen düşman da özellikle Eşme bölgesinde bu ürün depolarını yakarak Müslüman halkın aç kalmasına sebep olmuştu. Genelkurmay başkanlığı kanalıyla hükümet hemen harekete

²⁶⁴ Halide Edip-Yakup Kadri-Falih Rıfki-Asım Us, *a.g.e.*,s. 116-119.

²⁶⁵ Asım Gündüz, *Hatıralarım*, İstanbul, 1973, s.185.

geçerek, en çok hangi köylerin yakıldığı ve ihtiyaçlarının bildirilmesi için batı cephesine yazı yazarak gereğinin yerine getirilmesini bildirmiştir.²⁶⁶

1. Yunanlıların Mezalim İçin Tahrip Taburları Kurmaları

Yunanlılar tahrip taburlarını tekil ederken yerli Rumlardan ve Ermenilerden faydalanmışlardır. Yerli Rumlar ve Ermeniler bombalar ve diğer silahlarla cephe gerisinde silahlandırılmış ve Türkler üzerine saldırması sağlanmıştır. Yunanlılar bozguna uğrayarak terk ettikleri Türk topraklarını, Türk ahalisini imhaya karar verdikleri zaman bunu tatbik mevkiine koymak için gereken tüm vasıtaları ve imhaya esasen hazır bulundurmuşlardı. Bundan dolayı tahrip hareketine başlamak için kumandanları tarafından daha evvel hususiyetle hazırlanmış olan Yunan tahrip taburlarına bir işaret vermek kafi idi. Göğüsleri kırmızı işaretli, başları kalpaklı Yangın Postaları ve Tahrip Taburlarındaki askerlerin bir kısmı şehri yakmaya, bir kısmı kuşatma yaparak kaçmaya çalışan sivil insanları öldürmeye, bir kısmı da şehir içinde saklanarak canını kurtarmaya çalışan ahaliyi bulup yok etmeye çalışmaktadır²⁶⁷.

Hakikat halde eğer Yunan ordusu daha evvelden benzin ve bombalarla donatılmış bir tahrip teşkilatı olmasaydı bir hafta içinde İzmir'den Bursa'ya kadar devam eden işgal mıntıklarını baştan başa yakmaya ve tahrip etmeye imkan bulabilirmiydi.

Nitekim Karacabey kazası ahali Yunan kuvvetlerinin tahliyesi sırasında kasabanın tahrip edileceğini anladıkları için mevki kumandanına kaymakam vasıtasıyla müracaat ettikleri zaman Yunan kumandanı “Ben ahalinin hayatını korumayı üzerime alamam ve size hiçbir surette yardım edemem. Çünkü geriden gelecek olan intikam alaydır.” cevabını vermiştir.²⁶⁸

Eşme'nin debu kadar çabuk yanması burada da tahrip taburlarından birinin görev yaptığını gösteriyor.

²⁶⁶ *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, İstanbul, Haziran 1985, s.18.

²⁶⁷ Mustafa Turan, *a.g.e.*, s.185, Halide Edip, Yakup Kadri, Falih Rıfki, Asım Us, *a.g.e.*, s.120'de Asım Us: “bir Yunan esirinin ifadesine dayanarak tahrip taburlarının 3000 kişilik bir kuvvetten oluştuğunu” söylemektedir. Sonuç olarak bu ifade, abartılı olduğunu düşünsek bile, Yunan tahrip taburlarının önemini açıklayabilir.

²⁶⁸ Halide Edip-Yakup Kadri-Falih Rıfki-Asım Us, *a.g.e.*, s. 120.

2. Yunan Mezalimi Sırasında Ermeni ve Rumların Durumu

Yunanlılar tahrip ve imha planlarını daha evvelden Rum ve Ermeni azınlıklarına açıklamışlardı. Terk ve tahliye edilen şehir ve kasabaların yakılması ve Müslüman ahalinin imhasını münakaşa ve münazara etmek için birçok kez kiliselerde toplantılar yapmışlardır²⁶⁹. Bu toplantılar neticesinde her şehir ve kasabada meskun olan yerli Rumlar ve Ermeniler yakma kararlarına iştirak etmişlerdir. Bu suretle Yunanlılar batı Anadolu'da gerçekleştirdikleri yakma ve imha hareketine, yerli Rum ve Ermenileri fiilen iştirak ettirmişlerdir²⁷⁰.

Müslüman olmayan ahali yakma kararlarının alınmasından sonra artık yerlerinde oturmamışlar ve taşınabilir servetlerini alelacele toparlayıp İzmir'e göçe başlamışlardır. Bazı bölgelerde yanlarında götürdükleri takdirde kendilerini yavaşlatacağına inandıkları değerli eşya ve hayvanları değerinin çok altında satmaya çalışmışlardır. Fakat durumun pek iç açıcı olmaması ve Yunanlıların Afyon ve Uşak dolaylarında mağlup olmaları hasebiyle mallarına müşteri bulamamışlardır. Yalnız Eşme kazasının Müslüman ahali her taraftan son derece sıkı bir Yunan sansürünün baskısı içinde olduğundan Yunan bozgununu duyamamışlar yerli Rum ahalisini göç hazırlıklarını da vaktinde anlayamamışlar bu sebeple piyasadan ucuz fiyatlara satılan malları Müslüman olmayan ahalden almışlardı.

Yerli Rum ve Ermenilerin mallarını satarak umumi bir göçe kalkışmaları terk ettikleri şehirlere ve kasabalara bir daha dönmemek maksadıyla olduğunda şüphe yoktur. Hatta bazı yerlerde bu suretle göç eden bazı Hıristiyanlar öteden beri Türklerin arasında hususi dost tanıdıkları kimseleri yakma kararından haberdar ederek kendilerini ikaz etmişlerdi. Mesela Manisa'nın Hora kazasından Sokrat Manyatopho İzmir'e göç ederken çelevi zade Cevdet efendiye yangından üç gün evvel şehrin yakılmasına karar verildiğini ve nerelerden ateş verileceğini yapılan planda tayin edildiğini haber vermiş eğer kendi hayatını kurtarmak isterse bir gün bile gecikmeden İzmir'e gitmesini tavsiye etmiştir. Bundan başka yakılan şehirlerin ve kasabaların ekserisinde yakma kararı kuvvetli bir şayia ağızdan ağza dolaşmıştır bununla beraber tarihte emsali görülmeyen böyle bir faciyanın olacağı ihtimaline Müslümanlardan kimse inanmamıştır.

²⁶⁹ Murat Özcan, *a.g.e.*, s.142.

²⁷⁰ Mustafa Turan, *a.g.e.*, s.294.

Manisa'da yerli Rumların ve Ermenilerin umumiyetle göç ettiği ve şehrin yakılacağı hakkında her tarafta kuvvetli bir söylenti dolaştığı sırada Müslüman ahali aralarında bir heyet seçerek merkez kumandanı Bagorci'ye göndermişler, Müslüman olmayanların hepsinin bir şekilde İzmir'e göç etmekte olması Müslüman ahali arasında büyük bir heyecan uyandırmakta olduğunda bu göçün önüne geçmesini ve Müslüman olmayanların göçüne müsaade edildiği takdirde Müslüman ahalininde şehri terk etmelerine engel olunmamasını rica etmişlerdi. Fakat Yunan kumandanı son günde Musevilerin bile şehri terk etmelerine müsaade ettiği halde Müslüman ahaliye gitme vesikası vermemekte ısrar etmiştir.

Dikkate değer bir nokta şuradadır ki her tarafta Müslüman olmayan ahali takım takım İzmir'e göç ederken mevsim münasebetiyle kırlarda ve bağlarda olan Müslüman ahali üzerinde tasavvur edilen suikast planının tatbikini kolaylaştırmak için onların toplu bir halde bulunmamasına çalışılmış ve bu maksadı temin etmek üzere bazı yerlerde tellal çağrıtılmış ve buna benzer bir takım hilekar tedbirlere müracaat edilmişti²⁷¹.

3. Yunan Mezaliminde Yangınlar

Yunanlıların tatbik etmiş oldukları mezalim planı hemen hemen her yerde dört bölümden oluşmuştu. Bunlardan birincisi soygun ikincisi yangın üçüncüsü katliam ve sonuncusu da göç etmeye zorlamaktı. Yunanlılar her hangi bir şehri ya da kasabayı tahliye ederken ya da geri çekilme esnasında bir köyün civarından geçerken her şeyden evvel o köye ait olan nakliye işine yarayacak ne kadar hayvan varsa el koymuşlardır, bundan sonra kapılara nöbetçiler koyarak evleri basmışlardır, kıymetli ne kadar taşınabilir eşya varsa çaldıkları hayvanların sırtlarına yüklemişlerdir.

Fakat bazı yerlerde gasp ve çalınan eşya miktarı o kadar fazlaydı ki hayvanların sırtında taşıma ihtimali olmadığı için resmi kamyon ve otolarla taşınmıştır. Aynı Uşak'ta olduğu gibi²⁷². Mamafih bir kere resmi araçlarla soygun başladıktan sonra yerli Rum ve Ermenilere gün doğmuş onlarda bu yağmadan pay alabilmek için Yunan askerlerine rehberlik etmiştir. Bu çapulcuların en değer verdikleri yağma eşyası altındı. Bütün bir ömür boyunca çalışmanın yegane mahsulü olan Anadolu kadınlarının ve

²⁷¹ Halide Edip-Yakup Kadri-Falih Rıfki-Asım Us, *a.g.e.*, s. 126.

²⁷² Kadir Mısıroğlu, *a.g.e.*, s.248-250.

kızlarının gerdanlıkları ve yöre adetlerince alınlarına taktıkları dizeleri vahşi bir ihtirasla koparılmıştır. Süngü tehdidi altında bütün mevcut servetlerine el konulan biçare halk canlarını kurtardıklarına şükrediyordu.

Fakat çapulcuların ardı arkası kesilmiyordu biri gelip yağmaladıktan sonra bir diğeri onu takip ediyordu. Nihayetinde elde avuçta olanı çapulculara kaptıran halkın bir sonraki gelecek olan çapulcu kafilesine canından başka verecek bir şeyi kalmamış ve maalesef canını da hunharca ve canice yunan askeri kurşunu ve süngüsüyle alınıyordu.

Mezalimin soygun safhası geçtikten sonra yangın başlıyordu koca bir şehrin ya da kasabanın alelade bir yerinden tutuşturulması sonucu tamamı ile yanması mümkün olmadığı için planlı bir şekilde çok kısa bir zaman zarfında şehir ya da kasaba birçok yerinden ateşe veriliyordu. Mesela Alaşehir kasabası on yerinden ateşe verilmek suretiyle yakılmıştı kasaba birkaç saat içinde kül olarak yok oluyordu.

Uşak'ın ateşe verildiği zaman yaşanan insanlık dışı vahşet sahneleri Yunan askerlerinin tarih sayfalarına isimlerini kara harflerle yazılmasına sebep olmuştur. Şehir'de çıkarılan yangın sonucu tellallar çıkartılarak evleriniz barklarınız yanıyor çıkın ve yardım edin ateşi söndürelim çağrılarına kulak verip saklandığı yerden çıkan halk birer birer katledilmiştir.

Eşme kasabası akşamüzeri yakılmaya başlanmış ve ahali rüştiye mektebi binasının önüne tesadüf eden meydanlığa toplatıldıktan ve dört taraflarından süngülü askerlerle kuşatıldıktan sonra akşam karanlığı basınca meydanı çeviren diğer binalar ateşe verilmiştir. Bu suretle her taraftan ateş ve süngü çemberi içinde kalan ahali bir taraftan süngülü askerleri zorlayarak canları pahasına kendilerini kasabadan dışarıya atabilmişlerdir.²⁷³

Eşme yangınında birçok halk canlı canlı yanmış birçoğu da yunan süngüleri can vermişti. Eşme'ye gelen 8.tümenin istihkam bölüğünün gayretleriyle Takmak (Eşme) kasabasının bir kısmı yangından kurtarılmışsa da kasaba da 20 ihtiyardan başka sağ insan kalmamıştı. Her yerde olduğu gibi burada da Yunanlılar burada da halkı öldürmüşlerdi. Asi Çerkez Ethem'in 300 kişilik çetesi de Takmak muharebesine ve cinayetlerine katılmışlardı.²⁷⁴

²⁷³ Halide Edip-Yakup Kadri-Falih Rıfki-Asım Us, *a.g.e.*,s. 129.

²⁷⁴ Serdar Sarısır, "Milli Mücadelede Eşme", *Uşak Sempozyumu*, İstanbul, 2001, s.362.

Eşme ilçe merkeziyle buraya bağlı 28 köy 1922 Eylül ayının ilk Cuma günü bozgun halinde çekilen Yunan Kuvvetleri tarafından yağma edildikten sonra ilçe merkezi feci bir şekilde ateşe verilerek yakılmıştır. Yunan sansürünün sıkı çemberi içinde yaşayan Eşme halkı Muzaffer ordumuz yetişinceye kadar Yunanlıların bozgun halinde çekilmeye başladıkları hakkında hiçbir haber alamadıkları için gafil halde ve ani bir şekilde tehlike ile karşı karşıya kalmışlardı. İlçe merkezi yakılırken kaçmaya çalışmış, kurtulanlar kendilerini takip eden katliam postalarının tehdidi altında korkulu bir gece geçirmişlerdi.

Ertesi gün sabahleyin kasabaya bir saat mesafede Kale denilen yere iltica eden halk yeniden Yunanlılardan ve Ermenilerden teşekkül eden süvarilerle kuşatılmıştır. Fakat bu sırada Uşak tarafından muzaffer Türk topçularının top sesleri gelmeye başladığı için telaş içinde kaçmaya başlayan düşmanın katliamından kurtulmuşlardır. Evinden barkından Her türlü eşya ve gereçten mahrum olan Eşmeliler ve köylüleri bir gün fazla yaşayabilmek için kül ve kömür halindeki erzak ambarlarının enkazını karıştırmaktan başka bir şey yapamamışlardır.²⁷⁵

Prof.Justin McCarthy “Death and Exile” “Ölüm ve Sürgün” adlı eserinde Yunanlıların Osmanlı Müslümanlarına karşı yürüttükleri Ulus olarak temizleme işlemini şu şekilde anlatıyor:

“Yunan askerleri ve görevlilerince Osmanlı Devlet mallarının ve parasının çalınması ikili amaç güdüyordu: Yunan devletini zenginleştirmek ve işgal edilmiş yörelerde Osmanlı Devletinin işlevini felce uğratmak. Bu gibi gasp işlemlerinin mütareke koşullarına ve Yunanlılara bağlaşıklık devletlerce verilmiş göreve doğrudan doğruya ters düşmesine rağmen, Osmanlıya ait pek az devlet malı Yunanlıların elinden kurtarılabildi. İzmir, Bursa, Bandırma, Karesi’de (Karesi sancağının merkezi olan Balıkesir’de) ve diğer yerlerde Osmanlı devletinin kaybı kendi hesaplarına göre nakit, altın para, gümüş para, kağıt para biçimlerinde toplam 17,332,961 lira 95 kuruş idi;nakde çevrilebilir bono ve tahvil gibi belgelerle beraber olarak bunun da üzerindeydi.Osmanlıya ait fabrikalardan ,tarım okullarından, askeri imalathanelerden ;donanım,araç gereç ,makineler,hayvanlar ve hammaddeler alınıp gasp edildi. Osmanlı Ziraat Bankası’na el konuldu ve bu mal varlığı götürüldü. Türk vatandaşlarının başına

²⁷⁵ Talat Yalazan, *Türkiye’de Yunan Vahşet ve Soy Kırımı Girişimi*, C.2, s.70-71.

gelen soyulma olaylarıyla devletin başına gelen bu eşkıyalık olayı arasında tek fark şuydu ki, Osmanlı Devletinin malını alıp götürürken, Yunanlı askerler mala el koymalarının öncesinde kendilerine verilmiş yazılı emri göstermekteydiler.” Bu arada Yunanlılar işgal ettikleri yerlerde yönetimi tamamen ele geçirmek, ileride Uluslar arası toplumun desteğini sağlamak ve bu yerlerin Yunanlılar tarafından yönetildiğini göstermek amacıyla, birçok Osmanlı memuru zorla Yunanistan’a sürmüştür. Bunların bir haylisini, daha sonra hiç gören olmadı; bazı memurlar da tutuklandı ve kestirmeden kurşunlandı²⁷⁶. Lozan Barış Konferansında ki Türk Delegasyonu Basın Bürosu 1923.yılında hazırladığı kitapçıkta yakılıp yıkılmış olan kasabaların köylerin vb. yapıların resimleri ile birlikte yayımlanmıştır²⁷⁷.

Batı Anadolu Kentlerinde Yakılıp Yıkılan Yapılar

Kentler	Yakılıp Yıkılan Yapı	Savaş Öncesi Yapı
Manisa	13633	14773
Alaşehir	4350	4500
Salihli	2000	2200
Turgutlu	6126	6236
Gördes	431	Tümü Yakıldı
Aydın	6243	Tümü Yakıldı
Nazilli	2121	Tümü Yakıldı
Söke	1731	Çoğu Yakıldı
Karacabey	1965	Tümü Yakıldı
Pazarköy	408	Tümü Yakıldı
Bilecik	2245	Tümü Yakıldı
Söğüt	948	Tümü Yakıldı
Yenişehir	1187	Yarısı Yakıldı
Bozüyük	748	Tümü Yakıldı
Pazarcık	644	Tümü Yakıldı
Uşak	1971	Çoğu Yakıldı
Eşme	307	Tümü Yakıldı

²⁷⁶ Justine McCarthy, *Ölüm ve Sürgün, "Death and Exile"*, İstanbul, 1998, s.352-353.

²⁷⁷ Lozan Barış Antlaşmasında Türk delegasyonunun sunduğu Yunan mezalimine uğrayan ve yakılan köy, kasaba ve şehirlerin işgal öncesi ve işgal sonrası durumları, Tablo-1, Bkz. Justine McCarthy, *a.g.e.*, s.350.

Yunan askerlerinin işgal edilmiş bölgelerde en öncelikli etkinliklerinden biri Osmanlı mülkiye yönetimi ve düzeninin yıkılması idi. Bunun iki amacı vardı. Birinci olarak Yunanlıların Yunanistan'a katmayı planladıkları bir bölgede Yunanlı olmayan bir Devletin ayakta kalıp işlevini devam ettirmesi düşünülemezdi. Tüm işletim sisteminde görev yapanlar Yunanlı olmalıydı. Kendilerinin kuracağı sivil yönetime yer hazırlamak için Osmanlınınkini yıktıktan sonra Yunanlılar "Biz Anadolu'yu sadece geçici olarak işgal etmedik, ülkeyi yöneten biziz iddiasını gerçekten öne sürebilirlerdi. İkinci olarak Osmanlının devlet işlerinden varlığını özellikle jandarmasını ortadan yok etmekle Yunanlılar Müslüman ahaliyi savunmasız tümüyle yerli Rumların ve Rum çetelerinin ve Yunan askerlerinin insafına bırakmaktı²⁷⁸.

Eşme'nin yakılması olayına canlı şahitlik etmiş olan Süleyman Çoban Yunan askerinin ne kadar vahşi olduğunu tüm çıplaklığıyla anlatıyor ve Süleyman Çoban bu vahşeti anlatırken bir kez daha o günleri hatırlayıp gözyaşlarını tutamıyor:

"Bizim ambarı yakmadan önce iki Yunan askeri geldi. Karpuz sordular anam yok dedi zorla içeri girdiler karpuzları görünce çuvala doldurmaya başladılar amcam o zamanlar 60 yaşındaydı onun sırtına yükleyip trene kadar taşıttılar amcam karpuzları taşıdıktan sonra ona köydeki zenginlerin kim olduğunu sormuşlar amcam söylemeyince o ihtiyar adamı dövmüşler hem de öyle dövmüşler ki geldiğinde kan revan içindeydi.

Köy cayır cayır yanarken dağda yayılı koyunlarımızı sağlıklı ineklerimizi kümesteki tavuklarımızı kesip kesip yediler artanı da sürüyüp götürdüler. Yakaladıkları anamızı, bacımızı saçından sürüyüp ırzına geçtiler. Yangından dolayı her yeri duman kapladı iki Yunan askeri: "herkes camiye girsin kumandan camiye girene bir şey yapmayacak kapısına iki nöbetçi dikecek" diye bağırmaya başladı. Köyün önde gelenleri: sakın camiye girmeyin hepimizi yakacaklar herkes kaçsın diye bağırmaya başladı. Köylü yoğun dumandan istifade ederek ormana doğru kaçmaya başladı.

Ormana kaçıp, çalıkların arasına saklandık. İki kişi bir arada durmayacak şekilde yer tuttuk o gün ve o gece orada kaldık hiçbir şey yememiştik. Ertesi gün akşama kadarda bir şey yiyemedim aç bir şekilde saklandım. Bana yakın bir yerde saklanan bir abi vardı. Benim olduğum yere gelerek, ben yiyecek bir şeyler bakmak için dere yatağına gideceğim sen burada bekle birazdan gelirim dedi. Az sonra geldiğinde

²⁷⁸Justine McCarthy, *a.g.e.*, s.353.

yanında Yunan askerinin yedikten sonra attığı karpuzun kabuklarıyla geldi. Yarısını bana verdi ve yarısını kendi yedi. Açlıktan öyle bitkin bir haldeydim ki, onları yedikten sonra kendime geldim. Az sonra birisi bağırmaya başladı. Herkes evine dönsün Yunan köyü boşaltıp kaçtı ve bizde saklandığımız yerden çıkarak, köye doğru ilerledik”²⁷⁹.

4. Yunan Mezaliminde Katliamlar

Yunan ordusu tarafından işgal altındaki silahsız Müslüman ahalinin katli ve imhası soygunculuk ve yangın şeklinde vuku bulan mezalimin adeta tamamlayıcı bir safhası olarak cereyan etmiştir. Şehirler ve kasabalar ateşe verilmeden önce yanlarından hiç eksik etmedikleri rehberleri yerli Rum ve Ermenilerin verdikleri bilgiler doğrultusunda soyguna başlayan Yunan askerleri gizlenmiş altınları ya da kağıt paraları olduğuna hükmettikleri zavallı Müslüman halkı akla hayale gelmeyecek şekilde işkenceye maruz tutarak tüm servetlerine el koymuştur. Altınları bulunmadığı halde sırf rehberlerinin bulunduğunu iddia etmesi münasebetiyle işkenceler sonucunda altın ve para getirmeyen halkı da hunharca katletmişlerdir.

Yunan askerlerinin Müslüman Türk halkı üzerinde uyguladıkları bu dehşet görüntüleri sadece bununla da kalmıyor insanlık dışı bu vahşetin en iğrenç vesikalarından biride soygun suretiyle ve yangından dolayı tüm mal varlığı elinden giden ahali elinde kalan son değeri canını da yine tellallar vasıtasıyla yapılan açıklamalar doğrultusunda kaybetmiştir. Ki bu açıklamalar: “Yunan kumandanı emridir: evinden çıkarak camilere toplanacak halka hiçbir şekilde zarar verilmeyecektir” bu açıklamalara katan bazı zavallı halk camilerde toplanmış ve üzerlerine vurulan kilitten sonra camilerin ateşe verilmesi üzerine diri diri yanarak can vermişlerdir.

Yunanlılar tüm bu vahşetten bir şekilde kaçmayı başarmış ve dağlara sığınmış olan Müslüman ahaliyi bulup yok etmek için özel birlikler çıkartmışlardır. Ayrıca işi sadece yakıp, yıkmak ve katliam yapmak olan Müfrezeler kurmuşlardır,

Bursa askeri idaresi kumandanı Çalakopolos tarafından yayınlanan bir bildiriye aynen şu ifadeler yer almaktadır.

”Askeri emir

Numara: 4608–19600

Bursa Askeri İdare Kumandanlığına

²⁷⁹ Süleyman Çoban’la 1996 Yılında Yapılan Röportaj.

Şimendifer hatları o civarda bulunan köyler ahalisi tarafından mahvolduğu görülüyor. Bu sebepten dolayı yolları mahvedenler veyahut bu namlarda bulunanlar yakalanılarak hemen mahallesinde ki tüfekle öldürülmesini emrediyorum. Bu hususta memurların yalnız telakkisi kafidir. Muhakeme edilmeksizin mahvolan yollara yakın köyler mahvedilecektir.

19 Ağustos 1922

Bursa Askeri Kumandanı

A.Çalakopolos”

Yunan memurlarına yolları tahrip etmek niyetinde bulduklarını zannettiğiniz Türklerin muhakemesi yapılmadan katli ve bu yollara yakın tüm Türk köylerinin yakılıp yıkılması emrinin verilmesi Yunan şakileri için:”Keyfinizin istediği yerde istediğiniz köyleri yakınız ve ahalisini katlediniz demekten başka bir şeymiydi? Ve resmen gazetelere ilan edilen bu emir Yunan hükümeti tarafından Yunan kumandanlarının muntazam bir sistem içinde Türk köylerini imhaya memur edilmiş olduğu delili değımlidir²⁸⁰?

Uşak'ta yapılan zulüm ve vahşet 27 Ağustos Çarşamba günü başlamış, buralar yakılıp yıkıldıktan sonra facia 1 Eylül Cuma günü Eşme ilçesine sıçramıştır.2 Eylül 1922 Günü keşif uçaklarının raporlarından İnay istasyonunun tamamen yandığı Elvanlar istasyonu ile İnay köyünün yanmakta olduğu öğrenildi. Eşme bozgun halinde kaçan İşgal güçleri tarafından yağma edilmiş ve ilçe merkezi feci bir şekilde yakılmıştı. Çekilirken de iffetlerini kirletmek maksadıyla kasaba dışına çıkardıkları kadınlar Yunanlıların bu alçakça davranışlarına karşı çıkıp direnince onları birbirine bağlayarak şehit ettikleri cesetlerden anlaşılmıştır.Eşme tamamen kül ve kömür haline getirilmiştir.Eşme ilçesine bağlı 28 köy –Eseler, Emirli, Düzköy, Akçaköy, Karanköy (Kıranköy), İnan (İnay), Fakiheli (Fakılı), Çobanlı, Çakal, Dereköy, Kayalı, Nazlı, Kemer, Çanlıdam, Elvanlar, Kayapınar, Yelken (Yeleşen), Taşköy, Cevizli, Eşmeli, Güney, Manavlı, Narınceli, Örgüden (Ürküden), -yakılmıştır.Eşme de Yakılmış ve yıkılmış yapı sayısı 307'dir. Genel olarak Eşme ve köylerinde Yunanlıların yapmış olduğu zarar ve tahribat ise aşağıdaki şekildedir:

²⁸⁰ Halide Edip-Yakup Kadri-Falih Rıfki-Asım Us, *a.g.e.*, s. 129.

İlçe ve köy halkı üzerinde:

Ölü:	:26
Yaralı:	:19
Dayak ve işkence:	:112
Beraber götürülenler:	:15
Irza tecavüz:	:62
Bekaret giderme:	:11
Kayıp çocuk:	:4

Yakılanlar:

Ev:	:1532
Mağaza ve dükkan:	:722
Resmi bina:	:14
Dini bina:	:9

Hayvan ve Mahsul Kaybı:

Sığır, Koyun, Keçi:	:19496
Mahsul:	:134844 Ton

Zarar Değeri:

Gayri Menkul:	:810834
Menkul:	:622798

Toplam: :1 438 832 Lira²⁸¹

Ayrıca ileride bahsedildiği şekilde Mustafa Kemal Paşa Eşme'ye geldiğinde feci manzarayı yakından görmüş ve derhal hükümetin harekete geçmesi emrini vermiştir. Batı bölgesinde, halk buğdayını yeni toplamış bunu iyi bilen düşman da özellikle Eşme bölgesinde bu ürün depolarını yakmıştır.

Buna ilaveten Yunanlılar kuyuları öldürdükleri insan cesetleriyle doldurmuşlardı. Bu yüzden muzaffer ordularımız takip hareketinde su sıkıntısı çekmiştir. Bunun yanı sıra Yunan işgal kuvvetleri yöre halkını ağır angarya işlerde de kullanmıştır. Örnek olarak, Yeleğen'in Kocakaş mevkiine karargah kuran Yunan Ordusu Yeleğen-Alaşehir yolunu Çevre Halkını çalıştırarak yapmıştır. Bu yolun yapımı sırasında Yeleğen halkı

²⁸¹ Serdar Sarısır, *a.g.e.*, s.362-365.

çok sıkıntı çekmiştir.Esas sıkıntıyı Yunan ordusu kaçarken çeken Yeleğen'de oturulacak ev kalmamış, evlerle birlikte yiyecek ve içecekler de yakılmıştır. Yeleğenliler kadın erkek, çoluk çocuk ve hayvanları ile birlikte ormanlık bir bölge olan Yüksek Kahve mevkiine saklanarak kısmen de olsa Yunan mezaliminde kurtulmayı başarmışlardır.Yalnız Eşme halkı her taraftan sıkı bir Yunan sansürü altında olduğundan Yunanlıların çekilmesini ve yenilgisini duyamamışlardır.Rum ahalinin göç hazırlıklarını da zamanında anlayamamışlardır.Bundan dolayı, piyasada ucuz fiyata satılan malları Rum ahaliden almışlardır²⁸².

4 Eylül 1922 de Eşme'ye gelen Siirt mebusu Mahmut Bey o günleri şöyle anlatır: “Bir kaza merkezi, Yunanlılar bu şehri bir yangın harabesine çevirmişler.200 haneli ve oldukça mamur bir kasabadan bir kulübe bile yangından masun kalmamış, düşmanın kaçış yoku harabeye, yangın tarlasına dönmüştür. Mert ve namuslu hasmına erkekçe mukabele etmek kudret ve kabiliyetinden mahrum olan şerefsiz Yunan ordusu bütün hırs ve intikamını zavallı ve müdafaasız köylülere zulüm etmek, köylerini yakmak suretiyle dindirmek istiyor. Yarap bu adaletin bu tecellisi bile düşmanı uykudan uyandırmayacak. Zulümlerine tövbe ettirmeyecek gibi.

Çakal köyünde biraz durduk. IV. Kolordu kıtaları köylü kadınların heyecanına payan yok. Yersiz yurtsuz ve eşyasız kalmış olan zavallıları gene böyle bir heyecana askere su yetiştirmeye sevk eden ruh, ne büyük ne mucizeli bir şeydir. İçlerinden biri: “Kemalimizi ne yaptınız buradan geçti mi?” dedi.

Mahmut Bey'in de şahit olduğu bu mucizevi ruh ki, Milli Mücadele Ruhu Eşme halkı arasında hayat bulmuş, işgal güçlerine karşı başlatılan varoluş mücadelesine tüm çaresizliklere ve yetersizliklere karşın büyük bir özveri ile kendi benlikleri nispetinde katılmışlar ve katkıda bulunmuşlardır²⁸³.

Sadece Yunan işgalinde 1.246.068 evladını şehit vermiş²⁸⁴, 141.874 evi yakılmış²⁸⁵, 2.291.387 büyük ve küçükbaş hayvanı elinden alınmış ve telef edilmiştir²⁸⁶.

Türk Milleti başına gelen bu büyük felaketin ne kendinin nede bunu ona reva gören Yunan devleti ve milletin başına gelmesini istememektedir. Hal böyleyken

²⁸² Serdar Sarısır, *a.g.e.*, s.365.

²⁸³ Serdar Sarısır, *a.g.e.*, s.366.

²⁸⁴ Murat Özcan, *a.g.e.*, s.280.

²⁸⁵ Murat Özcan, *a.g.e.*, s.276.

²⁸⁶ Murat Özcan, *a.g.e.*, s.277.: Bu rakamlar İsmet Paşa'nın Lozan Konferansında sunduğu metinde yer almaktadır.

Dünya üzerine barış getireceklerini, demokrasi getireceklerini iddia ederek işgal ve istila yapan devletlere, Dünya kamuoyunun gözleri önünde cereyan eden bu ayıba müsaade etmeyecektir.

Yunan Mezalimini birkaç sayfayla anlatmak elbette mümkün değildir. Bu vahşeti cilt cilt yazmakla da bitirmek mümkün olamaz. Üç yıllık işgalin her gününde, her saatinde ve her köy, kasaba ve şehrinde katliamlar, tecavüzler, gasplar, yağma ve yakmalar mevcut olup yüce Türk Milletinin tarihine acı bir dönem olarak geçmiştir. Bu acı dönem her ne kadar İtilaf devletleri ve Yunan devleti tarafından önemsenmemişse olsa Yunan ve Avrupa tarihine kara bir damga niteliğindedir.

Bugün çağdaşıktan dem vuran ve medeni toplumların oluşturduğu bir birlik olduklarını iddia eden devletler, tarihleri boyunca buna benzer vahşetlerin faileri olmuşlardır. Yüce Türk Milletini Ermeni ve Rumlara yaptığını iddia ettikleri sözde soykırım hareketinin ardına saklanarak kendi ayıplarını örtmeye çalışıyorlardır. Lakin bu çabaları attıkları iftiralar gibi asılsız kalacak ve Tarih bu devletleri bir gün mutlaka yargılayarak mahkum edecektir.

Bu medeni devletler işgal ettikleri, istila ettikleri ve sömürüleri olarak hakimiyeti altına aldıkları topraklar üzerinde yaşayan ahaliye dil, din, ırk ve mezhep ayırtmaksızın vahşet ve dehşet içerisinde zulüm uygulamıştır. Ne kadar yazıktır ki bu medeni devletler kendi tarihleri içinde kendi milletlerine bile zulüm uygulamış kendi soydaşlarını katletmişlerdir. Dünya üzerinde barış ve demokrasi getirmek bahanesiyle bugün dahi işgal ve istilalarına devam edip, kendi topraklarını savunan insanları aynı bizim tarihimizde Kuva-yı Milliye Hareketi mensuplarına hain damgası vurdukları gibi terörist ilan etmişlerdir. Bu istila ve işgallerini meşrulaştırmak için kendi insanlarından bir kısmını göz kırpmadan öldürmüşlerdir. Binlerce deniz mili yol kat ederek, Dünyanın en uzak uçlarına ayıplarını taşımış olan bu devletler, işgal ettikleri topraklarda yeraltı ve yer üstü kaynaklarını sömürmüş ve hala sömürmeye devam ediyorlar. Masa üzerinde bulunan haritalarda paylaşımlar yaparak bunu bir oyunmuşçasına dalga geçe geçe icra ediyorlar.

Türk Milleti bu vahşet oyunlarına hiçbir zaman müsaade etmemiş seyirci, kalmamış ve kalamayacaktır. Gerek kendi toprakları üzerinde gerekse Dünyanın her hangi bir yerinde yapılan vahşetleri her daim kınamış ve buna karşı mücadelesini vermiştir.

VI. EŞME’NİN DÜŞMAN İŞGALİNDEN KURTULUŞU

Büyük Taarruzun başlaması ve Yunan ordusunun hezimete uğramasının ardından işgal altında bulunan bölgeler birer birer Türk ordusunun hakimiyeti altına giriyordu. Düzenli ordunun kurulmasının ardından başlatılan Büyük Taarruz ve kaçan Yunan ordusunu takip hareketi Eşme’de yaşanan yaklaşık 2 yıldan fazla süren düşman işgalinin son bulması anlamına geliyordu. Türk Orduları yavaş yavaş Eşme’ye yaklaşıyordu.

Nihayetinde Türk Kuvvetlerinin ileri takip hareketiyle işgal altındaki memleket toprakları bir bir İstiklallerine kavuşmuşlardır. İncelememizin konusunu teşkil eden Eşme bölgesindeki takip hareketi özetle şöyle gelişmiştir; 1 nci Kolordu kuvvetleri Çardak yolu ile ilerlemiş ve 02 Eylül 1922 günü Saat: 15:30’ da Akçaköy’ü yakmaya çalışan Yunanlıların çoğunu imha etmiş. Ardından Camili’nin doğu sırtlarına gelmiş ve burada gecelemiştir. 6 ncı ve 57 nci Tümenler Akçaköy – Oruçlu bölgesinde konaklamışlardır. 1 nci Kolordu 03 Eylül günü Dervişli’ye gelerek, Yunanlıların çekildikleri Takmak – Kula yolunu kapamıştır. 7 nci Tümen 03 Eylül günü Dereköy’ün batı sırtlarında düşmanla muhabereye tutuştu. Yunanlılar 200 ölü, 116 esir bırakarak Dereköy’den çekildiler²⁸⁷.

Yunanlıların bozgunu dolayısıyla geri çekilmeleri çok hızlı oluyordu. Bu sebeple birliklerimiz çok hızlı hareket etmesine rağmen yetişmekte güçlük çekiyordu. Tabi ki tek güçlüğüümüz yetişmek değildi. Hem ikmal sisteminde hem de haberleşmede aksaklıklar vardı. Mesela: “1. Ordu Komutanı 02 Eylül 1922 muharebeleri hakkındaki raporları Kolordulardan geç alındığından, durumu Batı Cephesi Komutanlığına ancak 3 Eylül 1922 saat:01.00’ de bildirdi.²⁸⁸” Birliklerimiz haberleşmedeki eksikliklerini atlı ulaklar ile gideriyordu. Yunan birliklerinde haberleşme büyük taarruz sonrası daha büyük problem olmuştu. Yunan birliklerinin bozgunu, Afyon cephesinin düştüğü, hatta Trikopis’in Hacı Anesti’nin yerine başkomutan olduğu bile kendisine esir olana kadar tebliğ edilememişti Trikopis’e, telsizle haber iletilememiş, Yunan birliklerinin Başkomutanı olduğunu, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanı Mustafa Kemal Paşa, 2 Eylül 1922 tarihinde, esir alındıktan sonra huzuruna getirildiğinde bildirmişti²⁸⁹.

²⁸⁷ Serdar Sarısır, *a.g.e.*, s.362.

²⁸⁸ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *a.g.e.*, s. 67.

²⁸⁹ Turgut Özakman, *Şu Çılgın Türkler*, Ankara, 2005, s.653.

8 nci Tümen 3 Eylül günü Takmak' ın kuzeyinde Yunan artçılarıyla muharebeye girişerek, Takmak (Eşme) kasabasının bir kısmını yangından kurtarmışsa da; Kasabada 20 ihtiyardan başka sağ insan kalmamıştır. Her yerde olduğu gibi Yunanlılar burada da bütün halkı öldürmüşlerdi. Türk kuvvetleri ardından Elvanlar istasyonuna ele geçirdiler. Böylece 03 Eylül 1922'de Eşme Düşmandan geri alınmıştır. Ordumuzun yetişmesiyle Eşme'nin bir kısmı yakılmaktan kurtarılabildiği. 04 Eylül gecesi Başkumandanlık Karargahı Eşme'ye taşınacaktır ve Başkumandan da bundan sonraki yazışmalarını da Eşme' den yapacaktır. Mustafa Kemal Başkumandanlık Karargahının Eşme'ye nakli sırasında kaçan düşmanın geride bıraktığı feci manzarayı yakından görmüş ve ilk fırsatta harbin sebep olduğu yaraları tedavi için hemen harekate geçilmesini istemiştir. Gerçekten de Yunanlılar Eşme' yi bir kulübe bile bırakmadan yakmışlardır. Yakılmayan, harap edilmeyen neresi vardı? Bozgun halinde kaçarlarken toparlanmaya fırsat bulamayan Yunanlılar ne hikmetse her geçtikleri yeri yakıp yıkmaya, gasp, yağma, tecavüz ve can almaya vakit bulup bunu da planlı bir şekilde başarıyorlardı. Ve artlarında yanmış yıkılmış simsiyah bir harabe bırakıyorlardı²⁹⁰.

Süleyman Çoban bize Eşme'nin Yunan işgalinden kurtulmadan bir gün önce yaşananları ve Türk askerlerinin Eşme'ye girişlerini şu şekilde anlatıyor:

“Mustafa Kemal'in ordusu Eşme'ye doğru ilerledikçe Yunan askerleri üçer beşer silahıyla kaçıyor. Cemiyetleri bozulmuştu, kaçmak için tek yolları vardı oda demiryoluydu. Bu yüzden Eşmeye doluşmaya başlamışlardı. Bizim bostanın bulunduğu yerden geçerken, bizden karpuz alıyorlardı, ekmek alıyorlardı ama eskiden olduğu gibi parasını vermiyor, zorla alıyorlardı. İki kafalı yılan olmuştu artık Yunan askeri. Bir gün beş tane yunan askeri geldi. Bostanın oraya oturdu, karpuz istedi. Bizde verdik. Bize dönüp “Kemal geliyor” dediler, sonra küfür edip, ondan bir canavar gibi bahsettiler ve “o canavar bizi yutacak” dediler. Karpuzla ekmeğin parasını vermeden gittiler.

Eşme'nin kurtuluşundan bir gün önce Yunan askeri cephede bozguna uğramış, süvarisi, piyadesi bölük bölük, tabur tabur İzmir'e doğru kaçışmaya başlamıştı. Öğle saatlerinde, Uşak'ta daha önceden konuşlanmış olan Yunan alayı, Eşme'ye geldi. Onlardan biraz sonrada son tren geldi. Üç makinesi bulunuyordu. Batak Kaya geçidiyle Takmak geçidin arasında duruyordu. Arkada bulunan tren geriye gitti ve dere üzerindeki

²⁹⁰ Serdar Sarısır, *a.g.e.*, s.363.

köprüyü havaya uçurdu. Sonra on kadar Yunan askeri ellerinde ki mataralarıyla geldiler. İçleri benzin doluymuş, biz ne bilelim. Öndeki askerler serpiyor, arkadan gelen kibriti çakıp ateşe veriyordu. Öyle büyük bir yangındı ki 350 haneli, 2 camili köy tavuk kümesine kadar yandı. Bütün Eşme'yi ateşe verdi gavurlar.

Yunan askeri köyü yaktıktan sonra kaçmıştı. Köy ahalisi de saklandığı yerden çıkarak köye doğru yürümeye başladı. O anda Türk süvarileriyle karşı karşıya geldik. 2.alayın 1.bölüğüymüş süvariler, Türk süvarisini gören ahali atların nallarından, üzerindeki Türk askerinin ayağına kadar ağlaşarak öpmeye başladı. Beyaz ata binen yaşlıca bir adam vardı. Ama rütbesi yoktu, ahaliye “biz onları hasır gibi çiğnedik Sakarya’da, Dumlupınar’da merak etmeyin sizinde intikamınızı alacağız. Canınız kurtuldu ya, malınız için üzülmeyin hükümet her şeyi halleder” dedi. İçimizde ki ihtiyar bir amcaya “amca sen şu karşı tepelerde hiç angaryaya gittin mi? dedi. Amca dedi ki; “oğlum ben yaşlıyım diye götürmediler. Amca daha sözünü tamamlamadan meğerse Yunan askeri iki top bir tepeye, dört topta diğer tepeye koymuş büyük bir uğultuyla top patladı. İlk top mermisi yakın bir yere düştü, ahali kaçışmaya başladı. Beyaz ata binen yaşlı adam bağırdı; Süvariler sol tarafa marş marş, top atışının başladığı yöne doğru hareket ettiler. Biraz sonra 1. bölük,2.bölük topçuları gelmeye başladı. Derenin üzerindeki sırtı geçince top atışından kurtulmuş oldular. Sivil ahalide dere yatağına saklanarak top atışından kurtulmaya çalıştı. Dere yatağında saklanan köylünün başına ‘Bozkırlı’ diye bir asker bıraktılar. Karşı tepelerden gelen yoğun top atışına Türk topçusu da karşılık veriyordu. Bir top mermisi sivil halkın bulunduğu dere yatağına yakın bir yere düştü. O esnada biri Bozkırlı şehit oldu diye bağırdı. Biz o yöne doğru bakarken Bozkırlı toprağın altından çıkı verdi üstünü başını silkeledi ve top atışının yapıldığı tepelere doğru dönerek “Yunan gavuru nereye kadar kaçacaksın benden” diye bağırmaya başladı. Türk askerinin geriye kalanı da Eşme’ye gelmeye başlamıştı. Bir bölük asker üç ya da dört takımdan oluşması gerekirken bizim askerimiz 30–35 kişilik bölükler halindeydi. Öldürdüğü Yunan askerinin potinlerini giyenler şanslıydı, diğerleri ya yalın ayak ya da çarıkla yürüyordu. Çadır bezinden fişeklikler vardı, bellerinde çoğunun mermisi bile yoktu, matarasında suyu torbasında ekmeği yoktu.

Bölük komutanları bir araya gelerek toplantı yaptılar, dürbünlerle karşı tarafa bakmaya başladılar. Bir tanesi sol taraftaki top sustu dedi o taraf Takmak tarafıydı. O yönde çok yoğun çatışmalar başlamıştı 1.alayın geldiği yönde de çatışma sesleri

yükseliyordu. Bölük komutanlarından biri sağ ve sol tarafta toplam yedi top çalışır vaziyette şimdi çıkarsam iki saate kalmaz o tepeleri alırım dedi. Dördüğünü çaldı, yaklaşık 30–35 kişi yarısı asker yarısı sivil, siviller başıbozuk denen çete üyeleriymiş ayağa kalktı yarısında silah bile yoktu bıçaklar ve uçları sivri çubuklar vardı tepeye doğru harekete geçtiler. Onların peşinden 2.bölük harekete geçti. 3.bölük harekete geçmek üzereyken karşı tepede ateş başlamış ve kısa süre sonrada sona ermişti. 30–35 Kişilik yarısı silahsız 1.bölük tepeleri almıştı. Yunan askeri silahlarını da bırakarak kaçmıştı. Eşme yaklaşık 2 buçuk yıl süren Yunan işgalinden 3 Eylül 1922’de kurtulmuş ama ilçe’de kadın, erkek, çocuk, yaşlı kaçamayan kim varsa öldürülmüş²⁹¹, ilçe baştan aşağı yakılmış hayvanları telef edilmiş ve tarlaları ateşe verilmiş²⁹². Eşme’nin düşman işgalinden kurtarılması esnasında birçok şehit verilmiştir²⁹³ ve birçok askerimizde yaralanmıştır²⁹⁴.

VII. ATATÜRK VE EŞME

Milli mücadelenin önemli mimarlarından biri olan Bekir Sami Bey’in 3 Haziran 1919 tarihinde Eşme’ye gelmesiyle, Eşme birkaç gün içinde aktif bir milli mücadele merkezi halini almış, Anadolu ve İstanbul’un her yeriyle haberleşme sağlanarak teşkilatlanma çalışmaları hızlandırılmıştır. Celal Bayar Eşme’nin karargah merkezi olarak seçilmesinde teşkilatlandırmada kendinden yardım umulan Eşme Müftüsü Hacı Nazif Efendi’nin şahsi tesiri olduğunu ifade etmektedir. Mustafa Kemal Paşa’da Batı Cephesine ilk yazısını 9 Haziran 1919 tarihinde Bekir Sami Bey’e göndermiş ve cevabi bilgi akışı ile Batı cephesinde olup bitenlerden haberdar edilebilmiştir²⁹⁵.

Mustafa Kemal Paşa’nın kurtuluşu müteakiben Uşak’ı ilk resmi ziyareti 2 Eylül 1922 olarak bilinmekte ise de, bazı kaynaklarda (mahalli tespitler)Uşak’a teşriflerinin ilki Kurtuluş Savaşı esnasında 1920 yılı Ağustos ayı başında olup bu ziyaretinde cephe kumandanı Aşir Paşa’nın karargahı olan İstasyon Caddesi üzerinde ki Hamit Ağa’nın evine indiği, aynı gece Mustafa Kemal Paşa’nın özel trenle Eşme cephesi diye adlandırılan Elvanlar bölgesine gittiği sabaha karşı Ankara’ya geçtiği belirtilmektedir.

²⁹¹ Süleyman Çoban ile 1996 yılında yapılan görüşmeden alınmıştır.

²⁹² Bkz. Ek.9–10.

²⁹³ Eşme muharebesinde şehit düşen askerlerimizin künye kayıtları için Bkz. Ek.11-12-13.

²⁹⁴ Eşme muharebesinde yaralanan askerlerimizin künye kayıtları için Bkz. Ek.14.

²⁹⁵ Serdar Sarısır, *a.g.e.*, s.357.

Bu bilgileri halen yaşamakta olan bazı görgü sahipleri de (Memduh Uşaklıgil) doğrulamaktadır. Mustafa Kemal Paşa, Uşak'ı biri Kurtuluş Savaşı esnasında Kuva-yı Milliye hareketini düzenlemek için diğeri ise kurtuluşu müteakiben çeşitli tarihlerde beş kez olmak üzere toplamda altı kez şereflendirmiştir.

30 Temmuz 1919 da merkezi Uşak'ta bulunan Doğu Milli Hareket Merkezi kuruldu. Günlerce ve aylarca gönüllü asker temini bunların bakımı ve yerleştirilmesi işi ile uğraşıldı.27 Temmuz 1920'de Uşak Gönüllü Alayı teşkil edilerek Alaşehir'e kadar gelmiş olan Yunanlılarla savaşa başladılar. Resmî olmayan mahalli tespitlere göre:

1 Ağustos 1920 Pazar günü, Mustafa Kemal Paşa Uşak'a gelerek, şimdiki devlet hastanesinin bulunduğu yerde Uşak'lular ve Uşak Alayı ile konuşma yaptı. 2 Ağustos'ta Elvanlar Eşme cephesine gidip geldiler. Mustafa Kemal'in Uşak işgalinden önce burayı ziyaret etmesi gönüllü asker yazımı işini milis kuvvetleri çalışmalarını hızlandırdı. Bu ziyareti müteakip günlerde Banaz'dan 47 süvari,19 gönüllü Hacım ve Sivaslı'dan 100 süvari Karahallı'dan gönüllü birlikler gelip cepheye gittiler.²⁹⁶

Asım Gündüz hatıralarım adlı eserinde: (Mustafa Kemal'in harp akademisinden sınıf arkadaşı sınıf kıdemlisi Cumhuriyet devrinin 2.Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'tan sonra) ²⁹⁷Yakup Şevki Paşa'nın (Harp Akademisinde Mustafa Kemal'in hocası), büyük taarruzda düşmanı önüne katıp kovalarken 3 Eylül 1922 de Eşme sırtlarında Başkumandan'ı bulduğunu, Yanıldığını söyleyerek özür dilediğini(Şevki Paşa büyük taarruzdan önce Mustafa Kemal'e eldeki malzeme ve imkanla bu taarruzun aleyhimize olacağını söylemişti) ve kendisini bütün kalbi ile tebrik ettiğini anlatmıştır. Bu tevazudan ve haktanırlıktan çok mütehassıs olan Mustafa Kemal şu cevabı vermişti:

-“Hocam sağ olunuz zafer; hepimizin, milletimizin, ordumuzun eseridir Allah'ın Türk milletine lütfudur.”²⁹⁸

Yakup Şevki Paşa Mustafa Kemal'in hocası idi. Büyük taarruzda mevzii kalacağını bizi İzmir kıyılarına kadar götüremeyeceğini tahmin ediyordu. Kanaatini büyük bir açıklıkla da ifade etmişti. Fakat başkumandan taarruza karar verince bütün varlığı ile ona uymuş elinden geleni yapmıştı. Orgeneral Asım Gündüz hatıralarında

²⁹⁶ Erhan Aktaş, *Atatürk ve Uşak*, İstanbul 1981, s. 20.

²⁹⁷ Asım Gündüz, *Hatıralarım*, İstanbul, 1973, s.125.

²⁹⁸ Asım Gündüz, *a.g.e.*, s.132.

Mustafa Kemal Paşa'nın Eşme sırtlarında "Ordular İlk Hedefiniz Akdeniz, İleri" emrini verdiğini ileri sürmektedir²⁹⁹. Mustafa Kemal ile beraber 1 Eylül 1922 sabahı Eşme sırtlarındaydık yanmamış tek bir ev kalmamıştı. Bir kahvenin enkazı içinde üç iskemle bulabildik. Başkumandan, İsmet Paşa ve ben oturduk karargahımızdan beraberimizde subay olarak rahmetli Şükrü Ali vardı. Mustafa Kemal'de "büyük karar" arifesinde olmanın fevkaladeliği görülüyordu. Bir anda bana döndü: "-Hemen hazır olunuz! Bir emir yazacağız".

Şükrü Ali'ye işaret ettim kalem kağıt elinde bekliyordu diz çöktü elinde ki çantayı beraberce tutarak seyyar bir masa durumuna getirdik. Her zamanki gibi düşüncelerini en iyi şekilde ifade eden kelimeleri bulmakta hiç zorluk çekmiyordu. Metnini zaferimizin en değerli vesikası olarak hassasiyetle muhafaza ettiğimiz tarihi emri yazdırdı.

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Orduları!

Afyon-Dumlupınar büyük meydan muharebesinde zalim ve mağrur ordunun anasır-ı aslisini inanılmayacak kadar az bir zamanda imha ederek büyük ve necip milletimizin fedakarlıklarına layık olduğumuzu ispat ediyorsunuz. Sahibi olan bu Türk Milleti istikbalinden emin olmakta haklıdır. Muharebe meydanında ki maharet ve fedakarlıklarınızı yakından müşahede ve takip ediyorum. Milletimizin hakkındaki takdiratına delalet etmek vazifemi mütevaliyen ifa edeceğim.

Başkumandanlığa teklifatta bulunulması cephe kumandanlığına emrettim. Bütün arkadaşlarımın Anadolu'da daha başka meydan muharebeleri verebileceği nazarı dikkate alarak ilerlemesi ve herkesin kuva-i akliesini, menabi-i celadet ve hamiyetini musabaka ile ibzale devam eylemesini rica ederim."

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

²⁹⁹ Asım Gündüz, *a.g.e.*, s.164, Orgeneral Asım Gündüz Hatıratında Mustafa Kemal Paşa'nın "Ordular İlk Hedefiniz Akdeniz,İleri" Emrini Eşme'de Yazdığını Bildiriyor.Fakat Genel Kurmay Başkanlığı Atase:3214-10-96/Arşiv Dosyasında Bu Tarihi Eri Kütahya İline Bağlı Altıntaş İlçesinin Bugünkü Zafertepe, Çalköy Kazasında söz konusu emri Verdiği bildirilmektedir.Genel Kurmay Başkanı Ve Batı Cephesi Komutanıyla (Fevzi Paşa Ve İsmet Paşa) 31 Ağustos 1922 Günü Öğleyin Yunanlıların Yıkıp Yaktığı Çalköy'e Geldikleri Ve Burada Yıkık Ve Henüz Dumanları Tüten Bir Evin Avlusunda Bulunan Masa Gibi Kullandıkları Kırık Bir Kağrı Arabasının Etrafında Durum Değerlendirmesi Yaptıkları Ve Bunun Sonucunda Başkomutanın 1 Eylül 1922 Tarihinde Yayınladığı Bildiri İle "Ordumuza İlk hedefiniz Akdeniz, İleri" tarihi emrini verdiği tespit Edilmiştir.Gerekli Belgeler İstiklal Harbi Arşivi,Klasör:1761 Dos:111 Belge:5-2,Klasör :2284 Dos:30 Belge 89-1,Klasör:2019 Dos:71 Belge 6-1 ' de Mevcuttur.Konu ile ilgili belgeler için Bkz. Ek-17-18.

İşte bana Eşme sırtlarında bu tarihi emri yazdırdığı vakitte ayağa kalktı. Başkumandan Mustafa Kemal geldi, güler yüzü ve nemli gözleriyle apoletlerimi o mübarek elleriyle omzuma taktı(terfi)”³⁰⁰

Ayrıca Hacı Müftü Nazif Efendi düzenli ordunun kurulmasından sonra Ankara’ya giderek Mustafa Kemal Paşayla tanışmıştır. Konu ayrıntılı olarak Hacı müftü ile ilgili bölümde anlatılmıştır.(Bkz. Hacı Müftü’nün Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeleri.)

Eşme’nin 3 Eylül 1922’de düşman işgalinden kurtarılmasından sonra, 4 Eylül gecesi Başkumandanlık karargahı Eşme’ye taşınacaktır.³⁰¹ Başkumandan Mustafa Kemal Paşa’da bundan sonra ki yazışmalarını Eşme’den yapacaktır. Başkumandan karargahın Eşme’ye taşınacağını, 4 Eylül’de Uşak’tan yazdığı harp telgrafı ile Meclis Başkanlığına ve diğer ilgili merkezlere bildirmiştir.

Başkumandan Eşme’ye gelir gelmez, şifre telgrafla Asım Paşa (Gündüz)’nın Kolordu Kumandanlığı yetkilerini taşıdığını bildirecektir.

Mustafa Kemal Paşa Başkumandanlık karargahını Eşme’ye taşırken kaçan düşmanın geride bıraktığı feci manzarayı görmüş ve ilk fırsatta harbin sebep olduğu yaraları tedavi için hemen harekete geçmesini Hükümetten istemiştir. Bu konu ile ilgili Eşme’den 5 Eylül’de çektiği telgrafta:

“Düşmanın terk ve tahliye ettiği kasaba ve köylerde ifa eylediği facia her türlü tasavvurun fevkindedir. Köylerin büyük kısmı tamamen yakılmıştır. Düşmanın ricat (geri çekilme) yolu üzerinde. Kalan zavallı köylülerimiz, köylerinin zararları üzerine sefalet ve zaruret içinde inlemektedirler. Bilinen durumdan dolayı hükümetçe derhal lazım gelen şefkat ve yardımın yapılması kati bir zaruret halini almıştır. Şimdilik en fazla himaye ve yardıma muhtaç olanlara adil bir liste dahilinde dağıtılmak üzere yüksek emirlerinize verdiğim paradan yüz bin liranın acele olarak Batı Cephesi emrine gönderilmesini ve senelerden beri zulüm ve sefaletle pençeleşen halkımızın sıkıntılarına çare olacak tedbirlerin hükümetçe alınmasını ve bildirilmesini rica ederim.”demektedir. Batı bölgesinde halk buğdayını yeni toplamış, bunu iyi bilen düşman da özellikle Eşme bölgesinde bu ürün depolarını yakarak Müslüman halkın aç kalmasına sebep olmuştu. Genelkurmay başkanlığı kanalıyla hükümet hemen harekete geçerek, en çok hangi

³⁰⁰ Asım Gündüz, *a.g.e.*, s.185.

³⁰¹ Mustafa Kemal Paşa’nın Eşme’ye geldiğine dair belge için Bkz. Ek.15-16.

köylerin yakıldığı ve ihtiyaçlarının bildirilmesi için batı cephesine yazı yazarak gereğinin yerine getirilmesini bildirmiştir.³⁰²

Başkumandan 6 Eylül günü Batı cephesi karargahının bulunduğu Eşme'den ayrılacaktır.³⁰³

Eşme

6.9.38 (1922)

Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanı

Adnan Beyefendiye

İcra Vekilleri Başkanı Rauf

Beyefendiye

-Tel-

1.Yayınlanmayacaktır.

2.Bugün (6 Eylül) Eşme'den Alaşehir Salihli istikametine hareket ettim.

Başkumandan

Mustafa Kemal

³⁰² Tülay Duran, "T.B.M.M. den Zafere", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, İstanbul, 1985, s.18.

³⁰³ Tülay Duran, *a.g.m.*, s.19.

SONUÇ

Tarihi boyunca çeşitli uygarlıkların hakimiyeti altına giren şirin bir Anadolu kasabası Eşme, son dönemde en çok acıyı Yunan işgalinde çekmiştir. Türklerin Anadolu'ya gelmesi ile Eşme Türk Boylarını barındırmaya başlamıştır. Tarih içerisinde Anadolu'da kurulan Türk devletleri ve beylikleri hakimiyetinde defalarca el değiştirmiş daha sonra da Osmanlı Devleti hakimiyeti altında kalmıştır. Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesi sonucu Anadolu'nun işgal edilmeye başlamasıyla Yunan işgaline uğramıştır.

İşgal öncesi Eşme'de gerek Bekir Sami Bey'in faaliyetleri gerek Hacı Müftü'nün faaliyetleri sonucu Kuvayi Milliye hareketi örgütlenmiş ve Alaşehir kongresinde temsil edilmiştir. Eşme'de Rum ahalinin bulunmaması nedeniyle güvenilir bir yer olarak görülüp Milli Mücadelenin ilk dönemlerinde haberleşme merkezi olarak kullanılmıştır. Ayrıca demiryolunun geçmesi de önemini arttırmıştır. Bu arada Milli Mücadele hareketinin liderlerinden Celal Bayar'ın bölgedeki Milli Mücadele taraftarı örgütlenme çalışmaları Eşme'deki Yunanlılara karşı direnişi etkili kılmıştır. Eşme ve çevresindeki vatansever insanlar bir araya gelerek Kuvayı Milliye çatısı altında mücadele etmişlerdir. Bu mücadelede en etkin olan şahsiyetler ise Şehit Ali Bey, Hacı Müftü, Belediye Başkanı Yunus Efendi, Hacim Muhittin Bey, İbrahim Tahtakılıç, Yüzbaşı Selahattin ve İzzettin Paşa gibi kişilerdir.

Bilhassa Şehit Ali Bey ile ilgili günyüzüne çıkmamış belgelere ulaşılmış yaptığı faaliyetler ve kahramanlıklar gelecek nesile gururla aktarılacak şekilde gün yüzüne çıkarılmıştır. Süleyman Çoban, Turgut Yılmaz, Sadık Sönmez gibi bölgedeki Milli Mücadele hareketine bizzat tanık olan veya o dönemi yaşamış akrabalarının hatıralarına sahip olan kişilerle görüşülerek, yaşanan olaylar açıklığa kavuşturulmuştur. Ayrıca Milli Mücadele döneminde düzenli ordunun Eşme ve çevresinde Yunanlılarla olan mücadele aşamaları kaynaklara dayanılarak incelenmiştir. Gerek işgal dönemi gerekse Yunanlıların bölgede çekildikleri sırada yapmış oldukları ve günümüzde unutulmaya yüz tutan Yunan mezaliminin korkunç şekli tanıklar ve kaynaklarla ortaya konmuştur. Türklere karşı yapılan bu Yunan mezalimi ve soykırım girişimi insanlık tarihi açısından kara bir lekedir.

Milli M¼cadele hareketi sırasında EŒme ve çevresindeki Œehit olan ve yaralanan kahraman Mehmetiklerimiz tespit edilmiŒtir.

Milli M¼cadele d¼neminde Mustafa Kemal PaŒa EŒme'ye gelerek, Yunanlıların yapmıŒ olduğu mezalimi bizzat yerinde g¼rmüŒt¼r. Bunun ¼zerine Bakanlar Kuruluna g¼nderdiėi yazıda olayın vehametine iŒaret ederek gerekli yardımların derhal yapılmasını istemiŒtir.

KRONOLOJİ

M.Ö. 676 da Eşme Kimmer egemenliği altındadır.

M.Ö. 130 da Eşme Roma İmparatorluğu egemenliği altındadır.

M.S. 395 de Eşme Bizans İmparatorluğu egemenliği altındadır.

1285 de Eşme Germiyanogulları egemenliği altındadır.

1429 da Eşme Osmanlı İmparatorluğu egemenliği altındadır.

1867 Denizli Mutasarrıflık olduğu zaman, Takmak kaza merkezi olmuş; Selendi, Güre, İnay ve Sirge nahiyeleri yeni kazaya bağlanarak Eşme adını almıştır.

1898 yılında Elvanlar'dan demiryolu geçince, Elvanlar-Takmak şosesi (yolu) yapılmaya başlanmış.

1900 yılının sonlarına doğru tamamlanmıştır..

20 Ekim 1904 Hacı Ahmet Nazif Eşme Müftülüğüne atandı

15 Mayıs 1919 İzmir Yunan askerleri tarafından işgal edildi.

21 Mayıs 1919 Hacı Müftü liderliğinde Eşme'de Kuva-yı Milliye kuruldu.

3 Haziran 1919 Bekir Sami Günsav Eşme'ye geldi.

9 Haziran 1919 M.Kemal Paşa'nın Bekir Sami'ye yazdığı telgraf 11 Haziran 1919'da Eşme'de eline geçti.

17 Haziran 1919 Bekir Sami Günsav Eşme'den ayrıldı.

30 Temmuz 1919 Merkezi Uşak'ta bulunan Doğu Milli Hareket Merkezi kuruldu.

8 Ağustos 1919 Birinci Nazilli Kongresi yapıldı Hacı Müftü ve Kuva-yı Milliye delegeleri kongreye katıldı.

16–25 Ağustos 1919 Belediye Reisi Yunus Efendi, Eşme delegeleri ve Müfreze Kumandanı olarak Hacı Müftü ile Alaşehir Kongresine katıldı.

16 Ağustos 1919 Balıkesir delegesi Hacı Muhittin (Çarıklı) Bey. Kongre başkanı seçildi.

5 Eylül 1919 Celal Bayar Sarayköy'e geldi, Hacı Müftü ve Hacim Muhittin Çarıklı tarafından karşılandı.

8 Eylül 1919 Hacı Müftü ve Celal Bey (Bayar)Kula'ya geçti.

19–20 Eylül 1919 İkinci Nazilli Kongresi düzenlendi.

6 Ekim 1919 Üçüncü Nazilli Kongresi düzenlendi

11 Nisan 1920 Padişahın emriyle Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi Musfata Kemal ve arkadaşlarının hain olduklarına dair fetva verdi.

- 16 Nisan 1920 Karşı fetva yayınlanmasına karar verildi.
- 23 Nisan 1920 Türkiye Büyük Millet Meclisi kuruldu
- 28 Haziran 1920 Eşme Yunanlılar tarafından ilk defa işgal edilmiştir.
- 11 Temmuz 1920 Eşme ilk işgalden kurtulmuştur.
- 1 Ağustos 1920 Mustafa Kemal Paşa Uşak'a geldi.
- 2 Ağustos 1920 Mustafa Kemal Paşa Eşme cephesine geldi ,Elvanlardaki birlikleri denetledi.
- 5 Ağustos 1920 Eşme ikinci kez işgal edilmiştir.
- 24 Ekim 1920 yapılan Gediz muharebesinde Türk ordusu yenilgiye uğradı.
- 8 Kasım 1920 TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa düzenli orduya geçilmesi konusunda İsmet Paşa ve Refet Paşa'ya talimat verdi.
- 6–11 Ocak 1921 Düzenli orduya geçilmesiyle I. İnönü zaferi yaşandı.
- 27–31 Mart 1921 II. İnönü zaferi yaşandı.
- 6 Temmuz 1921 Ali Bey şehit oldu.
- 19 Ağustos 1922 Yunanistan Bursa Askeri Kumandanı A.Çalakovlos verdiği yazılı emirle Yunan askerlerinin çekildiği tüm köy, kaza ve şehirlerin yakılması emrini verdi.
- 26 Ağustos 1922 Büyük Taarruz ve Baş Komutanlık Meydan Muharebesi başladı
- 1 Eylül 1922 Eşme ve köyleri Yunanlılar tarafından yakıldı.
- 2 Eylül 1922 Mustafa Kemal Paşa Uşak'a geldi.
- 1-2 Eylül 1922 Türk orduları takip hareketi ile Eşme'ye çok yaklaştı.
- 3 Eylül 1922 Türk Orduları Eşme'ye girdi ve Eşme düşman işgalinden kurtuldu
- 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması imzalandı.
- 29 Ekim 1923 Cumhuriyetin ilan edildi.
- 16,22 ve 23 Nisan 1924 Bakanlar Kurulu 149 kişilik liste hazırlayarak Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e sundu.
- 1 Haziran 1924 Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in listeye bir kişi daha eklemesiyle Yüzellilikler (Hainler) listesi kararname halinde yayımlandı.
- 1 Şubat 1927 Müftü Hacı Ahmet Nazif Efendi şehit edildi.
- 26 Mart 1934 Hükümet konağı Elvanlar'a taşınarak Elvanlar ilçe merkezi oldu.
- 29 Haziran 1938 kabul edilen Af Kanunu ile Yüzellilikler de bağışlandı.

BİBLİYOGRAFYA

I. ARŞİV BELGELERİ

1. Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi

İstiklal Harbi Koleksiyonu, Klasör No: 1587, Dosya No: 44, Fihrist No: 3

İstiklal Harbi Koleksiyonu, Klasör No: 1487, Dosya No: 44, Fihrist No:27

İstiklal Harbi Koleksiyonu, Klasör No: 1592, Dosya No: 63, Fihrist No:3

İstiklal Harbi Koleksiyonu, Klasör No: 2019, Dosya No: 71, Fihrist No:6-1

İstiklal Harbi Koleksiyonu; Klasör No:1398, Dosya No:41, Belge No:2-2

İstiklal Harbi Koleksiyonu; Klasör No:725, Dosya No:4, Belge No:5.

II. TBMM GİZLİ CELSE ZABITLARI

TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.I, II, III, IV, İstanbul, 1999.

III. İL YILLIKLARI VE SALNAMELER

Uşak İli Yıllığı, 1973.

Manisa İl Yıllığı 1973.

Aydın Vilayet Salnamesi

IV. GAZETELER

Uşak Bir Eylül Gazetesi 1994.

İrade-i Milliye Gazetesi, 6 Mayıs 1920.

Açık Söz Gazetesi, 25. Nisan 1920.

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 5 Mayıs 1920.

Öğüt Gazetesi, 19 Nisan 1920.

İzmir'e Doğru, 2 Mayıs 1920.

Ertuğrul Gazetesi, 27 Nisan 1920.

Eşme Gürses Gazetesi, 25 Nisan 1984.

Hakikat Gazetesi, 19 Ağustos 1922.

HATIRALAR VE GÖRÜŞMELER

Ahmet Bozkurt'un yayınlanmamış hatıraları.

Turgut Yılmaz ile yapılan görüşmeler.

Süleyman Çoban ile yapılan görüşmeler

VI. TETKİK ESERLER

ADIVAR, Halide Edip, *İzmir'den Bursa'ya*, İstanbul, 1980.

AKINCI, Recep, *Eski Philedelpia- Bugünkü Alaşehir*, İzmir, 1949.

AKTAŞ, Erhan, *Atatürk ve Uşak*, İstanbul, 1981.

ALBAYRAK, Mustafa, *Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919 -2 Ağustos 1920)*, Ankara, 1998.

ALBAYRAK, Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul, 1981.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, C. I-II, Ankara, 1987.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam Mustafa Kemal 1919–1922*, C.II, İstanbul, 1999.

AYDINEL, Sıtkı, *Güney Batı Anadolu'daki Kuvva-i Milliye Harekatı*, Ankara, 1990.

BAYAR, Celal, “Batı Cephesi'nde Kuvva-i Milliye'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri” (Yayına Hazırlayan: Tülay Duran), *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Ankara, 1986.

BAYAR, Celal, *Bende Yazdım*, C.6, İstanbul, 1968.

BELEN, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1983.

BELGELERLE TÜRK TARİHİ DERGİSİ, İstanbul, Haziran, 1985.

BÜYÜK LAROUSSE ANSİKLOPEDİSİ, C. 7, İstanbul, 1985.

CEBESOY, Ali Fuat, *Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul, 1953.

CUINET, Vital, *La Turquie D'Asie*, C.III, Paris, 1894.

ÇALIŞLAR, İzzettin, *İkinci İnönü Muharebesinde 61.Fırka*, İstanbul, 1932.

ÇALIŞLAR, İzzettin, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, İstanbul, 1999.

ÇELİK, Recep, *Milli Mücadelede Din Adamları -I*, İstanbul, 1999.

DURAN, Tülay, “TBMM'den Zafere”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.4, İstanbul, 1985.

EDİP, Halide-Yakup Kadri- Falih Rıfkı-Asım Us, *İzmir'den Bursa'ya*, İstanbul, 1974.

ERGÜL, Teoman, *Kurtuluş Savaşında Manisa 1919–1920*, İzmir, 1991.

GENEL KURMAY BAŞKANLIĞI, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Ankara, 1992.

EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, *150' likler, Emniyet Müdürlüğü Polis Dergisi*, Ankara, 1998.

GENELKURMAY BAŞKANLIĞI, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)*, 2. Cilt 1. Kısım, Ankara, 1963.

GENELKURMAY HARP TARİHİ BAŞKANLIĞI, *Büyük Taarruzda Takip Harekatı*, Ankara, 1969.

GERÇEKER, Mustafa Fehmi, *Karacabey'den Ankara'ya*, Ankara, 1982.

GÖKBEL, Asaf, *Milli Mücadelede Aydın*, Aydın, 1964.

GÖKÇİMEN, Ramazan, "Milli Mücadelede Albay Bekir Sami Günsav", *Jandarma Eğitim Dergisi*, S.39, Ankara, 2006.

GÜNDÜZ, Asım, *Hatıralarım*, İstanbul, 1973.

GÜRLER, Hamdi, *Kurtuluş Savaşında Albay Bekir Sami-Günsav- (Mayıs-Haziran 1919)*, Ankara, 1994.

IŞIK, Hüseyin, "Türk Yunan İlişkileri", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri*, Ankara, 1986.

KARACA, Emin, *150'likler*, İstanbul, 2004.

KARPAT, Kemal H., *Ottoman Population 1830-1914*, London, 1985.

KAYGUSUZ, Bezmi Nusret, *Bir Roman Gibi*, İzmir, 1955.

KILIÇ, Mithat, *Yayınlanmamış Eşme ve çevresi incelemesi*.

KIRZIOĞLU, Neriman Görgünay, *Eşme*, Ankara, 1994.

KİTSİKİS, Dimitri, *Yunan Propagandası*, İstanbul, 1963.

KONUKÇU, Enver, *Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919)*, Ankara, 2000.

KÖSTÜKLÜ, Nuri, *Milli Mücadelede Denizli, Isparta, Burdur Sancakları*, Ankara, 1999.

KUTAY, Cemal, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, İstanbul, 1955.

MADANOĞLU, Cemal, *Anılar 1911-1953*, İstanbul, 1982.

McCARTHY, Justine, *Ölüm ve Sürgün "Death and Exile"*, İstanbul, 1998.

MISIROĞLU, Kadir, *Türk'ün Siyah Kitabı Yunan Mezalimi*, İstanbul, 1979.

ÖKTE, Ertuğrul Zekai, "Yunanistan'ın İstanbul'da Kurduğu Gizli İhtilal Cemiyeti Kordus", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, C.7, İstanbul, 1971.

ÖZAKMAN, Turgut, *Şu Çılgın Türkler*, Ankara, 2005.

ÖZALP, Kazım, *Milli Mücadele 1919-1922*, C.1-2, Ankara, 1988.

- ÖZCAN, Murat, *Tarihin Işığında Yunan Mezalimi*, İstanbul, 2005.
- ÖZGEN, Abdurrahman, *Milli Mücadelede Türk Akıncıları*, Ankara, 1971.
- SARIKOYUNCU, Ali, *Milli Mücadelede Din Adamları C. II*, Ankara, 1997.
- SARISIR, Serdar, “Milli Mücadelede Eşme”, *Uşak Sempozyumu*, İstanbul, 2001.
- SELÇUK, İlhan, *Yüzbaşı Selahattin’in Romanı C. 2.*, İstanbul, 1998.
- SOYSAL, İlhami, *150’likler Kimdiler, Ne Yaptılar, Ne Oldular?*, İstanbul, 1988.
- SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemali, *Yok Edilmek İstenen Millet*, İstanbul, 1957.
- TANSEL, Selahattin, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, C.1, İstanbul, 1991.
- TEKELİ, İlhan – Selim İLKİN, *Ege’deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Ankara, 1989.
- TURAN, Mustafa, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli, 1919-1923)*, Ankara, 1999.
- TURAN, Mustafa, “İzmir’in İşgalinden Önce Anadolu’da Rum Taşkınlıkları”, *Atatürk Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 1990.
- TÜMER, Haşim, *Uşak Tarihi*, İstanbul, 1971.
- UMAR, Bilge, *İzmir’de Yunanlıların Son Günleri*, Ankara, 1974.
- US, Asım, *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım*, İstanbul, 1964.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.1, Ankara, 1972.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Kütahya Şehri*, İstanbul, 1932.
- ÜNAL, Muhittin, *Miralay Bekir Sami Günsav’ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, İstanbul, 2002.
- ÜZÜM, Turgut, *Kuva-yı Milliyeci Hacı Müftü’nün Hikayesi*, İzmir, 2000.
- YALAZAN, Talat, *Türkiye’de Yunan Vahşet ve Soykırım Girişimi*, Ankara, 1994.
- YETKİN, Sabri, *Ege’de Eşktyalar*, İstanbul, 1996.
- YURT ANSİKLOPEDİSİ, C. 10, İstanbul, 1981.
- YÜCEL, Yaşar – SEVİM, Ali, *Türkiye Tarihi*, C.I-II, İstanbul, 1931.

EKLER

مختم بیدر جلم

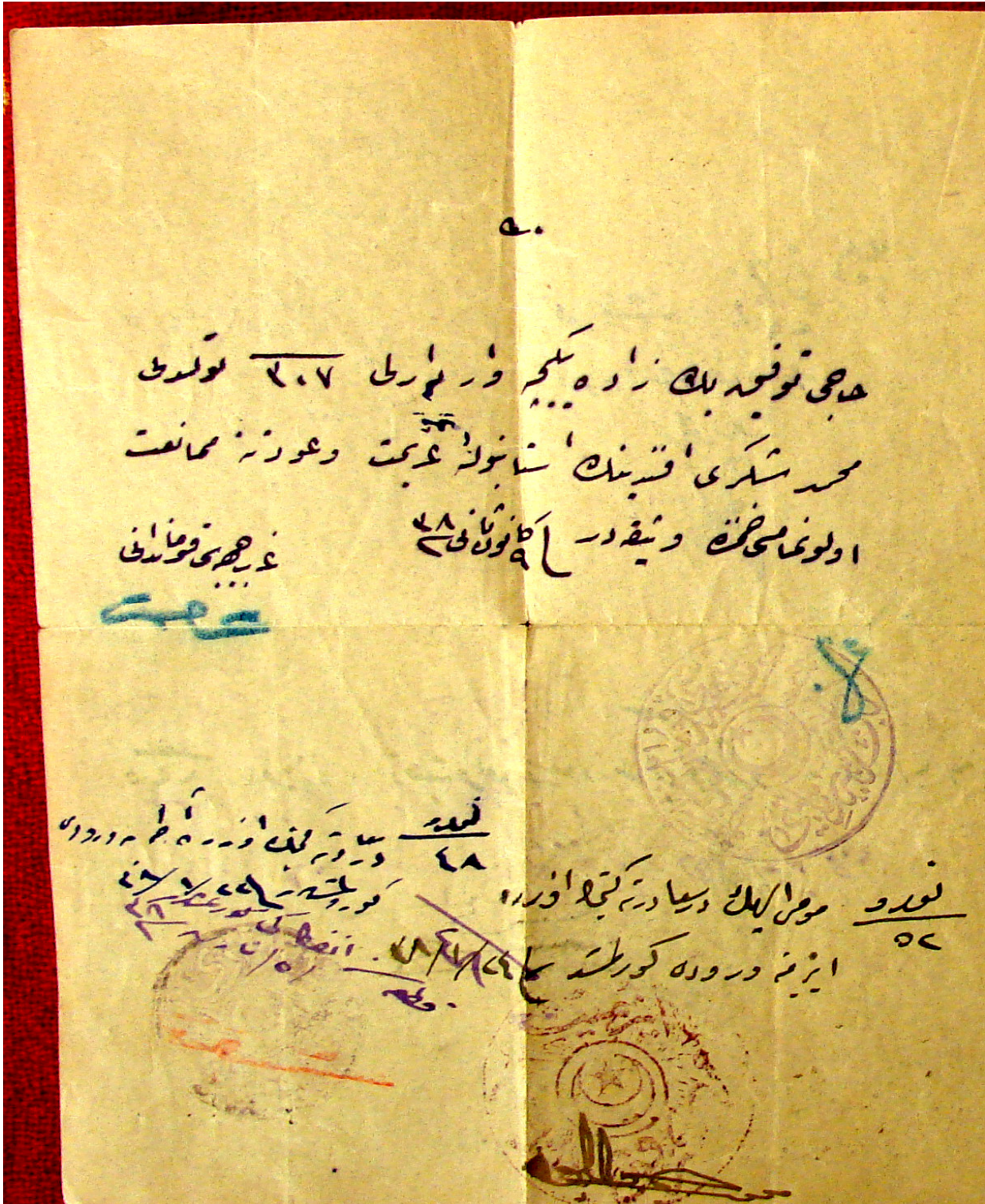
برفای کوه اول با آن اولاد بر تقوی تقدیم انجمنه ایدم طبعی آلیشند در
بومرند و بوسه غلامم که بر کله مقبول بر من باز بیوروز بر عاقبتند
زده نشاند عاقبتند که بجه مقبوله عکرا اولادند بن انجمنه ایدم آرتنه
آغایم که فرستاده و بانند و بنیاتی اولاد بر من بومرند اولاد ای مقوم
استان بولدره کله که ایچونه بر تفاف جورده و در حد کله تقوی کوندر من ایدم
که کله بر تقوی ایدم آلیشند در آله اولاد بر من کله عکرا کله قدرت

ایدر عکرا و کله بر آرد و بومرند و آرتنه آغایم که باز بنیاتی هرکت
ایچون بر افند در وجه طله ایدم بومرند اولاد عکرا کله بومرند آغایم که
ایدر کله منی بولستور اولادند آری تقوی باز ایچونه بندوز و
آغایم که زن آتله و خایک عکرا کله و خایک بومرند اولادند

اوچون آتله و جو حقلان کوزلنده ویر
کوزلایا بیچتم
بش یوزاره اول استغفیرم و بیک
در سازه ریدم کله خیزد اولادند بر ایدم کله فرزند بیدر
حق تان اولدم کله من ایدم ایدم بقیه من ایدم ایدم ایدم

Ek.1.

(Şehit Ali Bey'in akrabaları Ali Tevfik ve Taner Bolel'den alınan vesika)

Ek.2.

(Şehit Ali Bey'in akrabaları Ali Tefik ve Taner Bolel'den alınan vesika)

دارد این مقصدی قولنامه علی بن
کوند و بعد هدی لری آلم چونه خود اولدم وقتکه قالم اولدوبدی نیم
معلوم اولان غنیه و ضامنیه بوردن ایضا ایتمه و سزاواره بولدی
دکتر بولدی ای اولدم حقه مقصده قلمن برقان ده ایتمدی
ده بولدی مقصده تا بولدی حقه بر ایتمدی کونکر بولدی اولدم
ایضا قولنامه
عزالی

Ek. 3
(Şehit Ali Bey'in akrabaları Ali Tevfik ve Taner Bolet'den alınan vesika)

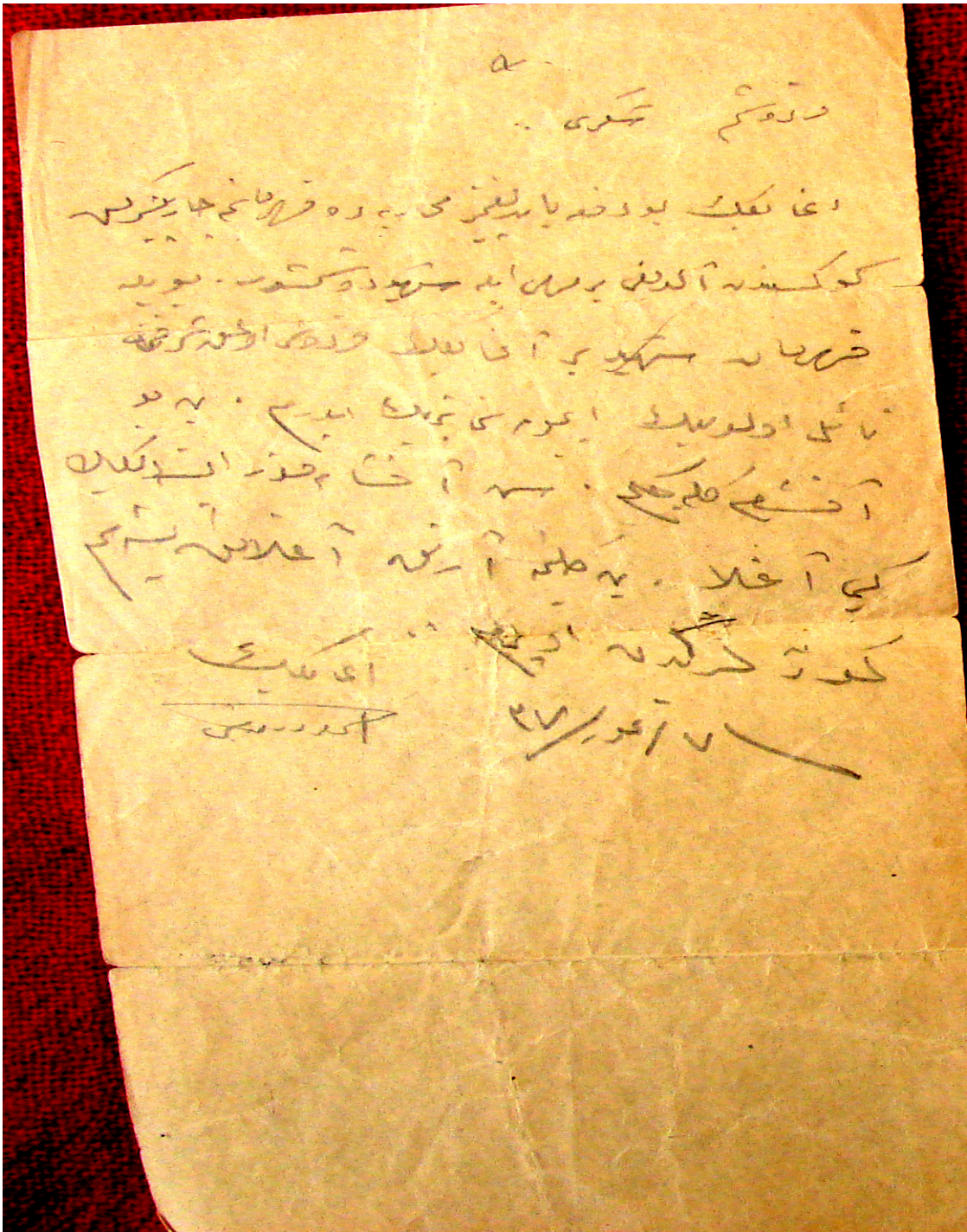
« وثيقته »

٤٦ / ١١ / ٤

ا- لفرول غروب باقوندا نقت اوليا بده كے امر لری اور زریه
کوتا کھیر ده خوب امرینه سینه الخام قینان وار دارنزهی
قوندا نه عله وصفی بک مزره م ارزه بولنقی اومع - اومع بجه
آی طرفه مفره نك اوا ایکی کتف نهدیکه کینه انزال
و انما اولک صفرد ده بولنقه قوه العاده هذته ایفا
انجه و بو او غوره برهوه آرقدندی شهید و بارال و وشه
و برهوه جوان ضایعات اولدور - کندی و مینی کورجه
مکجه لطیف و ندریر بولنقی بیه وثیقه در
صوک مریده کتدیوان و کتدیوان ضایعات الکلا ایله ماسدر
کیشدر و هوالسی قوندا نه

Ek.4.

(Şehit Ali Bey'in akrabaları Ali Tevfik ve Taner Boel'den alınan vesika)

Ek.5.

(Şehit Ali Bey'in akrabaları Ali Tefik ve Taner Bolel'den alınan vesika)

Alaşehir
6/9/38

Müdafaai Milliye Vekâletine
Ankara'da Erkânıharbiye-i Umumiye Dördüncü Şube Müdüriyetine
Elcezire Cephesi Kumandanlığına
Şark " "
Adana Havalisi " "
Akşehir'de Erkânıharbiye-i Umumiye Altıncı Şube müdüriyetine

5/9/38 İÇİN HARP RAPORU :

1. Kocaeli mantıkasında : İznik gölü garbindeki Pazarköy istikametinde taarruz eden kıtaatımız düşmanı mağlup ederek düşmanın bu mntıkadaki müstahzer mevaziini işgal etmiştir.

İznik gölü şarkından Bilecik'e kadar (Dahil)tekmil bu cephede guruba kadar devam eden taarruzlarımız neticesinde düşman Gündoğdu-Yenice ve Bilecik mevzilerini tahliye mecbur olmuş ve nisfülleyden itibaren zeminliklerini yakarak bir alayı ile Küplü ve bir alayı ile Yenişehir istikametinde ricat ettiği anlaşılmıştır. Ve müfrezelerimiz takibe devam etmektedir.

Avdan ve Pamucak derbendi hattında henüz mukavemet etmekte olan düşmanın yan ve gerilerine tesir icra edilmektedir.

Bursa istikametinde çekilen düşmanı takip eden kıtaatımız (Bozöyük)ü işgal etmiş ve düşmanın (Emet) istikametinde ricat eden On beşinci Fırkası enkazının (Aşıkpaşa) üzerinden (Simav) istikametinde çekildiği anlaşıldığından takiplerine müfreze tahsis edilmiştir.

2. İzmir istikametinde doğru münhezimen çekilen düşmanı tazyik eden kuvvetlerimiz bugün Alaşehir'i işgal ve düşmanı Salihli'ye doğru takip etmekte bulunmaktadırlar.

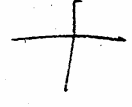
3. Sarayköy'den (Bolladan) istikametinde harekete geçen kıtaatımız (Bolladan) şimaline kadar ilerlemiş ve düşmandan 5 ağır top, birçok cephaneye ele geçirmiştir. Nazilli de düşman tarafından tahliye edilmiştir.

4. Düşman esnayı ricat ve (Eşme) ve (Alaşehir) kasabalarını ve bu mntıkadaki köyleri bir kısım halkıyla birlikte kamilen yakmış ve abaliden mühim bir kısmını feci bir surette şehit etmiştir.

Erkânıharbiye-i Umumiye Reisi
FEVZİ

Dolap No. 27
Göz No. 3
Dosya No. 44
Klasör No. 1587

در خصوص
 احوال و وضعیت در تاریخ
 ۸۸۱۹/۵
 ۸۸۱۹/۶
 ۸۸۱۹/۷
 ۸۸۱۹/۸
 ۸۸۱۹/۹
 ۸۸۱۹/۱۰
 ۸۸۱۹/۱۱
 ۸۸۱۹/۱۲

قوه ای متفکر از اینه کوی غرضی با واری کوی استقامت و همت
 قصاصت رکن ~~...~~
 ازینه کوی سر قنده به جگه قدر (دافل) تا به یو هم ده خدیه قدر
 دواع اینده لغز زبانه سده کوه زده می - یایی و سیه جگ
 برضای تجاری مجدداً در نصف المده احیاناً ~~...~~ یا قدره
 بر آلیله کوی در آلیله یایی اتفاق جبهه اینده ~~...~~
 دنده در نقیه درام آنگده در
 او راه دیامه در سیدی ~~...~~
 هذ مفادیه آنگده اولاه در شک یاه در کربینه تا بر اجا
 ایله در
 بر اتفاق جلیله رکن نقیه اینده ~~...~~ (یور ادولک) ی اشغ
 اینه در شک (آمد) اتفاق جبهه اینده ادیشنه زدی
 اتفاق (عقوبات) از زنده (سجاف) اتفاق جلیله اصلا ~~...~~
 نقیه اینده دنده نقیه اینده
 از بر استقامت در ~~...~~ جلیله رکن ~~...~~ نقیه
 آله ای اتفاق در کوی حال کوی به در ~~...~~ نقیه آنگده
 بکنه ~~...~~

Ek.7

(Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Vesikalari Dergisi, S.63, Ankara, 1968.)

(۷)

۴- ساری کوییه (بولادان) استقامتده ورتبه کیه فصحاء
 (بولادان) سوله قدر ~~بیشتره~~ ورتبه ده آیمز قویه
 برهوه عجانده الیه کیمسه ~~و غیره~~ ~~و غیره~~ ~~و غیره~~
 نازدهن ورتبه ~~و غیره~~ ~~و غیره~~ ~~و غیره~~
 ۵- ورتبه اتنا- جنه (آتجه) د (آلاقه) فیه کوی
 و پورته کرده کوی ^{بیشتره} ~~کوی~~ ~~کوی~~ ~~کوی~~
 خیار ورتده ~~کوی~~ ~~کوی~~ ~~کوی~~

اکابر حربه ^{عموم} ~~کوی~~
 قوی

آلایمه ارسلط وکولوم ^{صده افق} (۷۷)
 کوی

Ek.8

(Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, S.63, Ankara, 1968.)

VESİKA - NO. 1418

Erkânıharbiye-1 Umumiye Riyaseti
Harekât Şubesi
Adet

Esm'e'den
5/9/38

Garp Cephesi Kumandanlığına

- Tezkere -

Hububatın kaldırılmış olması yüzünden köyleri düşman tarafından yakılan ahalinin açlık buhranına maruz olduğu görülmektedir. Bu gibi köylere acilen hükümet tarafından muavenet' icrası teklif edileceğinden istirdat edilen mıntıkada hangi köylerin yakılmış olduğunun ve ihtiyaç miktarının sureti mahsusada ve süratle tahkiki ile işarını rica ederim.

Erkânıharbiye-1 Umumiye Reisi
Fevzi

Dolap No. 27
Göz No. 3
Dosya No. 44
Klasör No. 1487

Ek.9

احمد
۲۸/۹/۵

عزیز گھیس دیوانہ
تذکرہ

ایرانہ جوئے پانی
عدد

مہربانیت تالیر لہ اولیٰ یونینہ - لوڑی کہہ طرندہ پانڈلہ
اکھیلک اعلیٰ خانہ - مورہ اولیہ اور ولندہ - دیو لوڑی
عامیہ حاجت طرندہ معانتہ اجڑی - نطیت ایدہ چلندہ استوار
ایرہہ - نطقہ رہ خانہ - لوڑی پانڈیہ اولیہ اولیہ
داش و معانیہ
ایرانہ

ایرانہ

ایرانہ

ایرانہ

ÇİNE ASKERLİK ŞUBESİNİN ZAYIAT CETVELİNDEN ÇIKARILMIŞTIR

S U R E T

4- Fırka : 8
 Alay : 135
 Tabur : 3
 Bölük : 9
 Rütbe : Nefer
 Şöhreti : Meçun oğullarından
 İsmi ve Pederinin ismi : Muharrem bin Mehmet
 Memlekati : ÇİNE
 Ahız Asker dairesi : ÇİNE
 Karye veya mahallesi : Tekeler karyesinden
 Tarihi Tevellüdü : 315
 Mahalli zayi ve vefatı : EŞMA HARBINDE
 Tarihi zayi ve vefatı : 3 EYLÜL 38
 Sebebi nevi zayi ve vefatı : ŞEHİDEN

EĞRIDİR ASKERLİK ŞUBESİNİN ZAYIAT CETVELİNDEN ÇIKARILMIŞTIR

S U R E T

5- Fırka : 8
 Alay : 135
 Tabur : 2
 Bölük : 6
 Rütbe : Nefer
 Şöhreti : Çıban göz oğullarından
 İsmi ve Pederinin ismi : Mehmet bin Osman
 Kazası : Eğridir
 Ahız Asker Dairesi : Eğridir
 Karye veya mahallesi : Talu karyesinden
 Tarihi Tevellüdü : 313
 Mahalli zayi ve vefatı : EŞME MUHAREBESİNDE
 Tarihi zayi ve vefatı : 3.9.38
 Sebebi nevi zayi ve vefatı : Meydanı harpte ŞEHİT

Yukarıdaki künye kayıtlarında defter kayıtlarının aynı olup, başka bir bilgi yoktur.

KAYITLARI ÇIKARAN

Ali İŞİK
 Sv1.Me.
 Eski Yazı Mütercimi

Hv.Plt.Kd.Alb.
 M.S.B.Arsiv Müdürü

KONTROL EDEN
 Kerim ÇELİK
 Prs.Bnb.
 Arşiv Ks.Amiri

AZİZİYE ASKERLİK ŞUBESİNİN ZAYIAT CETVELİNDEN ÇIKARILMIŞTIR

S U R E T

4 - Sıra Numrosu : 9
Bölük : 8 nci Süvari bölüğü
Rütbe : Onbaşı
Şöhreti : Abbas Oğullarından
İsmi ve Pederinin İsmi : Ali Onbaşı bin Mahmut
Kazası : Aziziye
Ahız Asker dairesi : Aziziye
Karye veya Mahallesi : Yeniköy karyesinden
Tevellüdü : 310
Mahalli zayi ve vefatı : EŞMEDE
Tarihi zayi ve vefatı : 4 EYLÜL 38
Sebebi Nevi zayi ve vefatı : ŞEHİDEN FEVT

S U R E T

2 - İsmi ve Pederinin ismi : Celal bin Zekeriyya
Kazası : Aziziye
Ahız Asker dairesi : Aziziye
Karye veya mahallesi : Yazı karyesinden
Tevellüdü : 314
Mahalli zayi ve vefatı : Eşmede
Tarihi zayi ve vefatı : 4 EYLÜL 38
Sebebi nevi zayi ve vefatı : ŞEHİDEN FEVT

MUHTELİF ZAYIAT CETVELERİN İÇERİSİNDEN ÇIKARILMIŞTIR

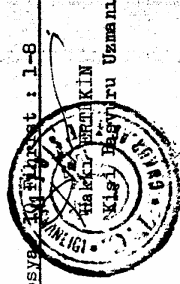
S U R E T

3 - Sıra Numrosu : 40
Alay : 135
Tabur : 1
Bölük : 10
Rütbe : Nefer
Şöhreti : Koca Hüseyin oğullarından
İsmi ve Pederinin ismi : Arif bin Ali
Memleketi : Çıldır
Ahız Asker Dairesi : Çıldır
Karye veya Mahallesi : Gangüliler karyesinden
Tarihi tevellüdü : 316
Mahalli zayi ve vefatı : EŞME HARBİNDE
Tarihi zayi ve vefatı : 2 EYLÜL 38
Sebebi Nevi zayi ve vefatı : ŞEHİDEN VEFAAT

EK-A

3. EYLÜL 1922'de Takip Harekâtında Esma Takmak Muharebesine
İştirak Eden Alaylar ve Şehit Miktarı

TÜMENİ	ALAYI	ŞEHİT ADEDİ	DİFNOYU
4	40		
4	42	7	Klasör 2250, 5, 77 2390, H 9, 3-12
4	58		
7	2		
7	23	1	" 2264, 1, 11-5
7	41		
8	131	6	" 2425, H 8, 1-2; 2267, H4, 5-53
8	135		
8	189		
TOPLAM		14	" Kls: 2133 Dosya No: 1-8

İSTİKLÂL SAVAŞI EŞME MUHAREBESİNDE YARALI OLANLARIN LİSTESİ

AS.ŞUBESİ	:İSMİ VE BABASININ İSMİ	: YARALI
1- BOLVEDİN As.Ş.	Ramazan bin Mehmet	Eşme harbinde ağır yaralı
2- BOZKIR " "	Mevlüt " Süleyman	" " " "
3- BEŞŞEHİR " "	Osman " Hasan	" " " "
4- " " "	Mehmet " Mehmet	" " Hafif "
5- ÇANKIRI " "	İsmail " Abdullah	" " " "
6- ERMENEK " "	A.Kerim " Mustafa	Eşmede " "
7- ESKİŞEHİR " "	Ahmet " ALİ	Eşme harbinde ağır yaralı
8- GEREDE " "	İsmail " Hüseyin	" " Hafif "
9- HAYMANA " "	İbrahim " Mahmut	" " " "
10- HAVZA " "	Hasan " Abdullah	Uşak çivari ŞEHİT(Uşakçivari)
11- KONYA-KOÇHİSAR	Zeki " Hamza	Eşme harbinde Hafif yaralı
12- KAYSERİ " "	Mehmet " Kadir	" " " "
13- K.BREĞLİ " "	İlyas " Ali	" " " "
14- NALLUHAN " "	Emin " Ahmet	" " " "
15- URFA " "	Mehmet " Salih	Eşmede " "
16- SİLİFKE " "	Mehmet " Mustafa	Eşme harbinde " "
17- Ş.KARAHİSAR " "	Mehmet " Hüseyin	" " " "
18- SİLİFKE " "	Hasan " Veli	" " " "
19- SEYDİŞEHİR " "	Mustafa " Mustafa	" " " "
20- SİMAV " "	İbrahim " Halil	" " " "
21- Osmançık " "	Niyazi " Mehmet	" " " "
22- YOZGAT " "	Şevki " Hüseyin	" " " "

Yukarıdaki künye kayıtları İstiklâl savaşına ait EŞME Muharebesinde yaralı oldukları bağlı buldukları Askerlik şubelerinin zayıf cetvellerinde yazılıdır.

KAYITLARI ÇIKARAN

Ali ESKİ
Syl.Me.
Eski Yazı Mütercimi

KONTROL EDEN

Kerim ÇELİK
Prs.3nb.
Arşiv Ks.Amiri

0- M. X. Y.
İzmir/ARŞİV
Hv.Plö.Kd.Alb.
M.S.B.Arşiv Müdürü

Uşak
4/ 9/ 38

S U R E T

1. Neşrolunmayacaktır.

2. Düşman kuvayı asliyesinin imha edildiği tahakkuk etmiştir. Şimdiye kadar erkanıharbiyeleriyle birlikte iki kolordu ve dört fırka kumandanıyla, üç yüz zabıt ve on bin kadar nefer esir sayılabılmıştır. İğtinam edilen top miktarı takriben iki yüze baliğ olmuştur. Eskişehir cephesinden Bursa istikametinde çekilmekte olan düşman kıtaatımız tarafından önü civarında önlenerek muharebeye icbar olunmuş ve mağlup edilmiştir. Takip edilmektedir. Kütahya civarında mağlup edilerek Gediz civarında diğer kıtaatımız tarafından tekrar yakalanarak muharebeye icbar edilmiş ve perişan bir surette Emet dağlarına atılmıştır. Takip ediliyor. Gediz, Akşehir hatının şimalinden müteferrik düşman aksama süvarilerimiz tarafından toplanmaktadır.

İzmir istikamet-i umumiyesinde ilerleyen kıtaatımız Alaşehir'e takarrüp etmiştir. Ben bu akşam Eşme'de bulunacağım.

Başkumandan
M.KEMAL

Dolap No. 27
Göz No. 3
Dosya No. 63
Klasör No. 1592

Ek.15

(Tülay Duran, "TBMM'den Zafere", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S.4, İstanbul, 1985)

عنه
٢٥ / ٦ / ١١

- تبارك و تعالیٰ حق تعالیٰ
 دستہ قدر احمد بنک امی ایدلک حق تعالیٰ حمدیہ قدر اربابہ
 جہد ریز برکده ایک قور اردو درود قرۃ قور نام ابو احمدیہ صلیب و اوردیک
 قدر تداویع صلیب بلکده احتیاج ایلمه صلیب بقدرک تقریباً الخیرہ بالغ
 اولک اسکندر قور سنه در استغاثه مملکده اولامه دستہ
 قطار قرقرتہ ایہ اولک جلازده اولکلرک حاجی احمد اورتیہ در صلیب ایلمه
 نصیب ایلمده در دستہ جلازده صلیب ایلمورک کورس جلازده در کرضان
 طوقه تبار یا قلازده حاجی احمد ایلمه در دستہ ایلمه طاعنه تبار
 نصیب ایلمور کورس اولاشده طوقه تبارده دستہ ایلمه ایلمور
 جلازده صلیب ایلمده در استغاثه تبارده ایلمور
 قدر ایلمور در دستہ ایلمه در دستہ ایلمور
 تبار ایلمور در دستہ ایلمه در دستہ ایلمور

باسمہ
مکان

Ek.16

(Tülay Duran, "TBMM'den Zafere", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S.4, İstanbul, 1985)

2 nci Ordu Komutanlığı

Harekât _____
Sayı 1158
3070Çakırsaz
1 Eylül 19223 nci Kor. 6 nci Kor Komutanlıklarına) Genelge
Ordu Top.Tb. Komutanlığına
Karargâh Komutanlığına
Ordu Kurmay Bşk. Yardımcılığına

1. Başkomutanlığın 1 Eylül 1922 tarihli genel emirleri olduğu gibi aşağıdadır. Bu emrin bütün subaylara ve erlere ivedi bildirilmesi ve anlatılmasını rica ederim.
2. 3 ve 6 nci Kolordulara ve Ordu Topçu Taburu, Ordu Kurmay Bşk.Yardımcılığına ve Karargâh Komutanlığına yazılmıştır.

İkinci Ordu Komutanı
Tuğgeneral
Şevki

Suret

Türkiye Büyük Millet Meclisi Orduları :

Afyonkarahisar-Dumlupınar Büyük Meydan Savaşının zalim ve gururlu bir ordunun asıl kuvvetlerini inanılmayacak kadar az bir sürede yok ettiniz. Büyük ve soylu milletimizin fedakârlıklarına lâyık olduğunuzu kanıtlıyorsunuz. Sahibimiz olan büyük Türk milleti geleceğinden güvenli olmağa haklıdır. Muharebe meydanlarındaki ustalık ve fedakârlığınızın yakından görüyor ve izliyorum. Milletimizin hakkınızdaki değerlendirmesine öncülük etmek üdevini ardı ardına ve ara vermeden yapacağım. Başkomutanlığa önerilerde bulunulmasını cephe komutanına emrettim. Bütün arkadaşlarımla Anadolu'da daha başka meydan muharebeleri verileceğini göz önüne alarak ilerlemesini ve her kesin akıl gücünü, yiğitlik ve yurtseverlik kaynaklarını yarışarcasına esirgmeden vermeye devam eylesini isterim.

Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı
Başkomutan
Mustafa Kemal

Arşiv	NO.	4/5281
Dolap	NO.	36
Göz	NO.	4
Klasör	NO.	2019
Dosya	NO.	71 (25) eski
Fihrist	NO.	6-1

A-3
68

پاریس :
۴۸ / ۱۸ / ۱

کتابخانه اردو خانہ اہلی
تفصیلات
۷۷۰

خواجہ ابو نعیم اصفہانی
اردو گوشت، جو ماہی تھا
نہایت عمدتاً تھا
اردو گوشت، جو ماہی تھا
نہایت عمدتاً تھا

۱۱۵۸

- ۱- ماہی گوشت، جو ماہی تھا، نہایت عمدتاً تھا۔
- ۲- اردو گوشت، جو ماہی تھا، نہایت عمدتاً تھا۔
- ۳- خواجہ ابو نعیم اصفہانی، جو ماہی تھا، نہایت عمدتاً تھا۔

ابن اردو خانہ اہلی
میرزا
سید

۴/۵۲۸۱
۲۵
۶-۳

خواجہ ابو نعیم اصفہانی

خواجہ ابو نعیم اصفہانی، جو ماہی تھا، نہایت عمدتاً تھا۔
 اردو گوشت، جو ماہی تھا، نہایت عمدتاً تھا۔
 خواجہ ابو نعیم اصفہانی، جو ماہی تھا، نہایت عمدتاً تھا۔
 اردو گوشت، جو ماہی تھا، نہایت عمدتاً تھا۔
 خواجہ ابو نعیم اصفہانی، جو ماہی تھا، نہایت عمدتاً تھا۔
 اردو گوشت، جو ماہی تھا، نہایت عمدتاً تھا۔
 خواجہ ابو نعیم اصفہانی، جو ماہی تھا، نہایت عمدتاً تھا۔
 اردو گوشت، جو ماہی تھا، نہایت عمدتاً تھا۔

خواجہ ابو نعیم اصفہانی
میرزا
سید

ÖZGEÇMİŞ

19 ŞUBAT 1963 tarihinde Ankara' da doğdum. İlkokulu ve Ortaokulu Ankara'da bitirdim. Liseyi İstanbul Kuleli Askeri Lisesinde bitirdim.1986 yılında Kara Harp Okulundan mezun oldum.2004–2005 de Eskişehir Osmangazi Üniversitesinde tarih lisans tamamlama derslerini aldım. 2005-2006 öğretim yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalında Yüksek Lisansa başladım.

Burhanettin ŞENLİ